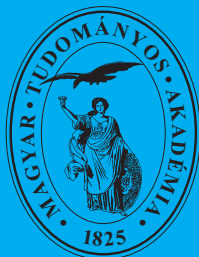

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÉS
AZ MTA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG FOLYÓIRATA

XXXIII. évfolyam

2023/2.

A TARTALOMBÓL

A virtuális valóság technológia alkalmazásának lehetőségei

NATO-követelmények a rögtönzött robbanóeszközök elleni kiképzésében

Clausewitz hadelmélete korunkban

A katonai csapat- és árumozgásokat érintő vámformalitások változásai

Kassa bombázásával kapcsolatos feltételezések, elképzelések

A határőrség sorállományának utolsó évei

Combat Training of the Assault Troops of the Austro-Hungarian Monarchy

Framing Leadership Challenges in the Digital Age

A Magyar Hadtudományi Társaság küldöttgyűlése

Dr. Szabó József vezérőrnagyra, az MHTT egykori elnökére emlékezünk

A Hadtudomány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával jelenik meg. A folyóiratot az MTMT indexeli és a REAL archíválja.

A lapszám szerzői

- Bakos Tamás alezredes, NKE HHK,
Művelési Támogató Tanszék, tanársegéd
- Baucsek Csaba, NEB, megbízott kutató
- Csombók János ezredes, MH Katonai Összekötő Iroda,
Németország
- Druzsín József őrnagy,
a Haditechnika folyóirat katonai szerkesztője
- Dr. Felházi Sándor ny. ezredes, PhD,
Hadtudomány folyóirat, főszerkesztő
- Dr. Fórizs Sándor ny. r. dandártábornok, CSc,
a hadtudomány kandidátusa
- Fülöp Dóra NKE HHK Radikalizmus
és vallási szélsőségek szakirányú
továbbképzési szakos hallgató
- Gulyás György alezredes, NKE HHK
Hadtáp, Pénzügyi és Katonai Közlekedési
Tanszék, gyakorlati oktató
- Dr. Hegedűs Ernő alezredes,
MHTT LSZO szakosztályelnök
- Kenessei Zsolt főhadnagy, NKE HHK Hadtáp,
Pénzügyi és Katonai Közlekedési Tanszék,
tanársegéd
- Mokánszki Zoltán, NKE HDI, doktorandusz
- Nagy Miklós Mihály, katonai szakíró,
történelmi geográfus,
a hadtudomány kandidátusa,
földtudományi PhD
- Négyesi Imre ezredes, NKE, HHK,
tanszékvezető egyetemi docens
- Dr. Ráth Tamás ny. ezredes, PhD,
MHTT Nemzetközi Tanácsadó Testület, elnök
- Siposné prof. dr. Kecskeméthy Klára ezredes, CSc,
NKE HHK egyetemi tanár,
a Hadtudomány folyóirat
szerkesztőbizottságának elnöke

Rövidítések:

- HDI – Hadtudományi Doktori Iskola
HHK – Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar
LSZO – Légierő Szakosztály
NEB – Nemzeti Emlékezet Bizottsága
NKE – Nemzeti Közszolgálati Egyetem

E lapszámunk
a Nemzeti Kulturális Alap
támogatásával jelent meg

A Magyar Hadtudományi Társaság és az

MTA Hadtudományi Bizottság „A” kategóriás, lektorált folyóirata

Felelős kiadó:

Szenes Zoltán, az MHTT elnöke
A folyóirat szerkesztőbizottsága

Elnök:

Siposné Kecskeméthy Klára

Elnökhelyettes:

Felházi Sándor főszerkesztő
Nyomtatott folyóirat szerkesztő:

Rojkó Annamária

Online folyóirat szerkesztő:

Fi Károly

Angol nyelvi lektor:

Panajotu Kosztasz

Angol nyelvi szerkesztő:

Gazdag Erika

A bizottság tagjai:

Balla Tibor, Farkas Ádám,
Forgács Balázs, Haig Zsolt,
Horváth Attila, Kátai-Urbán Lajos,
Lakner Zoltán, Palik Mátyás,
Remek Éva, Ujházy László,
Boguslaw Pacek (Krakkó),
Alexei Voskressenski (Moszkva)
Thomas-Durell Young (Monterey).

Szerkesztőbizottság és kiadó:

Budapest X., Hungária krt. 9–11.
Tel.: 432-9000/29-684 mellék
A mellék HM-vonalon
közvetlenül hívható.

Levélcím:

1581 Budapest, Pf. 15.

E-mail cím:

hadtudomany@gmail.com

Honlap:

www.mhht.eu/?page=ht_archiv

Nyomtatott kiadásváltozat:

ISSN 1215-4121

Műszaki szerkesztés, nyomdai előkészítés:

BAUSZ Stúdió

Nyomtatta:

Prime Rate Kft.

Online kiadásváltozat:

ISSN 1588-0605

Webmester:

Jelencsics Imre

HADTUDOMÁNY

HUNGARIAN MILITARY SCIENCE

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÉS
AZ MTA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG FOLYÓIRATA

XXXIII. évfolyam

2. szám

2023. július

Tartalomjegyzék

HADMŰVÉSZET

Négyesi Imre

A virtuális valóság technológia alkalmazásának lehetőségei
a katonai készségfejlesztésben 3

Bakos Tamás

NATO-követelmények a rögtönzött robbanóeszközök
elleni tevékenység (C-IED) kiképzésében 17

Nagy Miklós Mihály

Clausewitz hadelmélete korunkban 30

Kenessei Zsolt, Gulyás György

A katonai csapat- és árumozgásokat érintő
vámformalitások változásai, hatásuk a műveletek támogatására 47

HADTÖRTÉNELEM

Baucsek Csaba

Kassa bombázásával kapcsolatos feltételezések, elképzelések
egykor és ma, szlovák levéltári források alapján 60

Fórizs Sándor

A határőrség sorállományának utolsó évei 73

Zoltán Mokánszki

Combat Training of the Assault Troops
of the Austro-Hungarian Monarchy 85

TÁRSADALOMTUDOMÁNY

János Csombók

Framing Leadership Challenges
in the Digital Age: The Role of Senior Leaders 95

FÓRUM

Budapesti nemzetközi védelmi logisztikai konferencia
(*Ráth Tamás*) 107

A TÁRSASÁG HÍREI

A Magyar Hadtudományi Társaság küldöttgyűlése
(*Felházi Sándor*) 113

Emléktábla avatása: Dr. Szabó József vezérőrnagyra emlékezünk
(*Hegedűs Ernő, Druzsín József*) 118

Az MHTT bosznia-hercegovinai tanulmányútja
(*Fülöp Dóra*) 122

SZEMLE

Szilágyi István: Modernizációs stratégiák és kivételes állam Braziliában
(*Siposné Kecskeméthy Klára*) 125

Negyesi Imre[✦]

A virtuális valóság technológia alkalmazásának lehetőségei a katonai készségfejlesztésben^{*}

DOI 10.17047/HADTUD.2023.33.2.3

A változó fenyegetések és a gyors technológiai fejlődés mellett a társadalom jelentős változásokkal és kihívásokkal néz szembe. Kulcsfontosságú annak biztosítása, hogy az emberek rendelkezzenek a kihívások kezeléséhez szükséges készségekkel és képességekkel. Ennek egyik „eszköze” lehet a virtuális valóság (VR) alkalmazása. A VR-kutatói közösség egyre aktívabban vesz részt a megoldások keresésében. Ebben a tanulmányban megpróbáltuk összefoglalni a VR-képzés alkalmazásának kihívásait és a már megvalósult megoldásait, majd a cikk zárásaként felvázoljuk azokat a lehetséges jövőbeli elképzeléseket, amelyek fejlesztésére szükség lesz a VR-képzések végrehajtása érdekében. A publikációban kiemelt figyelmet kapott a VR katonai felhasználási lehetőségeinek vizsgálata.*

KULCSSZAVAK: virtuális valóság, katonai kiképzés, készségfejlesztés, technológia

Possibilities of using virtual reality technology in skills development

In addition to changing threats and rapid technological development, society faces significant changes and challenges. Ensuring that people have the skills and capabilities to address these challenges is key. One of the “tools” for this can be the use of virtual reality (VR). The VR research community is increasingly involved in the search for solutions. In this article, we tried to summarize the challenges of using VR training and the solutions that have already been implemented, then, at the end of the article, we outline the possible future ideas that will need to be developed to implement VR training. In the publication as a whole, special attention was paid to examining the possibilities of military use of VR.

KEYWORDS: *virtual reality, military training, skill development, technology*

✦ Nemzeti Közsolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, tanszékvezető egyetemi docens – *University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training, Department;* E-mail: negyesi.imre@uni-nke.hu; ORCID: 0000-0003-1144-1912

* A TKP2021-NVA-16 számú projekt az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a KKT4 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

Bevezetés

A *virtuális valóság* (a továbbiakban: VR¹) a multidiszciplináris kutatás új területeként jelent meg. Az elmúlt néhány évben nagyságrendje az akadémiai kutatáson túl is bővült, és az ipari szereplők jelentős beruházásokat hajtanak végre ezen a területen mind a kutatás, mind a különféle VR-alapú termékek gyártása érdekében. Különböző speciális ágazatok – köztük az információs technológia, az orvosbiológiai tervezés, a szerkezettervezés és a képzési segédanyagok technológiai szektora – fektetnek be a technológiába. A hadiipar, amely folyamatosan az új ötleteket keresi, lassan a VR egyik fő befektetőjévé vált. A kutatás egyik célja, hogy a külföldi kutatási eredményeket felhasználjuk egy új magyar katonai célú VR-eszköz létrehozásához. Mint sok más tudományos felfedezés, a VR is tudományos-fantasztikus regényekben gyökerezik, ezért egy évszázados fogalomnak tekinthető. A régmúltban azonban a fogalom meghatározása másképpen történt. Sok generációval ezelőtt Platón (Kr. e. 427–347) görög filozófus perspektívát kínált az akkori uralkodóknak a politikai döntéshozatalban, és ezzel a korabeli virtuális valósághoz hasonló koncepciót hirdetett meg. Arra buzdította őket, hogy a politikai döntéseket ne az intuícióikra alapozva, hanem szigorúan bizonyos ismeretek alapján hozzák meg. Az évek során a virtuális valóság fogalma jelentősen fejlődött. Különösen az információtechnológiai szektorban zajló fontos fejlemények forradalmasították jelentősen a virtuális valóság meghatározását.

A VR és kapcsolódó fogalmai

A katonai felhasználás lehetőségeinek elemzése előtt tekintsük át az egyes fogalmakat. A vizsgált téma viszonylag újszerű, ezért nincs egyetemes definíciója, a jelenséget sokan sokféleképpen közelítették meg, és természetesen mindenki mást tartott fontosnak. Linda Jacobson² és Steve Tice³ a fogalmat így határozta meg: „Véleményünk szerint a »virtuális valóság« olyan technológiákra vagy környezetekre utal, amelyek realiztikus jelzéseket adnak néhány vagy az összes érzékszerv számára, amelyek elegendőek ahhoz, hogy a résztvevőben a hitelenség készséges felfüggesztését idézzék elő. Egy sikeres VR-alkalmazás minőségi tartalmat és élményt nyújt; így a virtuális valóság lényegében a felhasználói interfész tanulmányok és az emberi tényezőkön alapuló alkalmazástervezés fejlődését képviseli.”⁴

A fogalmak tisztázásához nézzük meg, hogy mi a különbség a *kiterjesztett valóság* (a továbbiakban: AR⁵) és a virtuális valóság (VR) között, mert ezt a két fogalmat, részben tévesen – elsősorban a két technológia hasonlóságai miatt – gyakran együtt emlegetik. Az AR, ahogyan az elnevezéséből is adódik, plusz információkkal egészíti ki

---

1 Virtual Reality

2 Kereskedelmi VR hardver- és szoftverfejlesztéssel, üzemeltetéssel és implementációval foglalkozó szakember. 2022. augusztus 29-óta az amerikai HaptX vállalat marketing-igazgatója. A cég a valósághű VR- és robotkésztyűk vezető szállítóvállalata.

3 Menedzser, jelenleg a Texas Metropolitan Area-nál Sr. Manager Product Engineering.

4 Tice – Jacobson 1991.

5 Argumented Reality

(kiterjeszti) a tényleges valóságot. A VR lényege azonban az, hogy a felhasználót kiragadja a valóságból és áthelyezi egy mesterséges térbe. A VR célja ennek megfelelően az, hogy látványelemekkel, hangeffektusokkal és a különböző kiegészítők segítségével minél valószerűbbé tegye a virtuális teret. Létezik azonban a *vegyes valóság* (a továbbiakban: MR⁶) fogalma is. Az MR kombinálja az AR és a VR elemeit oly módon, hogy a valós térbe digitális objektumok kerülnek és ezek az immár virtuális elemek kölcsönhatásba lépnek a valósággal. A fogalmak tisztázásának zárásként megemlítendő még a *kibővített valóság* (XR⁷) is, amelyben az „X” a változókra utal, amelyeket az előzőekben felsorolt technológiák a jövőben majd magukba foglalnak.

Tovább árnyalhatjuk a képet, ha elemezzük, hogy a már említett Linda Jacobson a „Cyberarts: Exploring Art & Technology”⁸ című könyvében négy különböző virtuális valóságot különböztetett meg:

- *immerzív*⁹ virtuális valóság;
- *asztali virtuális valóság*;
- *kivetített virtuális valóság*;
- *szimulációs virtuális valóság*.

A virtuális valóságnak azonban további egyéb típusai is lehetnek, ezért nézzünk meg egy kibővített listát is:

- *Immerzív, egyes szám első személyű virtuális valóság* (pl. fejre erősíthető megjelenítők [sisak], optikaikábeles kesztyűk, pozíciókövető eszközök és a térhatású hangrendszer).
- *Kibővített valóság*, amellyel egy olyan számítógépes grafikával létrehozott átlátszó réteget hoznak létre, amely kiemeli a valóság bizonyos elemeit, illetve segíti a megértést.
- *Ablakon keresztül megtekintett virtuális valóságnál* a monitoron keresztül tekinthetünk be a virtuális háromdimenziós világba, és speciális technikai eszközökkel (pl. egér) navigálhatunk.
- *A tükrözött világ* egy második személyű megtapasztalást tesz lehetővé, ahol a néző a képzeletbeli világon kívül áll, de kommunikálni képes a kivetített világ személyeivel vagy objektumaival.
- *Waldo World* (virtuális személyek) a digitális bábozás és a real-time számítógépes animáció elegye.
- Egy viszonylag kis méretű, vetített *virtuális valóság színház*, amelynek irányítását számos számítógép végzi.
- *Autószimulátor környezet* lényegében egy hagyományos szimulátor továbbfejlesztése.
- *Cyberspace* egy globális méretű mesterséges valóság, amely a számítógépes hálózaton keresztül egyszerre több ember által is megtekinthető.
- *Távjelenlét/táv működtetés* úgy tűnik, mintha olyan helyen jelennének meg, ami eltér a valós tartózkodási helyüktől.

6 Mixed Reality

7 Extended Reality

8 Jacobson 1995.

9 Egyes szám első személyű.

- *Látványkupola* immerzív, többfelhasználós, egyprojekciós virtuális valóság környezet; a „látványkupolába” belépve a felhasználó egy félgömb alakú, teljes immerzivitást nyújtó térben találja magát.
- *A megtapasztalásos tanulási rendszer*, amelynek a célja, hogy a hadsereg számára a virtuális valóságon és mesterséges intelligencián alapuló, magas valóságghűségű rendszert biztosítson a valóságszerű katonai gyakorlatok biztosítására.

A fogalom meghatározása tehát elég széles skálán mozog. E tanulmány azt vizsgálja, hogy milyen területeken lehet alkalmas a VR a munkaerőképzés segítségével. Hagyományosan a képzés prezentációk és gyakorlati feladatok végrehajtásával tantermekben vagy laboratóriumokban történik. Mára azonban kiderült, hogy a VR drasztikusan csökkentheti a képzés költségeit, miközben javíthatja a képzés hatékonyságát is. (A továbbiakban ezért összemérjük a két oktatási formát, elsősorban a katonai képzésekre fókuszálva.)

Hagyományos képzés vagy VR

Miután minden összehasonlítás magában hordozza a szubjektív megítélésekből eredő hibákat, ezért a kétféle képzés összevetésénél megmaradunk az általánosság szintjén, és a mélyebb elemzések helyett inkább csak felsorolt tényeket használunk az érveléseink alátámasztására. Nézzünk először néhányat a hagyományos oktatás lehetséges hátrányai közül:

- Időigényes lehet a képzési helyszínekre való eljutás és külön költségekkel is jár.
- Költségesebb lehet az oktatási anyagok elkészítése.
- Külön költséget képezhetnek az oktatók juttatásai.
- Kisebbségi lehet az oktatás hatékonysága a tantermekben alkalmazható kevésbé tetszetős, és nem intuitív vizuális megjelenítés miatt. (Pl.: 3D animációk hiánya)
- Bizonyos készségeket (pl. a vészhelyzeti eljárásokat) nem lehet a való világban, tantermi környezetben megtanítani.

Természetesen a VR-képzés nem garantálja automatikusan az alacsonyabb költségeket, de az előnyök, amelyeket ezek a rendszerek a képzésben résztvevők számára jelentenek, indokolhatják a beruházási költségeket. A képzési költségek csökkentését a VR azzal is növeli, hogy magasabb lesz a képzési forgatókönyvek száma. Ez úgy lehetséges, hogy a VR-oktatási forgatókönyvek főként számítógéppel generált 3D-s grafikákat tartalmaznak, a VR-fejlesztők könnyen létrehozhatnak különféle forgatókönyveket a már meglévő anyagokból, amelyeket többször is felhasználhatnak a különböző képzéseken. Külön előny, hogy az interneten elérhető forgatókönyvek kényelmesek és olcsók. Ugyanakkor a VR-technológia azt is lehetővé teszi, hogy a hallgatók saját otthonukban tanuljanak, amellyel tovább csökkenthetőek a járulékos költségek (áram, víz, fűtés stb.) is. A VR-képzés további sajátossága, hogy azok a hallgatók is jól teljesítsenek, akik nehezebben kezelik a tanári felügyeletet, a megfigyelők jelenlétét. Természetesen lehetnek olyan képzési helyzetek, amelyekhez elengedhetetlen az oktatók jelenléte, mert figyelmeztetni kell a hallgatókat az esetleges tapasztalható problémákra, és felhívni a figyelmüket teljesítményük negatív tendenciáira. A VR lehetővé teszi olyan képzések biztonságos lefolytatását is, amelyek alapvetően veszélyhelyzeteket (tűz, robbanás stb.) idézhetnek elő.

A továbbiakban a publikáció hatókörét a VR-képzésre korlátozzuk. Ennek megfelelően nem veszem figyelembe az egyéb kiterjesztett valóság tartományokat (pl.: kiterjesztett és kevert valóság) érintő képzéseket. A VR-képzés értékelése számtalan szempontból történhet: a szoftverválasztástól a szoftverfejlesztésig, a grafikai hűségétől a futásidejű hatékonyságig, és az interakciós technikáktól az interakciós realizmusig. A VR-képzések létrehozási folyamata három szakaszra osztható:

1. feladatelemzés (hierarchikus¹⁰, kognitív¹¹);
2. képzési forgatókönyv elkészítése¹²;
3. megvalósítás.

A hagyományos és a VR-képzések közötti különbség elsősorban a megvalósításban jelentkezik. A hagyományos képzési módszerek általában műszaki kézikönyveken vagy multimédiás forrásokon alapulnak, míg a VR-képzések megvalósítási alapjai manapság a modellezés és a szimulációk, amelyek a VR-oktatószoftverek alapvető összetevői.

VR-képzés a katonai kiképzésben

Vitathatatlan, hogy a katonai kiképzés veszélyes és kockázatos. Minden évben sok katona hal meg balesetek vagy a harcoktól független okok következtében. A folyamatosan fejlődő technológiák mára már lehetővé tették számunkra, hogy különböző környezeti feltételeket szimuláljunk, például nappal és éjszaka, különböző időjárási típusok és egyéb forgatókönyvek figyelembevételével. A NATO hamar felismerte a VR-technológiában rejlő lehetőséget. A NATO Kutatási és Technológiai Szervezete (RTO)¹³ már 2003 februárjában kiadott egy műszaki jelentést „Virtuális valóság: A katonai kutatások és alkalmazások helyzete a tagországokban” címmel.¹⁴ A katonaság elkezdett szimulációs szoftvereket és komoly játékokat használni kiképzési eszközként, elkezdte tehát kiaknázni a virtuális valóság alkalmazásában rejlő lehetőségeket. Az Egyesült Államok például kifejlesztette az Flooding Control Trainert (FCT) projektet, hogy a haditengerészetnél újoncokat képezzen ki különféle készségekre. A US Aviation az Aviator Training Next (ATN) programon keresztül kezdett kísérletezni a VR-képzéssel, hogy kiegészítse a hagyományos gyakorlati képzést. Előzetes eredményeik azt sugallták, hogy a VR-képzés nyomán a pilóták hasonló képességeket és kompetenciákat sajátítottak el, mint a „valódi” repülőgépen kiképzett pilóták. A fejlesztések egyik fő mozgatórugója éppen az volt, hogy a hagyományos képzési módszereket gyakran korlátozza a valós képzési környezet és néhány speciális eszköz vagy felszerelés. A VR-képzés biztonságos, ellenőrzött virtuális környezetet biztosít viszonylag alacsony költségek mellett a katonák számára technikai készségeik gyakorlására és kognitív funkcióik fejlesztésére.

10 HTA (Hierarchical Task Analysis): célokat leíró, amelyek különböző egységekből állnak

11 CTA (Cognitive Task Analysis): a váratlan helyzetek kezelésére összpontosít

12 A képzési forgatókönyvek hatékony és átfogó reprezentációinak kidolgozásaira irányuló munkák nemcsak általános keretet és új ötleteket adnak új VR-oktatóalkalmazások tervezéséhez, hanem elméleti alapot is kínálnak a virtuális képzési környezetek automatikus generálására szolgáló eljárás megközelítések kidolgozásához

13 Research and Technology Organisation

14 AC/323(HFM-021) TP/18

A katonai képzésekről elmondható az is, hogy sok hagyományos képzési módszer meghatározott helyszínt vagy felszerelést igényel.¹⁵ Példaként nézzünk néhány már működő VR-képzést. Az összes leszállásjelző tiszt (LSO)¹⁶ képzésére több évtizede használják az egyik fő kiképzőeszközt a 2H111-es szimulátort. Ez az eszköz a Virginia állambeli Oceanában egy kétszintes szobában található, több nagy képernyőből és az LSO-k által működési környezetükben használt tényleges eszközök fizikai megjelenítéséből áll. Az ezen a szakterületen szolgálatot teljesítő fiatal tisztek jellemzően csak egy rövid formális oktatási időszak alatt (hat egyórás foglalkozáson) találkoznak a rendszerrel, így több holtidő marad a képzésben. Míg a 2H111-gyel kapcsolatos tapasztalat rendkívül értékes minden LSO-tiszt számára, az oktatóeszköz használatával eltölthető idő tagadhatatlanul túl rövid. Annak szükségessége, hogy az LSO-k számára korlátlan számú képzési lehetőséget biztosítsanak – amelyeket hely és idő nem korlátoz –, társítva a kereskedelmi forgalomban kapható (COTS)¹⁷ magával ragadó technológiák közelmúltbeli fejlesztéseivel, ideális platformot biztosítottak egy könnyű edzési megoldás létrehozásához, amely pótolja ezeket a hiányosságokat, és túlmutat a 2H111 szimulátorban jelenleg kínált lehetőségeken. A 2H111 képzési képességeinek fő célja, hogy az új prototípusrendszerrel való leképezésével biztosítsa a 2H111 fő képzési céljainak támogatását, a prototípus képzési rendszer tervezését és fejlesztését. Az eddig elért eredmények azt mutatják, hogy határozottan eljött az LSO-képzés megújításának ideje a VR felé, amely túlmutat a 2H111 szimulátorban jelenleg kínált lehetőségeken.

Egy másik ehhez hasonló kiképzőeszköz a FELIN¹⁸ nevű 21. századi harcrendszer. Ebben a jólismert fejlesztésben a VR nagymértékben javítja a felkészülés minőségét és állapotát a hagyományos módszerekhez képest, és a francia hadsereg gyalogosait segíti az infravörös irányzékok kalibrálási eljárásának elsajátításában. Ahhoz, hogy a katonák a tényleges FELIN rendszeren gyakorolhassanak, addig kell folytatniuk a gyakorlást a hagyományos szoftveren, amíg azt tökéletesen elsajátítják.

A FELIN a francia hadsereg gyalogos katona modernizációs programjában kidolgozott rendszer. A teljes rendszer az integrátorként közreműködő Sagem cég által vezetett konzorcium fejlesztése. A FELIN a módosított FAMAS¹⁹ gépkarabélyt számos egyéb elektronikával, ruházattal, sisakkal és testpáncéllal kombinálja. A hordozható elektronikus platform (PEP)²⁰ a rendszer központi része. A rendszer összes elektronikus berendezése – a taktikai rádió, a fegyverre és a sisakra szerelt, valamint a kézi optikai eszközök, a parancsnok harcvezetési rendszerének (BMS)²¹ terminálja és az akkumulátorok – csatlakozik a PEP-hez. A PEP egy viselhető számítógépet tartalmaz, amely

15 Ezek a tábori és hordozható eszközök kiindulási alapot jelenthetnek a további fejlesztésekhez. (Lásd a szerző korábbi cikkei.)

16 Landing Signal Officer

17 Commercial off-the-shelf

18 Fantassin à Équipements et Liaisons Intégrés, Integrált Felszereléssel és Kapcsolatokkal rendelkező gyalogos katona

19 FA MAS: Fusil Automatique vagy Fusil d'Assault, MAS – Manufacture d'Armes St. Étienne; azaz A St. Étienne-i fegyvergyár automata puskája

20 portable electrical platform

21 battle management systems

kommunikációs és navigációs egységgel történő adatkommunikációra USB 2.0 interfezszt használ. A ruházatban két vezetékes hálózat található. Az egyik az elektromos energiát továbbítja minden rendszerhez, míg a másik az adatkapcsolatot biztosítja. A rendszer kommunikációs eszköze a Thales cég TRC-9100 hang- és adatrádiója. A rádió integrált GPS-vevővel rendelkezik. A parancsnok készletéhez tartozó SitComdé taktikai terminállal csatlakozik a harcjárműre telepített SITEL harci irányító rendszerhez. A színes érintőképernyővel ellátott eszköz lehetővé teszi a vezető számára a taktikai helyzet kezelését, integrált üzenetküldéssel és barát/ellenség helyzet kijelzésével integrálja a szenzorok adatait és videóit. A kézi optika a JIM LR (long range) hordozható multifunkciós infravörös távcsöve, amely a Sagem JIM moduláris optika család tagja. Ezek az eszközök – a követelményeknek megfelelően – opcionális szolgáltatásokkal és funkciókkal is felszerelhetők. A legnagyobb előrelépést az jelentette, hogy amíg a hagyományos rendszer csak 2D-s programot biztosít a katonáknak a kalibrálási eljárás gyakorlásához, addig az új VR-módszer lehetővé teszi, hogy virtuális környezetben, 3D-nyomatással készült fegyvermodellel gyakoroljanak, ami hasonló irányítást és használati érzést biztosít, mint valós megfelelője. Ad hoc vizsgálatot végeztek francia katonák egy csoportján e két módszer összehasonlítására. Az eredmény azt mutatja, hogy a VR-módszer nagymértékben javította a katonák tanulási hatékonyságát és belső motivációjukat a kiképzési feladatok elvégzésére.

VR és a hadifelszerelések oktatása

Az alábbiakban a fegyverek és egyéb haditechnikai eszközök – összefoglalóan hadifelszerelések – oktatásához kapcsolódó lehetőségeket vizsgáljuk. A hadifelszerelés-alkalmazás oktatásának jellemzője, hogy még a bevetések előtt kell megtanítani a csapatokat a harcban alkalmazott eszközök használatára. Specialitás az is, hogy a hadsereg valódi felszerelésére vonatkozik az oktatás, ezért a VR-technológiáknak is speciális követelményeknek kell megfelelniük. Általánosságban elmondható azonban, hogy a katonai oktatási helyszínek (akadémiák, egyetemek, egyetemi karok, oktatási központok) oktatási felszereltsége nincs összhangban a csapatok kiképzési felszereltségével, és gyakran elmarad a csapatok haditechnikai felszerelésének megújulási sebességétől. Ezért a jelenlegi katonai felsőoktatás eszköztanításában az a gyakori probléma, hogy az eszközök hiányosak és elöregedettek, a gyakorlati üzemeltetési képzés oktatási elrendezése a felszerelések oktatása során kiemelkedőbb, mint a tényleges telepítés. Emiatt a hallgatóknak nem adják át a berendezés gyakorlati képességét, és a gyakorlati működés tanítási eredményessége általában nem kielégítő. Ennek fő oka a hatékony oktatási források hiánya. A hagyományos gyakorlati oktatás összegzése szerint számos probléma merül fel. A hadifelszerelések oktatásában a honvédségi kiképzéssel való szinkronizálás elérése érdekében az oktató és kiképző berendezéseknek (repülőgépek, helikopterek, harckocsik, páncélozott járművek stb.) azonos generációjúnak kell lenniük a honvédség kiképző felszerelésével. Még ha a pénzügyi kiadások problémáját nem is vesszük figyelembe, mert a tényleges harci hadifelszerelés-gazdálkodás szigorú és az oktatásban, kiképzésben használt haditechnika általában nem aktív katonai felszerelés, akkor is igaz, hogy az oktatási célú haditechnikai eszközmodell gyártása, jelentősen megnövelheti a beszerzések költségeit.

A biztonság és a védelem területén minden haderőben a kiképzést kulcsfontosságú tényezőnek tartják a katonák taktikai műveletekben való készségeinek fejlesztésében. A technológiai és kommunikációs fejlődés lehetővé tette, hogy az új technológiai eszközök fejlesztése hatékony legyen, és lényegesen alacsonyabb működési költséggel járjon.

Az alábbiakban – az egyik legfontosabb kiképzési feladathoz kapcsolódóan – egy virtuális lőtér tervezését mutatom be, egy nyitott poligont szimulálva, amely magában foglalja az ország egyes régióiból származó valós forgatókönyvek, 3D-s objektumok, sziluettek, célpontok és fegyverek újraalkotását. Az egyéni lőfeladatot végrehajtó katona 3D-s objektumot modellezve, virtuális környezetben került a lőtérré. A VR-környezet többféle virtuális környezetet tartalmazhat. (pl.: dzsungel, városi, vidéki, tengerparti, hegyvidéki stb.). Az alkalmazhatóságról kapott, előzetesen publikált eredmények azt mutatták, hogy a résztvevők valóságos környezetet érzékelték a forgatókönyvekben és az azokat alkotó 3D-s objektumokban. Az alkalmazott eszközökkel kapcsolatos értékelések azt mutatták, hogy a VR-szemüveg és a -fegyvervezérlők megkönnyítették a virtuális forgatókönyvek megjelenítését és interakcióját a képzés során. Ennek alapján kimondhatjuk, hogy példaként említett virtuális lőtér is hasznos és kiegészítő eszköze lehet a katonai állomány képzésének, és a katonák taktikai műveletek végrehajtásához szükséges készségeinek fejlesztéséhez. Akár olcsó technológiai alternatíva is lehetne, csökkentené a kockázatot, növelné a gyakorlatok idejét és számát.

Általánosságban kimondható, hogy egy virtuális oktatószoftver minden egyes funkciómoduljának elkészítése után a szoftver teljes hibakeresését a Unity 3D-s platformon kell elvégezni annak érdekében, hogy megtaláljuk a szoftver esetleges hibáit, érzékenységet, optimalizáljuk a szoftvert lokálisan és globálisan, tehát, hogy megalapozzuk a végső szoftverkiadást. A szoftverhiba-keresés főként a következő szempontokat foglalja magában:

- Megfelelően ábrázolja-e a grafikus felület a valóságos műveleti területeket?
- Helyes-e az animációk összeállítása?
- Megfelelő háttéradatokat építettek-e a szoftverbe?
- Gördülékeny és helyes-e az egyes funkciók működése?

Összefoglalásként kimondhatjuk, hogy a Unity 3D platformon futó szoftverek esetében az eddigi gyakorlatok azt bizonyították, hogy a virtuális oktatószoftver jól kiegészítheti a haditechnikai eszközök oktatását és kiképzését, és jó kilátásokkal rendelkezik a haditechnikai oktatásban és képzésben.

Mi lehet a jövő? A metaverzum és a hadsereg

Ebben a fejezetben a jövő technikai lehetőségeit vizsgáljuk. Miután a VR-technológia fejlődése töretlen és egyre sokrétűbb a használata, ezért kiválasztottunk egy területet, amelynek friss kutatási eredményeit katonai szempontból is érdemes lenne megvizsgálni.

Az első vizsgált terület a képfúzió, amelyet a többszenzoros információfúzió egyik fontos ágaként jelenleg is széles körben használnak. Azért is érdemes e terület vizsgálata, mert a meglévő képfeldolgozó szoftverek fejlesztése kedvez a képek

további elemzésének, de ma a képfeldolgozó technológia fejlesztése során a piaci szereplők még mindig számos problémával szembesülnek.

Az elemzéshez „önkényesen” a NUKE szoftvert használtuk, elsősorban azért, mert a típus nem igényel speciális hardverplatformot (x86-64 processzor, 5,70 GB szabad lemezterület, 8 GB RAM, 1280×1024 pixeles felbontás és 24 bites szín, grafikus kártya 512 MB memóriával és meghajtó-támogatással az OpenGL 2.0-hoz), támogat minden nagyobb operációs rendszert (a már tesztelt operációs rendszerek: macOS Big Sur 11.x, macOS 12.x Monterey, Windows 10 vagy 11, CentOS 7.6), ugyanakkor biztosítja a felhasználók számára a rugalmasságot, a hatékonyságot és a teljes funkcionalitást. A NUKE 3D rendszer legújabb (14.0), változatában egy új, USD-alapú béta rendszer bevezetésével lehetővé tette a felhasználók számára, hogy még hatékonyabban dolgozhassanak a modern 3D-s jelenetekkel. A Nuke alapértelmezés szerint integrálja a híres Primatte²², Uimatte és Keylight kódolós beépülő modulokat is, ami korlátlan lehetőségeket kínál az utókodeolási munkához. A szoftver nagy teljesítményű képfeldolgozó funkciója alapján a szoftveren képfúziós algoritmuson végez kísérleteket és elemzéseket, a javasolt képfúziós algoritmusban pedig megadja a kísérleti alapot, és képeket ad a javaslat és alkalmazás kutatásához. Már ezekből a technikai adatokból is látszik, hogy a NUKE – bár elsősorban művészeknek készült –, de hatékonyan felhasználható az oktatásban is, beleértve a katonai jellegű oktatást és a kiképzést is.

A „kiragadott” példa elemzése után ismét térjünk vissza a metaverzum és az oktatási innováció, valamint a metaverzum oktatási alkalmazások fejlesztésének általános kérdéseire és a katonai képzésekre gyakorolt hatásainak vizsgálatára. Az alapfogalmak közül elsőként a metaverzum fogalmát kell meghatároznunk. A legegyszerűbb megfogalmazások szerint a metaverzum egy olyan online, 3D-s univerzum koncepciója, amely több különböző virtuális teret egyesít. Elképzelhetjük az internet jövőbeli változataként is. A metaverzum ugyanakkor még nem létezik, de néhány platform már tartalmaz „metaverzumszerű” elemeket. A konkrét megfogalmazás szerint „A metaverzum a valóság utáni univerzum, egy állandó és valós többfelhasználós környezet, amely egyesíti a fizikai valóságot a digitális virtualitással.”²³

Bárhogyan is definiáljuk a metaverzum fogalmát, mára már egyértelművé vált, hogy a mesterséges intelligenciák kutatásában is élenjáró Kína vezető szerepet kíván betölteni az összes kapcsolódó technológiai iparágban, amely ennek a feltörekvő technológiának a gerinceként szolgál majd. Kína szerepét azért is érdemes vizsgálni, mert a metaverzumról a legtöbb szó a polgári felhasználásról szól, de Kínában egyre nagyobb vita alakult ki a lehetséges katonai alkalmazásokkal kapcsolatban. Alapelvük, hogy bár a metaverzum még kezdeti stádiumban van, a metaverzum lealacsonyítása vagy letiltása súlyos következményekkel járhat, mivel a társadalom, sőt a katonaság is egyre jobban integrálódik és erre a technológiára támaszkodik.

22 A Primatte Studio a világ legjobb szoftver alapú kulcsmegoldása, amely nemcsak a Primatte 3D-s kulcsolási technológiát tartalmazza, hanem egy egyedi képernyőn megjelenő eszköztárat is, amely végig vezeti a felhasználókat a kulcsolási folyamaton, így minden alkalommal tökéletes kulcsot biztosít.

23 Mystakidis 2022.

A katonai felhasználás jelentőségét már több tudományos elemzésben megjelentették, már új névvel „csataverzum”-ként említették, és célként tűzték ki, hogy lehetséges támadási módszereket találjanak az ellenfél saját metaverzumában. A tekintélyes Tsinghua Egyetem Új Média Kutatóközpontja által készített tanulmányában már olyan biztonsági aggályokat is megfogalmaztak, amelyek a katonai felhasználáskor is jelentősek lehetnek. A Kínai Kortárs Nemzetközi Kapcsolatok Intézetének (CCIR)²⁴ egy tanulmánya már általános érvényű nemzetbiztonsági kockázatokat fogalmazott meg. A tanulmány három aggodalomra okot adó területet azonosított:

1. A technológiai hegemonia, tehát hogy egyes országok gyorsabban fejlesztik a metaverzum-technológiát, instabilitást okozhatnak a képességekben és a hozzáférésekben.
2. A kiber- és adatbiztonság, mivel a metaverzumra támaszkodva és használatában egyre érzékenyebb lesz az adatok megosztása, és a kritikus infrastruktúra kategóriájának tekinthető.
3. Hogyan fogja megváltoztatni egy ország politikáját, gazdaságát és társadalmát a metaverzum.

2022 februárjában a Népi Felszabadító Hadsereg (PLA)²⁵ csatlakozott a metaverzum iránti lelkes ünnepléshez, és a kínai újévet fesztivál keretében megünnepelték a katonai hálózaton a virtuális térben. Az esemény házigazdái avatarok voltak, akik a rendezvényt élőben közvetítették. Az eseményről szóló tudósítás szerint: „A HTML 5-öst használó résztvevőket a mesterséges intelligencia, a képfelismerés, a szemantikai elemzés, a holografikus képkalkotás és más technológiák integrálása vezérelte.”²⁶ A metaverzumhoz való kötődés a kínai „Nemzeti és Kibertérbiztonsági Stratégiában” is megmutatkozik, amely a szuverenitás, a digitális gazdaság, a normaformálás és a kibertér kulturális hatásainak fontosságára összpontosít. A szerzők úgy fogalmazzák: „A kibertér a szárazfölddel, tengerrel, levegővel és űrrel azonos jelentőségű emberi tevékenység új területévé vált, a nemzeti szuverenitás kiterjedt a kibertérre, a kibertér szuverenitása pedig a nemzeti szuverenitás fontos részévé vált.”²⁷ Mivel a metaverzum a kibertér új határait képviseli, logikus, hogy a Kínai Kommunista Párt komoly befektetéseket és vezető szerepet kíván vállalni a technológiában, hogy jobban megvédje saját szuverenitását, ahelyett, hogy egy másik nemzet vállalná ezt a szerepet. Gazdasági szempontból Kína úgy ítéli meg, hogy a metaverzum-technológia vezető szerepének betöltése jelentős pozitív hatással van a már amúgy is gyorsan bővülő digitális gazdaságukra. Startégiájukban a szerzők azt írják, hogy az internet „ösztönözte a gazdasági struktúrák kiigazítását és a gazdaságfejlesztési módszerek átalakulását, új lendületet adva a gazdaságnak és a társadalomnak.”²⁸ Ennek a lendületnek a kihasználása és a metaverzumba vezető digitális átalakulás hihetetlen hatással lehet Kína gazdaságára. Ha a metaverzum az internet következő szakasza, akkor bárki, aki vezet, óriási hasznot húzhat a több milliárdos potenciális felhasználói bázisból.

24 China Institute of Cotemporary International Relations

25 People’s Liberation Army

26 Qingxiu-Liu, Chenxu 2022.

27 Zhong 2022.

28 ua.

Megvalósult „csataverzumok”!

Miután Kína vezető szerepe megkérdőjelezhetetlen a mesterséges intelligencia alkalmazásának területén, érdemes megismernedni a metaverzum katonai felhasználási lehetőségeiről kialakított véleményünkkel. A PLA Daily január végi kiadásában a „Looking Forward to Battleverse” című cikkében a katonai felhasználás fontosságának hangsúlyozására már megjelent a „Battleverse” „csataverzum” kifejezés is. A kiképzési felhasználás lehetőségeinek hangsúlyozása mellett fontos tény, hogy nem beszélnek további szükséges technológiai áttörésről. A megjósolt forгатókönyvek mindegyike a jelenlegi VR/AR/MR- és digitális technológiát, a számítástechnológiát, a blokklánc technológiát, a nagy sebességű hálózati technológiát, az MI technológiát stb. használja.

A „csataverzum” működtetéséhez szükséges technikai feltételek:

- független hálózat;
- független kommunikáció;
- hitelesítési biztonság (szigorú hozzáférési szűrős folyamat, a felhasználók összes műveletének rögzítése);
- felhasználói szintek (oktatók, vizsgáztatók, személyzeti tisztek, rendszerüzemeltetők és karbantartók stb.) hozzárendelése a belépésekhez;
- mesterséges intelligencia botok az egyes felhasználók segítésére;
- valóság-hű szimulációs teljesítmény (cél a valós fegyverek és fegyverrendszerek funkcionális teljesítményének reprodukálása);
- valóság-hű környezet létrehozása (földrajzi, elektromágneses, meteorológiai és hidrológiai környezet).

Ezeknek a feltételeknek az együttes teljesítése lehetőséget nyújthat a virtuális tér magasabb szintű kihasználására a katonai képzések folyamán.

A lehetséges előnyök a katonai kiképzés és a katonai jellegű oktatások során:

- a „csataverzum” fontos szerepet fog játszani a központosított katonai oktatásban, amely lehetővé teszi a tanárokkal és a diákokkal való szabad kommunikációt a helyszíntől függetlenül. A virtuális tanítási eszközök javítják a tanárok azon képességét is, hogy új fogalmakat magyarázzanak;
- a „csataverzum” képes lehet teljes mértékben megfelelni a tényleges harci követelményeknek egy nagyszabású hadművelet keretében. Az ismételt kiképzés és felmérés segít a katonák taktikai együttműködésének és harci moráljának javításában;
- az új fegyverek szimulációkban tesztelhetők a teljesítmény, a kompatibilitás és az általános harci hatékonyság értékelése érdekében. (Ezzel növelhető a hagyományos fegyverek élettartama is.);
- a „metaverzum” koordinálja a szakértői erőforrásokat fizikai elhelyezkedésüktől függetlenül. Platform az új berendezések távoli kivonásához és ellenőrzéséhez, valamint a taktika innovációjához. Az elemzéshez és a kutatási célok eléréséhez folyamatos elemzésre, és az adatkészletek beszerzése szükséges;
- ha a parancsnoki kommunikáció szokásos eszközei megsemmisülnek egy összecsapásban, a „csataverzum” akár tartalék kommunikációs rendszerként is működhet.

A „csataverzum” egy fontos felhasználási formája tehát a katonáknak a tényleges harci körülmények között történő gyakoroltatása, amelyhez virtuális valóság szimulációkat használnak. Ez költséghatékony megoldás, és jelentősen több képzést tesz lehetővé. Az ilyen típusú kiképzés legújabb alkalmazására példa a Kínai Népi Felszabadító Hadseregben (PLA)²⁹ bevezetett VR ejtőernyős kiképzési rendszer. A program térbeli helymeghatározást, virtuális szimulációt és egyéb technológiákat használ a valósághű ejtőernyős környezet felépítéséhez, lehetővé téve az új ejtőernyősöknek, hogy észleljék a különböző légi vészhelyzeteket, ezáltal csökkentve a tényleges ejtőernyős ugrás kockázatait. Minden VR-ugrás adatát összegyűjtik, hogy segítsék a csapatokat a leghatékonyabb edzésben. A szimuláció javítja az ejtőernyősök képzettségi szintjét, ugyanakkor platformot biztosít számukra az új ejtőernyő típusok, ismeretlen környezetek és új képzési tárgyak megtapasztalásához, ami nagyban segítheti az ejtőernyősöket a különböző harctéri igényekhez történő alkalmazkodásban, és javítja képességeiket.

Természetesen a verseny az Egyesült Államok és Kína között nemcsak a mesterséges intelligencia, hanem a VR alkalmazásának területén is nyomon követhető. Noha az Egyesült Államok nem használja a „csataverzum” szót, nyilvánvaló, hogy hasonló nézetekkel rendelkezik a katonai metaverzum előnyeiről. A virtuális világ használatának ötlete a katonák háborúra történő felkészítésére, egészen az 1980-as évekig vezethető vissza a SIMNET-tel, amely egy nagy kiterjedésű hálózat volt különböző járműszimulátorokkal és kijelzőkkel a valós idejű, elosztott harci szimulációkhoz. (Harckocsik, helikopterek és repülőgépek egy virtuális csataterén.) Az elmúlt évtizedekben az elosztott interaktív szimulációt és a valós idejű, platform szintű hadijáték végrehajtásához készült magas szintű architektúra szabványt több gazdagépen fejlesztették ki. Mivel a SIMNET egy hálózati szimuláció volt, minden szimulációs állomásnak szüksége volt a megosztott virtuális környezet saját megjelenítésére. Maguk a bemutató állomások bizonyos harcokcsi-, és repülőgép-irányító szimulátorok makettjei voltak olyan beállításokkal, hogy szimulálják a tényleges harcjármű körülményeit. A tankszimulátorok például egy teljes négyfős személyzet befogadására alkalmasak, hogy növeljék a képzés hatékonyságát. A hálózatot úgy tervezték, hogy egyszerre több száz felhasználót támogasson. A szimuláció hűsége olyan magas szintű volt, hogy felhasználható volt a küldetési forgatókönyvekre való kiképzésre, és az Egyesült Államok akciói során végrehajtott hadműveletek taktikai próbáira is. A SIMNET-et az amerikai hadsereg elsősorban Fort Benningben, Fort Ruckerben és Fort Knoxban használta kiképzésre.

A SIMNET-D (Developmental) program a SIMNET programban kifejlesztett szimulációs rendszereket használta fegyverrendszerekkel, koncepciókkal és taktikákkal kapcsolatos kísérletek végrehajtására. Ez lett a Fejlett Szimulációs Technológia Bemutatója című (ADST)³⁰ program. A különböző fegyvernemeknél az ilyen típusú technológiákat a katonák harcra való felkészítésére alkalmazzák. A közelmúltban az amerikai hadsereg legújabb fegyverneme, az (USSF)³¹ a metaverzumba történő befektetést a siker szempontjából kulcsfontosságúnak minősítette. Az Űrerő közelmúltban

29 People's Liberation Army

30 Advanced Simulation Technology Demonstration

31 US Space Force

kinevezett technológiai és innovációs igazgatója, Lisa A. Costa 2022 februárjában, a Fegyveres Erők Kommunikációs és Elektronikai Szövetségének (AFCEA)³² az „Úrerő információtechnológia napján” kijelentette, hogy az USSF-nek „ki kell használnia az előnyöket az ipar által a metaverzumban végrehajtott befektetések közül. Ezeket a technológiákat kiképzésre és műveletekre is fel lehetne használni, és a digitális mérnöki ökoszisztémába integrálva a kezelői visszajelzések felhasználhatók a termék automatikus fejlesztésére a következő iteráció során.”

Összefoglalás, következtetések

A metaverzum egy kialakulóban lévő technológia, ezért nehéz felmérni, milyen hatással lesz a társadalomra, a politikára, a gazdaságra, a nemzetközi normákra, a nemzetbiztonságra és a társadalom egészére. Egy olyan technológia elterjedése előtt állunk, amely egyidejűleg több milliárd felhasználót érinthet, amely átalakítja a társadalom médiafogyasztását és egymás közötti interakcióját. Ebben a cikkben összefoglaltuk azokat a fogalmakat, amelyek a VR-technológia katonai felhasználásának lehetőségeinek vizsgálatakor előtérbe kerülnek. Természetesen nem tudjuk, hogy mit hoz a jövő. Az azonban biztos, hogy érdemes tovább vizsgálni a metaverzum szerepét a katonai kiképzésben és oktatásban is – a cikk elsődlegesen ezzel a területtel foglalkozik – hiszen nem lehet véletlen, hogy a mesterséges intelligencia kutatásának két vezető nagyhatalma (Kína, USA) is jelentős forrásokat biztosít virtuális „csatatér” kutatására.

A TKP2021-NVA-16 számú projekt az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a KKT4 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

Project no. TKP2021-NVA-16 has been implemented with the support provided by the Ministry of Innovation and Technology of Hungary from the National Research, Development and Innovation Fund, financed under the KKT4 funding scheme.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AC/323(HFM-021) TP/18: Virtual Reality: State of Military Research and Applications, ISBN 92-837-0030-9
<https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA411978.pdf> (Letöltés időpontja: 2023. 01. 24.)
- Dai Binxiong-Xiong-Sunhao 2022. Uncovering the Metaverse, PLA Daily
http://www.81.cn/jfjbmap/content/2021-11/26/content_303934.htm
- Jacobson, Linda 1995. Cyberarts: Exploring Art & Technology, Miller Freeman Inc. San Francisco, ISBN-0-877930-253-4

32 Armed Forces Communications and Electronics Association

- Mystakidis, Stylianos – Metaverzum. Enciklopédia (2022. február 10.): 486–97.
<https://doi.org/10.3390/encyclopedia2010031>. <https://www.mdpi.com/2673-8392/2/1/31>
(Letöltés ideje: 2023.01.10.) <https://doi.org/10.3390/encyclopedia2010031>
- Négyesi Imre 2009. Die vision der tragbaren informations-technologiegeräte.
Hadmérnök, 4. évf. (2009), 4. szám, 173–179.
- Négyesi Imre 2009. Tagbare und feldinformatik-geräte I. *Hadmérnök*, 4. évf. (2009), 2. szám, 333–339.
- Négyesi Imre 2009. Tagbare und feldinformatik-geräte II. *Hadmérnök*, 4. évf. (2009), 3. szám, 355–362.
- Tice, Steve, Jacobson, Linda 1991. The Art of Building Virtual Realities, Cyberarts: Definitions of Virtual Reality, San Francisco, ISBN: ISBN-0-87930-253-4,
<http://switch.sjsu.edu/archive/switch/SwitchV1N2/Jacobson/vrdef.html> (Letöltés ideje: 2022. 12. 16.)
- Qingxiu-Liu, Sun, Chenxu, Shiyang-Wang 2022. „Zero Distance! Gathering in the Metaverse, Have You Ever Seen Such a Spring Festival Gala?” 2022. március 9.
://www.81.cn/2022zt/2022-02/03/content_10134595.htm (Letöltés ideje: 2023. 01. 12.)
- Zhongo Wang 2022. Informatization Wings for Army Party Building, PLA Daily, 2022.
http://www.81.cn/jfjbmap/content/2022-03/28/content_312404.htm
<https://chinacopyrightandmedia.wordpress.com/2016/12/27/national-cyberspace-security-strategy/>
(Letöltés ideje: 2023. 01. 10.)

Bakos Tamás[✦]

NATO-követelmények a rögtönzött robbanóeszközök elleni tevékenység (C-IED) kiképzésében

DOI 10.17047/HADTUD.2023.33.2.17

Napjainkban, az aszimmetrikus hadviselés térnyerésével a terrorista csoportok legelterjedtebb fegyverei a rögtönzött robbanóeszközök (IED¹). Az IED-k elleni védekezés, az alkalmazásuk elleni tevékenység (C-IED²) kiemelt feladattá vált a katonai műveletek tervezése és végrehajtása során. A NATO NSA³ 2012-ben adta ki egységesítési irányelveit a C-IED kiképzési követelményeire vonatkozóan.⁴ A Magyar Honvédség még ugyanabban az évben elfogadta és bevezette az egyezményt, majd az ahhoz kapcsolódó dokumentum⁵ a kiadás óta több alkalommal is felülvizsgálatra került és módosult. Célom egy, a NATO C-IED-képzésre, kiképzésre vonatkozó követelményekről szóló összefoglaló készítése annak érdekében, hogy a tanulmány irányt mutasson a Magyar Honvédség C-IED-képzési, kiképzési rendszerének felülvizsgálatához és fejlesztéséhez.

KULCSSZAVAK: C-IED, rögtönzött robbanóeszközök elleni tevékenység, kiképzés, NATO

NATO requirements of counter-improvised explosive device (C-IED) training

Nowadays, with the rise of asymmetric warfare, the most common weapons of terrorist groups have become improvised explosive devices (IEDs). Counter-Improvised Explosive Device (C-IED) has become a priority in the planning and execution of military operations. In 2012, the NATO NSA issued its standardization agreement on C-IED training requirements. Even in the same year, the Hungarian Defence Forces adopted and introduced the convention, the related document of which has been revised and amended several times since its publication. My goal is to prepare a summary of the requirements of NATO for C-IED training, in order to give direction to the review and development of the C-IED training system of the Hungarian Defense Forces.

KEYWORDS: C-IED, Counter-Improvised Explosive Device, training, NATO

✦ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Műveleti Támogató Tanszék
University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training, Department of Operations and Support; e-mail: bakos.tamas@uni-nke.hu; ORCID: 0000-0003-3104-6901

Bevezetés

A kétpólusú világtrend megszűnésével azt hihettük, hogy csökkent egy világméretű háború kialakulásának kockázata. Az elmúlt év eseményei ezzel szemben rámutattak arra, hogy még mindig kialakulhatnak olyan politikai helyzetek, amelyek kezelésére a nemzetközi szervezetek nehezen tudnak felkészülni. A folyamatban fellelhető kisebb és nagyobb döntések, bár aktualitásukat tekintve helyesnek tűnnek, mégis a konfliktusok eskalációjához, hosszabb távon háborúhoz is vezethetnek. Ezzel párhuzamosan, az elmúlt időszakban a regionális jellegű konfliktusok száma is megnőtt, amelyek újabb kockázati tényezőket, új biztonsági kihívásokat jelentenek. Az ezekkel a konfliktusokkal járó kockázati tényezők nem köthetők szorosan adott területekhez vagy az országhatárokhoz, intenzitásuk, területi hatásuk folyamatosan változik.

A reguláris haderők elé komoly kihívást állítanak az olyan csoportok, csapatok, amelyek – a szűkösebb lehetőségeik miatt – lesből, a lehető legrövidebb időn belüli legnagyobb anyagi, emberi, pszichikai, politikai károkozást akarják elérni. Ezen irreguláris csoportok legelterjedtebb fegyvere a könnyen hozzáférhető anyagokból, eszközökből, otthoni körülmények között is improvizált módszerekkel elkészíthető robbanóeszközök, angol eredetű rövidítést használva az IED-k.

A rögtönzött, házilag készített robbanóeszközök harcászati szintű használata szinte egyidős a robbanóanyagok feltalálásával. A módszerek a biztonságosan kezelhető robbanóanyagok megjelenésével és a technológiák fejlődésével a II. világháború idején terjedtek el.⁶ A II. világháború kezdetén a szovjet csapatok komoly hadianyaghiánnyal küzdöttek, így a támadó német erők megállítására helyszínen készített anyagok felhasználásával improvizált robbanószerkezetek készítésére és alkalmazására kényszerültek. A vietnámi háborúban (1955–1975) az ún. meglepő aknák (booby trap) alkalmazása már alapvető harceljárás volt.

A robbanóeszközök szerkezeti kialakítása folyamatosan fejlődött és fejlődik. A hatás fokozása és a rejtés érdekében egyre többféle módszer, technika, eszköz jelenik meg. A közvetlen indítású (öngyilkos merénylők által használt) eszközök mellett már nagy számban jelennek meg az időzített vagy távirányítással elműködő robbanóeszközök.⁷

A rögtönzött robbanóeszközök fejlődésének, kialakításának csak a fantázia szabhat határt, az új technológiák megjelenése szinte azonnal feltűnik az IED-készítők tárában is: nagyobb teljesítményű akkumulátorok, olcsó, kisméretű drónok, új elektronikai eszközök stb.

Fontos, hogy ezzel a fejlődési ütemmel a reguláris haderők is fel tudják venni a versenyt. Ehhez két nagy területre kell koncentrálni. Az egyik az IED alkalmazásának megelőzése, amely magában foglalja az IED-alkalmazók hálózatának és

1 IED – Improvised Explosive Device – rögtönzött robbanóeszköz

2 C-IED – Counter Improvised Explosive Devices – rögtönzött robbanóeszközök elleni tevékenység

3 NSA – Nato Standardization Agency – NATO Szabványosítási Ügynökség

4 NATO STANAG 2294

5 NATO STANAG 2294 – ACIEDP-01, 2018.

6 Daruka 2013, 21.

7 Kovács 2013, 114–115.

környezetének felderítését és akadályozását, mint például az IED-k pénzügyi támogatási és gyártási folyamatának akadályozása, az IED-telepítés időbeni felfedése vagy megakadályozása, illetve az aktivizálás megakadályozása. A másik terület a személyi állomány és a technikai eszközök hatékony védelmének kialakítása, fokozása, fejlesztése, illetve IED-robbanás esetén, a leghatékonyabb reagálás biztosítása.⁸

Mindkét terület egyik alapvető része, összekapcsoló eleme kell, hogy legyen a folyamatos, legfrissebb információkra épülő kiképzés.

A NATO C-IED-elvei

A NATO a 2004-es isztambuli csúcstalálkozón több döntést hozott a terrorizmus elleni képességeinek fokozásáról, illetve hivatalosan kinyilvánította, hogy támogatja a terrorizmus elleni védelem 2004-ben kiadott első NATO-programját.⁹ A program olyan főbb területeket határoz meg, amelyek fejlesztése a terrorizmus elleni harc és védelem fokozását eredményezik. A program 2015-ben megjelent második kiadása három fő területet határozott meg, amelyek az incidenskezelés, az erők védelme és túlélőképességük fokozása, valamint a hálózatok elleni tevékenység. Az erők védelme és a túlélőképesség fokozása területén belül kiemelt helyet kap – többek között – az improvizált robbanószerkezetek elleni védelem.

Az említett programot követve a NATO NC3A¹⁰ kiadott egy C-IED akciótervet,¹¹ amely alapján a C-IED feladatai tevékenységi körök szerint csoportosíthatók. A három fő csoport, mint a C-IED-tevékenység pillérei:

- a terrorista hálózat támadási képességének gyengítése, semlegesítése (Attack the Network – AtN),
- a robbanóeszközök semlegesítése (Defeating the Device – DtD), illetve
- a NATO szervezeteinek, erőinek együttműködésén alapuló katonai felkészítés, kiképzés és technológiai fejlesztés (Prepare the Force – PtF).

A C-IED tehát egy harcászati, hadműveleti és hadászati szinten végrehajtható közös feladat, amelynek célja a saját, szövetséges vagy nem harcoló erők ellen alkalmazott IED-k hatásának felszámolása vagy csökkentése. A NATO C-IED-doktrína¹² már következetesen tartalmazza a C-IED-tevékenységek három alapvető pillérét, mint az elérendő NATO közös műveleti képesség alapjait, amelyeknek a célzottan IED-tevékenységre vonatkozó hírszerzési és felderítési adatokra kell támaszkodniuk (1. ábra).

A C-IED rendszerének szükségességét arra az alapfeltevésre építi a doktrína, amely szerint magát az IED-eseményt is több tevékenység, művelet előzi meg és követi az ellenséges erők részéről. Vagyis egy IED-támadás végrehajtásához egy kapcsolatok és csomópontok hálózatából álló rendszerre van szükség, amely működése időben és térben is tetten érhető.

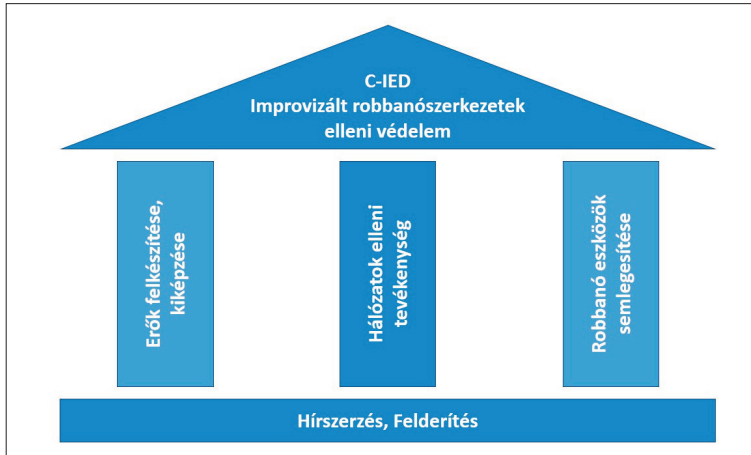
8 NATO program 2015, 2

9 NATO program 2015, 2

10 NC3A – Consultation, Command and Control Agency, amelynek utódszervezete jelenleg az N CIA (<https://www.ncia.nato.int/index.html>)

11 https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_72809.htm

12 NATO STANAG 2295 – AJP-3.15, 2018, 24.

1. ábra.

Az improvizált robbanószerkezetek elleni védelem pillérei

(A szerző szerkesztése a NATO STANAG 2295 alapján)

A doktrína szerint az IED-rendszer:

- több tevékenységet tartalmaz, amelyet különböző csoportok hajtanak végre. A csoporton belül minden tevékenységhez hozzárendelhető egy vagy több személy. De akár az is elképzelhető, hogy néhány személyből áll a szűkített rendszer, amelyen belül egy ember több funkciót is betölt;
- minél több műveletet tartalmaz, annál több erőforrást igényel egy IED-esemény megszervezése, végrehajtása;
- az IED-tevékenységet végző csoport lehet hierarchikus vagy nem hierarchikus, de mindenképpen tartalmaznia kell olyan kritikus képességeket, mint kapcsolattartó, vezető személyek, bombakészítő, finanszírozó, IED-elhelyező;
- a rendszer tartalmazhat a csoporton kívüli támogató elemeket, akár nemzetközi szinten is (finanszírozás, információs támogatás), amely jelentősen megnöveli a műveleti területet és a szükséges erőforrásokat;
- egy IED-csoport lehet független, alacsony szintű is, vagy akár része lehet egy nagy nemzetközi – valamely állam által támogatott – globális hálózatnak is.¹³

Ezek az IED-hálózatok, csoportok általában a könnyen, olcsón elérhető kommunikációs csatornákat használják, a tagok a fő tevékenységük mellett rejtetten működnek és tevékenységük befejezésével képesek beleolvadni a civil társadalomba. Ezért ezek a hálózatok rendkívül rugalmasak, nehezen megfoghatóak, a kritikus elemeik pontos felderítésével és értékelésével azonban támadhatóak is.

A NATO C-IED-doktrína alapelve, hogy az 1. ábrán bemutatott rendszer három pillére csak abban az esetben képes IED elleni tevékenység teljes megközelítésére, ha a hírszerzés és a felderítés a működési környezetről, az ellenséges erők hálózatáról átfogó információkkal szolgál.

¹³ NATO STANAG 2295 – AJP-3.15, 2018, 20.

Első pillér, a hálózat támadása (Attack the networks – AtN)

Az AtN a C-IED-megközelítés proaktív pillére, fő célja a megelőzés. Meg kell határozni a hálózat belső kapcsolati rendszerét, csomópontjait, amely információk alapján összpontosítani lehet a kritikus pontokra és a könnyen elérhető célpontokra. A kritikus pontok kiemelésénél fontos megérteni azt is, hogy a kritikus pont támadása a rendszer működésének mely időszakában okozza a legnagyobb károkat.

Az ellenséges hálózat minél több eleméről, illetve résztvevőjéről rendelkezünk információval, annál nagyobb nyomás gyakorolható a teljes hálózatra. A hírszerzési és egyéb IED ellentevékenységek fokozásával az ellenséges hálózat működési hatékonysága csökken:

- felhagynak az eddig használt kommunikációs csatornáikkal;
- csökkentik manőverezési szabadságukat;
- bénulást, romboló hatást fejtenek ki a hálózat belső működésében;
- a lakossággal szembeni megfélemlítő tevékenységük fokozódhat, amely csökkenti a regionális támogatottságukat;
- pánikot kelt, amely nagyobb kockázatvállalásra készíti az ellenséges hálózat tagjait, így növelve a kritikus pontok számát, illetve azok kritikusságának szintjét.¹⁴

A nyomásyakorlás mibenléte természetesen sokösszetevős. Függs az ellenséges erők motivációjától, a környezetükhöz való kapcsolatuktól, befolyásolhatóságuktól. Igen széles körű és sokrétű információk szükségesek ahhoz, hogy a nyomásyakorlás a megfelelő hatást érje el. Ez az erőhasználattól kezdve akár a lakosság és a vezetők, politikusok szimpátiájának megnyeréséig is terjedhet.

Második pillér, a robbanó eszközök semlegesítése (Defeat the device – DtD)

Ennek a tevékenységnek a célja a robbanóeszközök konkrét jellemzőinek és alkalmazásuknak megértése, amely alapján kidolgozhatók a megfelelő reaktív védelem technológiái, eljárásai, intézkedései. Ezzel növelni lehet az IED-események észlelésének és semlegesítésének hatékonyságát, ugyanakkor csökkenteni az IED-események hatását.

E feladatok végrehajtása során a parancsnokoknak nagy a felelősségük a prioritások kialakítása terén. Meg kell találniuk az egyensúlyt a cselekvési szabadság biztosítása, valamint a védelmi intézkedések, eljárások szükségessége között. A saját erők védelme nem lehet a mobilitás és a feladatvégrehajtás túlzott akadályozó tényezője.

A NATO C-IED doktrínája három főbb csoportra osztja a DtD lehetséges feladatait:

1. Észlelés. Olyan eszközöket, technológiákat, eljárásokat tartalmaz, amelyekkel időben felfedezhető az IED-k, illetve pontos megerősítést nyerhet az IED-esemény és -eszköz helye, típusa. Minden egyes észlelés további információkkal szolgál az ellenséges hálózat működéséről, taktikájáról, alkalmazott eszközeikről.

¹⁴ NATO STANAG 2295 – AJP-3.15, 2018, 55.

2. Semlegesítés. Olyan művelet, amelynek célja a robbanóeszköz ideiglenes vagy végleges hatástalanítása. Ennél a tevékenységnél mindig számításba kell venni a hatástalanítás vagy megsemmisítés esetén alkalmazandó eljárás környezeti hatását.
3. Mérséklés. Olyan technológiák, eljárások, intézkedések, amelyek az IED-del kapcsolatos esemény hatásainak minimalizálására vonatkoznak. Ez magában foglalja a kockázatértékelést és a következménykezelést is.¹⁵

Harmadik pillér, az erők felkészítése, kiképzése (Prepare the force – PtF)

Az 1. ábrán bemutatott C-IED-tevékenység alapja és az előzőekben röviden bemutatott két pillér hatékonysága nagyban függ a saját erők IED-tudatosságától és C-IED-ismereteitől. Ennek fejlesztése érdekében a harmadik pillér igen komoly hatással van a teljes C-IED-rendszerre.

Az IED-tudatosság kialakításának alapja az egyének megismertetése az IED felépítésével és lehetséges hatásaival, az IED-hálózatok lehetséges eljárásaival, illetve az azok ellen való védelem lehetőségeivel. A kollektív C-IED-tudás növeli a nemzetközi együttműködés hatékonyságát, a műveletek biztonságát, és csökkenti az IED-események saját erőkre gyakorolt hatását.

Az erők felkészítésének és azzal együtt a hírszerzés, a felderítés, a hálózat elleni tevékenységek, a robbanóeszköz semlegesítésének hatékonysága növelhető a tapasztalatok folyamatos és pontos feldolgozásával.

Annak érdekében, hogy az erők C-IED-felkészítése, kiképzése átfogó és hatékony legyen, kiadásra került a NATO C-IED-kiképzési követelményekről szóló dokumentuma, amely egységesíti az ezzel kapcsolatos elveket.

A NATO C-IED-tevékenységre vonatkozó szabványai

A C-IED kiemelt fontosságát mutatja, hogy szövetségi szinten adták ki az előzőekben említett NATO C-IED-doktrínát, amely a NATO további C-IED vonatkozású szabványosítási egyezményeinek és dokumentumainak alapja.

Jelenleg a következő, kifejezetten C-IED vonatkozású dokumentumok találhatók meg szövetségi szinten:

1. NATO STANAG 2295 – ALLIED JOINT DOCTRINE FOR COUNTERING IMPROVISED EXPLOSIVE DEVICES (C-IED) - AJP- 3.15 EDITION C. – A NATO Összhaderőnemi C-IED-doktrínát Magyarország 2009-ben elfogadta és bevezette eredeti nyelven, korlátozás nélkül.
2. NATO STANAG 2370 – INTERSERVICE IMPROVISED EXPLOSIVE DEVICE DISPOSAL OPERATIONS ON MULTINATIONAL DEPLOYMENTS – A GUIDE FOR STAFF OFFICERS / OPERATORS – AEODP-03 VOL I & VOL II EDITION C. – A törzstisztek részére készült, C-IED-feladatok végrehajtására vonatkozó kézikönyvet Magyarország 2022. július 15-i állapot szerint

¹⁵ NATO STANAG 2295 – AJP-3.15, 2018, 67.

még nem fogadta el, de a magyarországi bevezetésével kapcsolatos szakmai egyeztetések megkezdődtek.

3. NATO STANAG 2294 - COUNTER-IMPROVISED EXPLOSIVE DEVICE (C-IED) TRAINING REQUIREMENTS - ACIEDP-01 EDITION B. – A NATO C-IED kiképzési követelményeiről szóló dokumentumot Magyarország 2014-ben elfogadta és bevezette.
4. NATO STANAG 2298 – NATO WEAPONS INTELLIGENCE TEAM (WIT) CAPABILITIES - ACIEDP-02 EDITION B. – A NATO Hadszintéri Helyszínelő Csoportok képességeire vonatkozó egyezményét Magyarország 2017-ben elfogadta, bevezetéséről azonban még nem született döntés.

A NATO C-IED-kiképzési követelményekről szóló dokumentum irányelveket és szükséges követelményeket határoz meg a C-IED-képzés és -kiképzés területén, amelyek relatív gyakori pontosítása a NATO C-IED-doktrínának való megfelelést hivatott szolgálni.

A 2018-ban megjelent NATO C-IED-kiképzési követelmények „B” kiadása¹⁶ a C-IED-doktrína alapján levezeti, hogy a védelem kulcsa nemcsak az IED semlegesítése, hanem az IED-támadások tervezéséhez, szervezéséhez, végrehajtásához szükséges hálózatok elleni tevékenységek összessége. Kiemeli, hogy ezt a megközelítést minden szövetséges erőnek, minden szinten be kell építenie tevékenysége tervezésébe és végrehajtásába.

E megközelítés hatékony megvalósításához öt, egymást átfedő tevékenységi területet vázol fel, a proaktív képzés érdekében:¹⁷

1. Értelmezés: átfogó képet kapni az IED-rendszerekről és hálózatokról; az emberi, fizikai és információs környezet összefüggéseiről.
2. Nyomon követés: teljes spektrumú, kormányközi feladat az ellenséges IED-tevékenységek és képességek felderítése érdekében. Idetartoznak az IED-támadások előrejelzésével, illetve az IED-eszközök és komponensek detektálásával kapcsolatos feladatok.
3. Megelőzés: az a tevékenység a műveleti területen belül és kívül, amely akadályozza az ellenséges IED-hálózatok és -tevékenység működését. Ezen feladatok része az IED-támadások előrejelzése, az IED-eszközök és -komponensek felderítése, illetve azon módszerek és eszközök, amelyek jelentősen csökkentik az IED-támadások következményeit.
4. Védelem: a fogadó ország és a szövetséges erők védelmét szolgáló intézkedések, amelyek célja a mozgásszabadság és biztonság fokozása.
5. Felkészítés: a fogadó nemzet és a szövetséges erők képességeinek fejlesztése a teljes spektrumú C-IED-tevékenységek végrehajtása érdekében.

¹⁶ NATO STANAG 2294 – ACIEDP-01, 2018, 19.

¹⁷ NATO STANAG 2294 – ACIEDP-01, 2018, 21.

NATO-KÖVETELMÉNYEK A RÖGTÖNZÖTT ROBBANÓESZKÖZÖK ELLENI TEVÉKENYSÉG (C-IED) KIKÉPZÉSÉBEN

A NATO C-IED-kiképzési követelményeiről szóló dokumentum részletesen megadja a képzések céljait és feladatait, így a szövetséges országok könnyen tervezhetnek olyan tananyagokat, kurzusokat, amelyeket végrehajtva az egyének, kötelékek és törzsek megfelelő szintű és tartalmú képzést kapnak. A megadott célokat és feladatokat az öt fő tevékenységi terület szerint csoportosítva egyéni, kötelék szintű és törzsek számára külön-külön adja meg.

Ezen felkészítéseknek megfelelő alapot kell adniuk – nemzetközi feladatokban való részvétel esetén – a további C-IED-felkészítések végrehajtásához is.

*Egyéni kiképzési követelmények*¹⁸

Alapvető követelmény, hogy minden egyes katona ismerje az IED főbb elemeit, típusait, azok főbb komponenseit. Megbízhatóan azonosítson olyan jeleket, amelyek IED-telepítésre utalnak. A katonáknak tisztában kell lenniük azzal, hogy az IED-események háttérben egy többszereplős hálózat áll, amely hálózat sérülékeny, így a megfelelő módszerekkel támadható. Az IED-hálózatok alapjainak ismerete az első lépcsőfok, amely alapján a katonák felkészítésük során átláthatják, hogy saját szakterületük, beosztásuk területén milyen szerepük lehet a hálózatok elleni harcban. Fel tudják mérni a helyi környezet, és a műveletek hatását az IED-hálózatokra, a hálózatok elleni tevékenységre. Természetesen a NATO C-IED-rendszere nemcsak alapot és keretet ad ezeknek az ismereteknek, hanem pontosan be is szabályozza az egyesharcos/katonák feladatait.

Az egyéni beosztástól és feladattól függetlenül minden katonának ismernie kell a C-IED- és EOD-jelentések formátumát,¹⁹ kitöltésük szabályait. Ehhez kapcsolódóan természetesen ismerni kell azokat a módszereket, eszközöket, amelyek a jelentések elkészítéséhez szükséges biometrikus, törvényszéki, műszaki adatok, anyagok, bizonyítékok begyűjtéséhez és tárolásához szükségesek.

Látható, hogy ezen ismeretek összessége szinte egy önálló szakterületet jelent, mégis elengedhetetlen annak érdekében, hogy az IED-felderítési információkat és -adatokat minden katona hasznosítani tudja saját szakterületén.

Az előzőekben tárgyalt ismeretekkel rendelkező katonák – a saját kiképzettségi szintjüknek megfelelően – már képesek részt venni IED-hálózat elleni tevékenységekben, katonai keresés-kutatási feladatokban, IED-hálózat elleni tevékenységet támogató információs műveletekben.²⁰

A C-IED-tevékenységekhez is köthető beosztásokban szolgáló katonák számára szükséges lehet az adott műveleti területre jellemző vallási, kulturális, társadalmi szokások, konvenciók elsajátítása, amelyeket a helyi lakosság kikérdezése, szokatlan

18 NATO STANAG 2294 – ACIEDP-01, 2018, 25.

19 EOD – Explosive Ordnance Disposal – lőszer- és robbanóanyag hatástalanítás

20 NATO STANAG 2283 – ATP-3.12.1.1, 2017, 23.

tevékenységek, események feltérképezése esetén alkalmazhatnak, illetve képesek lehetnek taktikai szintű emberi hálózat analízis (HNAT)²¹ végrehajtására is.

A sérüléssel, károkkal járó IED-események megelőzése és az ellenük való védelem érdekében elengedhetetlen, hogy minden katona ismerje az adott műveleti területen az ellenséges taktikákat, technikákat és eljárásokat (TTP)²² és megbízhatóan képes legyen megkülönböztetni a baráti és saját csapatok TTP-mintáitól. Ehhez természetesen ismernie kell a műveleti területen alkalmazott baráti és saját TTP-mintákat. Ebbe a körbe szükség szerint beletartozhatnak a különböző C-IED-feladatokkal összefüggő tevékenységek, mint például a katonai keresés-kutatás, terület- és útvonal-mentesítés (Route Clearance), EOD, IEDD²³ stb.

Ezeknek a konkrét eljárásoknak az ismerete, begyakorlása jelentősen fokozza a katonák túlélőképességét, védelmét. A különböző eljárásokat mind hazai környezetben, mind műveleti területen érdemes és szükséges elsajátítani, gyakorolni. Ilyen eljárás lehet például az ún. 5/25-ös ellenőrzés, amely a műveleti területen megállt jármű 5 és 25 méteres környezetének átvizsgálására vonatkozik. Idetartoznak a veszélyes pontok, területek azonosítására, a rajtuk való áthaladását vizsgáló eljárások mind gyalogos, mind járművel történő mozgás esetén, az ellenőrző pontok létesítésére és üzemeltetésére vonatkozó eljárások. Hasonlóképpen minden katona számára fontos a különböző technikai eszközök használatának ismerete, mint például a rádiók, a rádiózavaró berendezések (Electronic Counter Measures – ECM).

IED-esemény bekövetkezése esetén a túlélés esélyét növeli, ha minden egyes katona ismeri a konvojkísérés és a mozgások szabályait IED-veszélyes területen, és képes reagálni az ún. 5C eljárás²⁴ végrehajtásával, amely a veszélyazonosítást, a terület megtisztítását és ellenőrzés alá vonását, valamint a kordon és az irányítás pontosan meghatározott feladatait tartalmazza. Ez az eljárás támogatja az IEDD-feladatok végrehajtását és az azonnali, hatékony sebesültellátást is.

Az előzőekben tárgyalt feladatoknak, eljárásoknak le kell tudniuk követni az állandóan változó IED-hálózatok változásait, fejlődését. Ehhez – többek között – elengedhetetlen az egyes katonák tapasztalatainak feldolgozása, és az azokból leszűrt eredmények bedolgozása a C-IED-feladatok összességébe.

*Kollektív kiképzési követelmények*²⁵

A kollektív kiképzési követelmények alapot adnak az alegységek, egységek IED- és C-IED-kiképzésének tervezéséhez, szervezéséhez, végrehajtásához, illetve egy adott alegység, egység képességeinek kialakításához szükséges képzési rendszer, tanfolyam, képzés megszervezéséhez is.

21 NATO STANAG 6508 – Human Network Analysis and Support to Targeting AlntP-13, 2017, 43.

22 TTP – Tactics, Techniques, and Procedures – taktikák, technikák és eljárások

23 IEDD – Improvised Explosive Device Disposal

24 Confirm, Clear, Check, Cordon and Control – 5C

25 NATO STANAG 2294 – ACIEDP-01, 2018, 29.

Az alegységek, egységek törzseinek, parancsnoki állományának már alkalmazói szinten ismernie kell a NATO C-IED-doktrína előírásait, tartalmát, az IED-hálózatok részeit, az egyes részek támadásának lehetőségeit.

A C-IED-feladatokkal összhangban lévő, IED-veszélyes környezetben végrehajtott műveletek alapjait minden esetben a megfelelő felderítési, hírszerzési információk adják. Ehhez ismerni kell az IED-azonosítás és felderítés tervezésének feladatait, a felderítési adatok begyűjtésének szabályait IED-veszélyeztetett műveleti területen (IPOE),²⁶ az IED-jelek/-jelzések szerepét ebben a környezetben, és természetesen az ellenséges IED-technikák, taktikák elemzésének lehetőségeit is. A parancsnokok és törzsek adott művelettől függően magasabb hírszerzési követelményekkel rendelkeznek, amelyek értékelését és az ahhoz kapcsolódó feladatok végrehajtását már képesek összehangolni az IED-hálózatok támadásának (AtN)²⁷ támogatásával.

A megszerzett információk és elemzési adatok alapján az egységek, alegységek – saját képességszintjüknek megfelelően – képesek C-IED-tevékenység tervezésére és támogatására, EOD- és CBRN- (kémiai, biológiai, radiológiai, nukleáris) védelem koordinációs feladatainak ellátására CBRN-IED-eszközök tekintetében is, a saját műveleti területük és a teljes hadszíntér IED-elemzésének támogatására.

Fontos kiemelni, hogy a C-IED- és az EOD-feladatok tapasztalataiból, a jelentések hatékony feldolgozásából, valamint a korábban említett HNAT-analízis adataiból a tapasztalatfeldolgozás végrehajtása révén hatékony információs tudásmenedzsment megvalósítására van lehetőség.

Az így megszerzett információk képessé teszik az alegységeket, egységeket IED-veszélyes területeken műveletek tervezésére és végrehajtására úgy, hogy az összhangban legyen, vagy támogassa az IED-hálózatok működése elleni tevékenységet. Ilyen lehet az IED-hálózatok logisztikai rendszerének megzavarása, helyi támogatás megakadályozása, IED-elemek, -raktárak azonosítása, célmegjelölése, IED-rendszerek elleni elektronikai műveletek tervezése, végrehajtása, vagy a katonai keresés-kutatás műveleteinek integrálása a C-IED-feladatokba.

A művelettervezés és végrehajtás területéhez hasonlóan az egységek, alegységek IED elleni védelmével kapcsolatban is emelt szintű követelményeket határoz meg a NATO-előírás, amelynek alapja a saját erők C-IED-képességeinek és szervezeteinek pontos ismerete. Fontos, hogy a parancsnokok és törzsek az előzőekben tárgyalt egyéni képességekkel már képesek legyenek tervezni, azokat a művelet egészében figyelembe venni, és arra alapozva összehangolni a műveletekben végrehajtott feladatokat, alkalmazott TTP mintákat. Ilyenek az út- és területmentesítés, a katonai keresés-kutatás, az IEDD-műveletek tervezése és beillesztése a feladatokba, elektronikus ellen- és védelmi intézkedések alkalmazása, alegység, egység szintű gyors reagálás IED-eseményekre, valamint katonai munkakutyák (military working dog – MWD) alkalmazása a C-IED támogatása érdekében.²⁸

Ezen magas képességszint eléréséhez egy adott egységnek, alegységnek már önállóan is végre kell hajtania C-IED-felkészítéseket, -gyakorlatokat, amelyeket

26 NATO STANAG 6527 – Intelligence Preparation of the Operating Environment AlntP-17, 2019, 21.

27 Attack the Network (AtN) – NATO STANAG 2295 – AJP-3.15, 2018, 54.

28 NATO STANAG 2295 – AJP-3.15, 2018, 70.

értékelve az eredményeket képes visszaforgatni a képzésbe, ezzel növelve a saját működési hatékonyságát.

*Hadszíntéri C-IED-kiképzési követelmények*²⁹

Az előzőekben tárgyalt követelményeknek megfelelő egyéni és kollektív kiképzést a műveleti területre történő kitelepülés előtt végre kell hajtani. A megszerzett ismereteket a hadszíntéri kiképzés már nem módosíthatja. A műveleti területen végrehajtott C-IED-kiképzés és felkészítés célja az ismeretek felfrissítése, szinten tartása és a helyi sajátosságoknak megfelelő kiegészítő ismeretek átadása.

Az IED-veszélyeztetettség nagyban függ a környezettől, így gyorsan fejlődik, változik. A hatékony védelem és biztonság fenntartása érdekében szükséges a műveleti területre való kikerkezést követően azonnal, és az ott tartózkodás ideje alatt szinten tartó jelleggel többször is végrehajtani a hadszíntéri C-IED-kiképzést.

A hadszíntéri C-IED-kiképzés egy speciális kiképzési ciklus része, amely nem fed le a teljes egyéni és kollektív kiképzési követelményrendszert. A hadszíntéri C-IED-kiképzésnek a következő alapvető kérdésekkel kell foglalkoznia:

1. Miért?

A műveleti területre érkezőknek meg kell ismerniük a helyi IED-paramétereket és komponenseket, az aktuális ellenséges és saját taktikákat és eljárásokat. Tudniuk kell, hogy a terep és a helyi környezet hogyan befolyásolja saját műveleteiket.

A műveleti területen történő tartózkodás alatt alapvető fontosságú a C-IED-képességek fenntartása. Ez szinten tartó kiképzéssel, valamint a taktikák, technikák és eljárások változásairól való ismertető kiképzéssel érhető el.

2. Kinek?

- egyéni;
- raj/szakasz szintű;
- század vagy magasabb szintű;
- törzstisztek, törzs altisztek és a műveletekben résztvevő polgári személyek részére;
- parancsnokok és vezető állomány részére.

3. Mit?

- Egyéni képességek fejlesztése: az új ellenséges taktikák, technikák, eljárások és IED-eszközök ismertetése, illetve az alapvető eljárások és C-IED-képességek begyakorlása.
- Raj és szakasz szinten: az új ellenséges taktikák, technikák, eljárások és IED-eszközök ismertetése, illetve a meglévő és új eljárások és C-IED-képességek begyakorlása közösen, egymással együttműködve.

---

²⁹ NATO STANAG 2294 – ACIEDP-01, 2018, 31.

- Század szinten és törzstisztek részére: az új ellenséges taktikák, technikák, eljárások és IED-eszközök ismertetése, illetve C-IED-tervezési folyamat végrehajtásának begyakorlása század, vagy magasabb szinten.

4. Mikor?

Az első hadszíntéri C-IED-kiképzést a műveleti területre való kiérkezés után közvetlenül kell végrehajtani. A további kiképzések végrehajtásának gyakorisága ciklikus, és a műveleti területtől függően változó (negyedéves, féléves). Természetesen a parancsnok elrendelhet ettől eltérő, egyedi kiképzést is.

5. Hogyan?

- C-IED-oktatók vagy C-IED-szaktisztek és altisztek bevonásával;
- az alegységek – parancsnokaik vezetésével – végrehajtják a kollektív C-IED képességeket kialakító és erősítő kiképzési feladatokat.

Kiemelt, nagy terjedelmű és létszámú műveletek esetén C-IED-oktatókat lehet kijelölni annak érdekében, hogy a C-IED-kiképzés folyamatos és egységes legyen, illetve legyen lehetőség objektív visszacsatolásra. A C-IED-oktatókat ki lehet jelölni a saját erők végrehajtó vagy törzs tisztjei közül, de alkalmazhatóak mobil kiképző csoportok is. A C-IED-oktatóknak kijelölt tiszteknek és altiszteknek a C-IED-ismereteken kívül egyéb követelményeket is teljesíteniük kell.

Összefoglalás

Az egyre nagyobb méreteket öltő IED-fenyegetés kezelése érdekében a NATO parancsnokságainak és csapatainak meg kell érteniük az ellenséges IED rendszerek működését és a C-IED-tevékenységet be kell építeniük a feladatok és műveletek tervezésének és végrehajtásának minden szintjére.

A C-IED helyes megközelítése és hatékony végrehajtása csak a szövetségi szinten, egységes kiképzési követelmények betartásával, és a folyamatos, nemzetközi kapcsolatokra épülő képzések, kiképzések és közös gyakorlatok végrehajtásával érhető el.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Aftergood, Steven 2017. Network of Engagement: An Evolution of Warfare. <https://fas.org/blogs/secretcy/2017/06/network-engagement/> (Letöltés ideje: 2021. 02. 27.)
- Daruka Norbert 2013. A bűnös célú/terror jellegű robbantások és az ellenük való védekezés lehetőségei, különös tekintettel a tűzszerész feladatok ellátására. Doktori (PhD) értekezés. *Budapest, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Katonai Műszaki Doktori Iskola, (2013)*
- Kovács Zoltán 2012. Fontos létesítmények IED elleni védelme. *Műszaki Katonai Közöny (2012/k)* pp. 35–44.
- Kovács Zoltán 2013. Katonai objektumok IED elleni védelmének lehetséges technikai megoldásai. *Műszaki Katonai Közöny, (2013/2.)* pp. 114–125.
- NATO Counter-Improvised Explosive Device (C-IED) Action Plan https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_72809.htm (Letöltés ideje: 2023. 02. 08.)
- NATO STANAG 2294 - COUNTER-IMPROVISED EXPLOSIVE DEVICE (C-IED) TRAINING REQUIREMENTS - ACIEDP-01 EDITION B. (2018.)

NATO STANAG 2295 - ALLIED JOINT DOCTRINE FOR COUNTERING IMPROVISED EXPLOSIVE DEVICES (C-IED) - AJP- 3.15 EDITION C. (2018.)

NATO's defence against terrorism program, Wales, 2014.

https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2014_10/20151029_141007-dat-prog.pdf
(Letöltés ideje: 2021. 05. 05.)

NATO Defence Against Terrorism Programme of Work

https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50313.htm?selectedLocale=en

(Letöltés ideje: 2021. 02. 17.)

Vastagh László 2010. A NATO stratégiai parancsnokságai. Internet:

<https://honvedelem.hu/hirek/a-nato-strategiai-parancsnoksagai.html> (Letöltés ideje: 2021. 03. 05.)

Nagy Miklós Mihály[✦]

Clausewitz hadelmélete korunkban

DOI 10.17047/HADTUD.2023.33.2.30

Carl von Clausewitz hadelméleti rendszere a 19. század elején született, és napjainkban is eligazodást nyújt a hadügyben. Az egyetemes hadügy minden időszakára érvényes téziseinek értelmezése napjaink magyar hadtudományának is feladata, mert ezek az alapelvek determinálják a katonai gondolkodást. A tanulmány összegzi a Clausewitz életművének korunk átalakuló hadügyében felértékelődő legfontosabb elemeit. Bemutatja fő tételeit a katonai gondolkodásról, a praxis és a teória viszonyáról, a fegyveres küzdelem törvényszerűségeinek és törvényeinek kérdésköréről. Ennek kapcsán szól a hadügy stratégiavivtájáról, és bizonyítja a katonai gondolkodás két szintjének létezését korunkban is. A tanulmány hozzájárul a mai magyar hadtudomány Clausewitz-képének tudatos formálásához és az elméleti kutatásokhoz.

KULCSSZAVAK: Carl von Clausewitz, katonai gondolkodás, praxis, teória, törvényszerűségek

Clausewitz's military theory in relation to recent years

Carl von Clausewitz's military theory came into being at the beginning of the 19th century and has continued to serve as a guideline in the subject of warfare ever since. Being a determining factor of military thinking, interpreting the primordial and omnipresent theses in the history of military operation is an integral part of Hungarian war science. This study aims to summarise chief elements of Clausewitz's oeuvre and their relevance in recent alternating military affairs. It provides an outline of Clausewitz's thesis on military thinking, the relationship between practice and theory and the governing forces of armed combat. Based on the above mentioned elements, Clausewitz approaches a strategic debate on warfare and determines a double layer of military thinking in contemporary military issues. This essay attests to understand Clausewitz's work in relation to current circumstances of Hungarian military science and theoretical research.

KEYWORDS: Carl von Clausewitz, military thinking, praxis, theory, governing forces

✦ Katonai szakíró, történeti geográfus, a hadtudomány kandidátusa, a földtudomány PhD-fokozatos – Military writer, historical geographer, Candidate of Military Science, PhD in Earth Sciences.
E-mail: szetvazul@gmail.com, ORCID: 000-0003-2786-4944

Bevezetés

Carl von Clausewitz (1780–1831) életműve és legjelentősebb alkotása, a *Vom Kriege* két évszázada foglalkoztatja a gondolkodókat. A szerző alkotói munkásságának megítélése elsősorban a *Vom Kriege* befejezetlen voltából eredően nem egységes, és értékelését meghatározza a későbbi időszakok hatalmi viszonyrendszere, politikai élete, valamint az államok közötti kapcsolatok jellege is. Clausewitz gondolatainak megítélését tovább árnyalja az alkotásaival foglalkozók eltérő szakmai kötődése. A szerteágazó és sokrétű vizsgálatok ellenére Clausewitz életművével kapcsolatban mindössze két általánosan elfogadott álláspont alakult ki. Egyfelől, hogy determinálja a modern katonai gondolkodás egészét, másfelől, hogy a *Vom Kriege* az európai tudomány- és kultúrtörténet legjelentősebb hatású hadelméleti alkotása.¹ Jelentősége nem pusztán Clausewitz katonai, szakmai téziseinek tartalmából, hanem a politikai, a katonai és a tudományos gondolkodásban játszott szerepéből is ered.² A Clausewitz-szakirodalom bővülése bizonyítja, hogy a német katonai gondolkodó életműve korunkban is hadelméleti érték, és jelentősége töretlen. Az a „Clausewitz-reneszánsz”, amelyről magyar kutatója, Perjés Géza négy évtizeddel ezelőtt írt,³ még mindig eleven. A Clausewitz-életmű és a *Vom Kriege* iránt megnyilvánuló fokozódó érdeklődés kapcsán merülhet fel a kérdés: gondolatai születése után immár két évszázaddal mennyiben lehetnek relevánsak napjainkban? A hadtörténeszek természetes szakmai érdeklődésén túl Clausewitz gondolatai mennyiben tarthatnak igényt a modern hadelmélet figyelmére? Tanulmányunkban e kérdésekre keresünk választ a német katonai gondolkodó legfontosabb, máig ható nézeteinek számbavételével. Munkánkkal azt a hipotézist igyekszünk igazolni, hogy Clausewitz elméleti szemléletmódja, elsősorban katonai gondolkodásról írott megállapításai korunk átalakuló világában is eligazodást nyújtanak. Másik törekvésünk, hogy felhívjuk a magyar hadtudományi élet figyelmét a Clausewitz-kutatások eddiginél tudatosabb és módszeresebb folytatásának szükségességére.

A Clausewitz-kép

Az elmúlt években és napjainkban a Clausewitz-életművel kapcsolatban több évforduló is alkalmat adhat hipotézisünk vizsgálatára. Clausewitz születésének és halálának kerek évfordulóján túl hazánkban érdemes megemlékezni arról, hogy négy évtizeddel ezelőtt, 1983-ban jelent meg a német katonai gondolkodó történelmi alakját és munkásságát bemutató első jelentős mű.⁴ Nem utolsósorban éppen tíz évvel ezelőtt készült el a *Vom Kriege* harmadik magyar fordítása.⁵ Hasonló jubileumok

1 Clausewitz életműve és benne a *Vom Kriege* jelentőségéről lásd: Hahlweg 1957, 1974; Paret 1993, 399–483.

2 Perjés 1983a, 415–437.

3 Perjés 1983a, 7.

4 Perjés 1983a

5 Clausewitz, 2013. Munkánk során a *Vom Kriege* magyar fordításai közül a 2013. évit alkalmazzuk. A német nyelvű kiadások közül a Werner Hahlweg szöveggondozásában publikált, 1952. évi 16. kiadást használtuk, amely Clausewitz halálának 120. évfordulójára – 1951. november 16. – jelent meg. Ahol feltehetően szükséges volt, ott a *Vom Kriege* első kiadását is figyelembe vettük, amely a *Hinterlassene*

Clausewitz személye és művei kapcsán tetszőlegesen sorolhatók. Ezek közül a legfontosabb a Clausewitz-ről alkotott egész képet meghatározó, már többször említett Vom Kriege keletkezésének kétszázadik évfordulója. A kézirat születésének pontos évszámát nem ismerjük, jóllehet ez a modern Clausewitz-kutatások egyik fontos témája.⁶ A művön szerzője egész életében dolgozott, mivel a napóleoni hadjáratokban szerzett személyes élményei és tapasztalatai alapján összegezte a katonai gondolkodás, valamint a hadművészet alapjait. A korunkban élő Clausewitz-képpel és a Vom Kriege-hez kötődő jubileummal kapcsolatban érdemes emlékeztetnünk néhány olyan kronológiai adatra, amely úgy tűnik, elkerülte az 1945 utáni legjelentősebb Clausewitz-kutatók⁷ figyelmét. Miután Clausewitz egész katonai pályafutását és tudományos munkásságát a Napóleon elleni háborúk határozták meg, érdemes a két személy biográfiájából néhány időbeli egyezést kiemelni.

Miközben Clausewitz mindössze tizenhárom éves korában részt vett Mainz ostromában és megszerezte a Vom Kriege alapjául szolgáló első személyes háborús élményeit, majd a békehelyőrségi élet unalmában autodidakta módon gyarapította szakmai ismereteit,⁸ a nála tizenegy évvel idősebb Napóleon üstökösként tűnt fel az európai politika színpadán.⁹ A fiatal Clausewitz figyelemmel kísérhette Napóleon hadjáratait, amelyek az egyetemes katonai szakma egészét foglalkoztatták. Hátrahagyott alkotásai között találjuk a Clausewitz-kutatók által mérsékelt figyelemre méltított feldolgozását az itáliai hadjáratról,¹⁰ amely a Vom Kriege egyik előmunkálata lehetett csakúgy, mint többi értekezése is a korának képét meghatározó háborúkról. Ezek sorából Napóleon oroszországi támadása, és az 1815. évi hadjárat emelkedik ki. Clausewitz gyakorló vezérkari tisztként mindkettőnek résztvevője volt, így a kor két meghatározó katonájának pályafutása a háborúk valós közegében – ami a Vom Kriege egyik jelentős témaköre –, összekapcsolódik. Mindezzel azt is állítjuk, hogy a Vom Kriege keletkezéstörténete szinte az egész életét kitöltötte. Ám ennek ellenére mégis napjainkat tarthatjuk a Vom Kriege genezise jubileumi évtizedének. A Clausewitz felesége, Marie von Brühl által közölt adatok szerint férje már 1810-től foglalkozott a kézirattal, de hosszabb-rövidebb megszakítások után a Hadiiskola (Allgemeine Kriegsschule) élére történt kinevezése, valamint a tüzérséghez történt áthelyezése közötti években (1818–1830) foglalkozott intenzíven a Vom Kriege kéziratával. 1830-ban *„Elrendezte feljegyzéseit, lepecsételte az egyes paksamétákat, feliratokkal látta el őket, és fájdalmas búcsút vett ettől a számára oly kedvessé vált foglalatosságtól”*.¹¹ A Vom

---

Werke des Generals Carl von Clausewitz über Krieg und Kriegführung című, 10 kötetből álló sorozat 1-3. köteteként jelent meg 1832–1834 között. Lelőhelye ELTE Egyetemi Könyvtár Ee39

6 Kessel 1935, 1987; Rosinski 1935

7 Fabian 1957, Hahlweg 1969, Aron 1980, Schramm 1981, 1999, Perjés 1983a, 1988, Schössler 1991, Paret 1993, 2017

8 Schramm 1981, 57–79.

9 Napóleon 1769. augusztus 15-én, míg Clausewitz 1780. július 1-jén született. Tarle 1957, 7; Schössler 1991, 142.

10 E művek a már hivatkozott, hátrahagyott alkotásokat közlő sorozatban jelentek meg: Clausewitz 1833, 1833–1834, 1835a, 1835b.

11 Brühl 2013, 28–29.

Kriege ma ismert szövege a Clausewitz halála (1831. november 16.) után felbontott „paksamétákban” talált dokumentumokból áll.

Folytatva a későbbi korok Clausewitz-képét meghatározó, Napóleonhoz fűződő kapcsolat kronológiai fejtegetését, érdemes hangsúlyoznunk, hogy amikor Napóleon már száműzetését tölti Szent Ilona-szigetén (1815–1821), Clausewitz éppen akkoriban fordul teljes erővel a tudományos munka felé. Szakmai tapasztalatait részben a francia katonauralkodónak köszönhetette. Fő művének papírra vetése nagy valószínűséggel már Napóleon halálát követően történt. A másik kronológiai adat a kultúrtörténet körébe tartozik. A későbbi két évszázad katonai és politikai gondolkodását alapjaiban meghatározó két katona lelkületében és szellemiségében a 18. század gyermeke volt. Lefebvre Napóleonról szóló korrajzában így ír: *„a dolgozószobája csendjében a legboldogabb, cédulái és irattartói között”*.¹² Gondolkodása életkora előrehaladtával egyre gyakorlatiasabbá vált, de racionalista és filozofikus vonásainak keveredése 18. századivá teszi. A kor mindkét nagy katonai elméjére igaz, amit Lefebvre ír Napóleonról: *„Egyáltalán nem bízta magát az intuíción: az érvelésre, a tudásra és a módszeres erőfeszítésre támaszkodik”*.¹³

Az érvelés és az ismeret, valamint a rendszerezésre irányuló törekvés elemei határozzák meg az elmúlt kétszáz év Clausewitz-képét, amely a sokféle értelmezés miatt egyáltalán nem homogén. Ami általában egységes tényező bennük, az a Vom Kriege tartami ismertetésének és az értelmezésére irányuló törekvés túlsúlya.

A fő mű – mintegy a kor hadtudományi ismereteinek kvintesszenciája – annyira uralja a német katonai gondolkodóról és életművéről alkotott felfogást, hogy közben olyan lényegi elemek törpülnek el, mint Clausewitz gyakorló katonai tevékenysége, a Vom Kriege előtt írott műveinek jelentősége, vagy éppen a személyiségjegyei. A rohamosan terebélyesedő Clausewitz-szakirodalom alapján a német katonai gondolkodó elsősorban elméleti szakember volt, és emellett elenyészik, hogy alkotói munkásságában a praxis és a teória szinte egyedülálló módon kapcsolódott egybe. A Vom Kriege uralkodó tényezője a 19. századra, az első Clausewitz-biográfiákra vezethető vissza, amelyek közül két rövid alkotást érdemes kiemelnünk. Elsőként Richard von Meerheimb a 19. század második felében megjelent reprezentatív német életrajzi lexikonjába írott nagy terjedelmű szócikkét említjük meg.¹⁴ Ebben a részletes életrajzi adatokat követően a Vom Kriege legfontosabb téziseinek tartalmi ismertetése szerepel, néhol szó szerinti idézetek formájában, minden lényegre törő koncepció nélkül. Ezzel szemben a koncepcionális feldolgozást a Clausewitz-kérdéskör tárgyalásában kulcsszerepet játszó Hans Delbrück biográfiai tanulmányában találjuk meg,¹⁵ ami természetesen nem zárja ki, hogy kortársai közül más ne fordult volna a téma felé a rendszerezés igényével. Ami Hans Delbrück hadtörténeti munkáját kiemeli a századforduló hasonló vállalkozásai közül, hogy ő Clausewitzet elsősorban hadtörténetíróként igyekezett megragadni, és ennek kapcsán szólt a hadelméleti szerző – mint gyakorló stratégia – szakmai tudásáról is.¹⁶ Delbrück a katonai stratégiai

12 Lefebvre 1975, 73.

13 Uo.

14 Meerheimb 1876

15 Delbrück 1887

16 Delbrück 1887, 9–18.

gondolkodás kultúrtörténetében alapműnek számító alkotásával – amely először 1900–1920-ban jelent meg¹⁷ –, tisztázta Clausewitz felfogásának lényegi elemeit a hadviselés kettős jellegét – a kifárasztást (korlátozott célt) és a megsemmisítést – illetően. Ezzel utat mutatott a későbbi korok katonái számára is. Delbrück Clausewitz-tanulmányában éppen azt az elvet emelte ki, amely a későbbi Clausewitz-biográfiákban általában alig jelenik meg, hogy Clausewitz hadtörténelmi értelmezéséhez – amelyekben olykor lelt pontatlanságokat is –, feltétlenül szükséges volt az alapos stratégiai jártasság. Delbrück, aki a katonák számára mintegy felfedezte a Vom Kriege lapjain szereplő, de nem elég hangsúlyos kifárasztó hadviselést,¹⁸ Clausewitz kortársait idézve bizonyította Clausewitz-nek a gyakorlati életben szerzett érdemeit. Ezzel az életrajzi adatolással a Vom Kriege-t is elhelyezte az egész Clausewitz-biográfiában.

Delbrück műveit a katonai szakma nehezen értette meg,¹⁹ és ennek valódi okát a Vom Kriege felületes ismeretében kell keresnünk. E fontos hadtudományi alkotás sajátos kultúrtörténelmi jellemzője, hogy a modern hadtudomány és hadelmélet teljes egészében kevesek által olvasott és még kevesebbek által értett alapműve. A katonai hivatás történetében erre már rámutatott Heinz Guderian.²⁰ Mindazonáltal a Vom Kriege hatása a múlt század közepére uralta az egész Clausewitz-képet,²¹ és olyan szakmai tudományos vitákat generált, amelyek egy része máig lezáratlan. Érvényesült és érvényesül az az állapot, amelyet egykori kutatónk, Perjés Géza is kultúrtörténelmi ismétlődésként tett szóvá a hidegháború utolsó évtizedének elején. „Gyanúnk mindenesetre az, hogy megismétlődik mindaz, ami a múlt század második felében történt: úgy hivatkoznak Clausewitzra, hogy annak alig van valami köze a hadviselés elméletéhez és gyakorlathoz – és magához Clausewitzhoz is”.²² Clausewitzre máig illik hivatkozni, amiként a katonai tanintézetek kötelező tananyagaként szokás nézeteit oktatni is,²³ és a politikai életben gyakorta emlegetett szerző. A diktatórikus politikai vezetők rendszeresen élnek fogalmaival, jóllehet azok tartalmát önkényesen változtatják.²⁴ Mindez jelentősen torzítja a Clausewitzről alkotott képet, ami akadályozza az egyetemes hadelmélet fejlődését.

Clausewitz magyarországi képe igazodik a nemzetközi tendenciákhoz azaz a Vom Kriege uralja, miközben egyetemes mércével mérve is jelentős eredmények kapcsolódnak hozzá. A nemzetközi tendenciák érvényesülése leginkább a témaválasztásban figyelhető meg. Az egyetemes hadelméletben mindig vannak olyan clausewitz-i megállapítások, amelyeket egyes szakmai helyzetekre több kutató is érvényesnek vél, és így tematikában és mondandóban egymásra erősen hajazó tanulmányok születnek. Az elmúlt másfél évtized aszimmetrikus háborúira vonatkozóan

17 Delbrück 2003

18 Raulff 2003, XIX–XXVI.

19 Perjés 1983a, 438–448.

20 Guderian 1960, 412.

21 Hahlweg 1952

22 Perjés 1983a, 479.

23 Rid 2004, Kleyser 2014, Rose 1995

24 Krüger 1968, Rose 1995, 85–127.

ilyen tétel volt a háború „kaméleon-jellege”, amely a Vom Kriege egyik amúgy is sokat idézett szövegrészéből ered, és amely éppúgy feltűnt a nyugati, mint a magyar szakirodalomban.²⁵ A mindenkori kordivat érvényesül a nem túl terjedelmes magyar Clausewitz-szakirodalomban. Ebből kiemelkedőnek véljük Hardy Kálmán Clausewitz-dolgozatát, amelyben a rövid terjedelem ellenére is sikerült találó korrajzban elhelyezni a Vom Kriege legfontosabb tartalmi elemeit.²⁶ Az itt említett jelenségek a hazai Clausewitz-kutatás felszínét jelentik, amely alatt sokkal tartalmasabb, nemzetközi jelentőségű mélyrétegek húzódnak – bár alig esik szó róluk hadtudományi életünkben.

A magyar Clausewitz-kutatások első jelentős sikere, amelyhez foghatóval nem rendelkezik minden nemzet, a Vom Kriege hazai fordítástörténetének eredménye. A magyar hadtudományban három teljes szövegű Vom Kriege-fordítással rendelkezünk (1892–1894, 1961–1962, 2013), ami – tekintettel a szakmailag szinte megoldhatatlan átültetési nehézségekre –, hatalmas tudományos és szakfordítói teljesítmény. E három nagy munka mellett érdemes megemlítenünk másik két torzóban maradt fordítói munkát is. Elsőként Raksányi Imre próbálkozott Clausewitz fő művének átültetésével a 19. század első felében.²⁷ E munka jelzi a Vom Kriege hazai hatását, amely a mű első megjelenését követően néhány éven belül érvényesült. A másik töredékes fordítás Perjés Géza nevéhez kötődik, aki felismerve a filológiai értelmezés nehézségeit és az azokban rejlő szakmai lehetőségeket, maga is fordított Clausewitz-textusokat.²⁸ A három teljes fordítás kapcsán azonban nem beszélhetünk teljes sikerről, bár a szakmai teljesítmény kétségtelenül elismerendő, mert az alapos fordítói munkához elengedhetetlen fordítói, nyelvészeti, hadtörténelmi és főként hadelméleti eszmecsere elmaradt.

A magyarországi Clausewitz-kutatások legjelentősebb sikereit Perjés Géza (1917–2003) érte el, aki elsősorban hadtörténészként közelített a német katonai gondolkodó alkotásaihoz. Perjés már a múlt század közepén foglalkozott a Clausewitz-kérdéskörrel, de kutatásai, amelyeket a háború megértésére törekvő szociológusként folytatott, mintegy négy évtizeddel ezelőtt teljessé váltak ki. Két könyve nemzetközi szinten álló alkotás. A *Clausewitz* (1983) című kötete az életrajzi adatok ismertetésén túl a legfontosabb clausewitz-i tételek rendszerezett áttekintése. A Vom Kriege megértéséhez nélkülözhetetlen kézikönyv, amely végső konklúziói egy részében – az atomkorszakban betöltött szerepről szóló szövegrészen – a kultúrpolitika felé tett nagyon markáns szerzői gesztus, miközben a szerző felismeri és kiemeli Clausewitz szerepét a „kibernetika, az informatika, a rendszerelmélet, a döntés- és játékelmélet

25 Herberg-Rothe 2008, Jobbágy 2015. A háborút a Vom Kriege első könyvében Clausewitz „egy valódi kaméleon” színváltozásaival írja le, amennyiben egyszerre érvényesül benne „a természetes ösztönök”, a „szabad szellemi tevékenység”, valamint „a pusztá értelem” három összetevője. Clausewitz 2013, 55.

26 Hardy 1932

27 Ács 2005

28 Perjés a Clausewitz és a háború praxeológiája című művének bevezetőjében ismertetve alkalmazott módszereket, az alábbiakat írta: „Úgy gondoljuk azonban, hogy eljárásunk még a Clausewitzet ismerők számára is haszonnal jár, mivel a szóban forgó szövegrészek új összefüggésekbe való állításával azok teljesen új értelmet nyernek. Miután a magyar Clausewitz-fordítást sok helyen hibásnak találtuk, az idézeteket a német kiadásból fordítottuk, megjelölve azonban a kérdéses szövegrészek helyét a magyar kiadásban”. Perjés 1988, 12.

korszakában”.²⁹ Perjés legjelentősebb Clausewitz-műve *Clausewitz és a háború praxeológiaiája* címmel jelent meg 1988-ban. Ebben az alapvetően éppúgy tudománytörténeti, mint elméleti művében azt igazolta: „*hogy Clausewitznek a katonai döntés természetét illetően gondolatai beilleszthetők a praxeológia, általában a modern viselkedéstudományok keretei közé, és az a meggyőződésünk, hogy igazi tudományos rangját nem utolsósorban éppen ez adja meg*”.³⁰ Mai Clausewitz-képünket Perjés két feldolgozása alapjaiban határozza meg, mert egyfelől szerzőjük munkáival egészen egyedi helyen áll a magyar tudomány- és kultúrtörténetben, másfelől mert sajátos gondolatmenetével, multidiszciplináris megközelítési módjával a Clausewitz- témának addig ismeretlen mélységeit tárta fel. Ugyanakkor Perjés Géza munkái arra is felhívják a figyelmet, hogy a Clausewitz-kutatások bármennyire is tisztán hadtörténelmi témának tűnnek, mindig a jelen kor hadelméleti problémáira is reflektálnak. Ezért tarthatnak egyszerre igényt a történetírói és a katonai szakma érdeklődésére.

Clausewitz korunkban

Az ezredforduló átalakuló világában mind az egyetemes, mind a magyar katonai gondolkodás módosul. Vannak azonban olyan elméleti kapaszkodók, amelyek segítenek megtalálni a hadügyi fejlődés jövőbe vezető helyes útját, amely nem feltétlenül a háború kérdéseit jelenti. Az egyik ilyen kapaszkodónk lehet Clausewitz hadelmélete, amelyet két részre lehet bontani. Az első halmaz a csak saját korára érvényes megállapításokból áll, és ezzel értelemszerűen a hadtörténetírásnak van feladata. A második halmaz, amely a hadviselés és a hadügy elméleti kérdéseit és a stratégia, a katonai stratégia teóriáját tartalmazza, sokat nyújthat korunk hadelmélete számára. Ez az utóbbi a tudomány- és szellemtörténeti analógiának, valamint homológiának megfelelően a korábbi időszakokhoz hasonlóan ismétlődő jelenség. Általában elmondható, hogy a világ szellemi, politikai és katonai életében periodikusan ismétlődő „Clausewitz-reneszánszok”-ról beszélhetünk, amikor mind az elméleti, mind a gyakorlati szakemberek a német katonai gondolkodó eszmevilágából igyekeznek útmutatást nyerni a jövőre vonatkozó döntésekhez. Az elmúlt kétszáz évben jelentős érdeklődés mutatkozott Clausewitz iránt a 19. század második felében és a századfordulón a Nagy Háborúra készülő katonai szakmákon belül, majd a két világháború közötti évtizedekben, amikor a politikai és a katonai élet együtt keresett kibontakozást a világegés okozta társadalmi és hadművészeti válságból. Ezt követően a hidegháború évtizedeiben, amikor a tömegpusztító fegyverek elterjedésével új dimenziók nyíltak a világ hatalmi viszonyrendszerében, elhúzódó Clausewitz-reneszánszot élünk, amely fokozatosan csendesülni látszott az egypólusú világrend időszakában. Napjainkban egy újabb Clausewitz-reneszánsz tanúi vagyunk, amelyet korunk nagyhatalmi átrendeződése, és nem utolsósorban az ezt kísérő háborúk sora éltet. A Clausewitz-neoreneszánsz jelentős táplálója, hogy napjaink fegyveres konfliktusaiban – erre éppen a szomszédságunkban zajló orosz–ukrán háború a jó példa –

29 Perjés 1983a, 480. Perjés egyéb a Clausewitz-féle életművel és hatásmechanizmusával foglalkozó alkotásai közül lásd még: Perjés 1966, 1971, 1983b. Perjés tudományos életpályáról: Hausner 2020.

30 Perjés 1988, 9.

a hadügy visszanyeri korábbi arculatának egyes elemeit. Ilyen viszonyok között természetesen, hogy a Vom Kriege lapjaiból sokan keresnek eligazodást, ám éppen úgy, mint az előző Clausewitz-reneszánszok során, most is csak kevesen találják azt meg. Ennek oka ismét a clausewitz-i életmű csekély mérvű ismerete. A katonai világ a gyakorlati szakemberek konkrét irányultsága miatt ma is a háborúra és a hadviselésre vonatkozó, szabályzati pontokra emlékeztetően megfogalmazott tételeket keres a Vom Kriege oldalain, de ilyenek nem léteznek. Ezzel szemben találnak benne egy sajátos gondolkodásmódot, amely olyan témákhoz vezet – például a katonai szemléletmód kérdése, az abszolút és a valóságos háború kategóriája, a metodizmus, a katonai vezető belső világa (a katonai géniusz), hogy csak néhányat említsünk –, amelyeknek első olvasatra semmi hozadékuk sincs a hadviselés gyakorlata számára. Hosszú távon, a fegyveres erők fejlesztése és a jövő háborújára, fegyveres konfliktusaira történő felkészítése szempontjából azonban annál fontosabbak. Ez a leghangsúlyosabb érv a Clausewitz-kutatások mellett.

A mai magyar Clausewitz-kutatások mellett szól, hogy az egész magyar katonai szakma és gondolkodás – másként fogalmazva a teljes hazai hadügy – jelenének és jövőjének kérdése a Clausewitzhez fűződő viszonyunk meghatározásán múlik, ami alapvetően hadelméleti kérdés. Ez az elméleti probléma hosszas tudományos, ám ugyanakkor a katonai szakma praktikumát is szem előtt tartó polémiát igényel, amely nem fulladhat hadtörténeti kérdésekbe. A magyarországi Clausewitz-vita mindeddig elmaradt. A jövőbeli polémia az adaptáció kérdéséhez kapcsolódik, és azon keresztül átnyúlik a Clausewitz-fordítások területén túl, a hazai hadtudomány és katonai gondolkodás forrásainak kérdéseire is. Ezek együtt alkotják az önálló magyar hadelmélet kialakításának feltételeit. Miután véleményünk szerint a Vom Kriege mint a clausewitz-i életmű legjelentősebb, egyben feltehetően legutolsó alkotása a modern hadviselés hermeneutikai alapjait is összegzi, a fenti kérdésekre a Vom Kriege felől közelítve igyekszünk választ keresni.

A modern katonai gondolkodás kulturális megközelítését tekintve Janus-arcú, amennyiben a fegyveres küzdelem oldaláról mindig egyetemes és nemzetek feletti, a küzdelemben elérendő célok tekintetében pedig mindig nemzeti jellegű, amennyiben a politikai szféra uralja. Erre mondja Clausewitz: *„Természetesen a politikai elem nem avatkozik túlságosan a háború részleteibe – nem állítanak őrszemeket és nem vezetnek járőröket politikai szempontok szerint –, ám annál döntőbb hatása van a háború, a hadjárat, sőt gyakran a csata tervezésére”*.³¹ Ezt az alapképletet jelentősen árnyalja a modern hadügy egyre mélyebb és mind szerteágazóbb tudományossága és szakmaisága. Korunk hadügye – már a mindennapi szakmai gyakorlat szintjén is – multi- és transzdiszciplináris, miközben legfőbb rendeltetése, a politika, tehát a társadalom külpolitikai akaratának érvényesítése nemzeti jellegű. Főleg az előbbi tényezőből ered, hogy a modern katonai gondolkodásban fokozódó mértékben van jelen az adaptáció, amelynek hazánkban messzire nyúló előzményei vannak. Amikor mintegy három évtizeddel ezelőtt a magyar hadtudományi életben a teljes megújulásra és megújításra irányuló törekvések érvényesültek, a kor meghatározó katonai gondolkodója,

31 Clausewitz 2013, 668.

Kovács Jenő egy, a Magyar Hadtudományi Társasághoz kötődő kerekasztal-beszélgetésen egyértelműen megfogalmazta, hogy a magyar hadtudomány elméleti alapjai hiányosak. „A gyökerek hiányát arra vezette vissza, hogy a magyar hadtudomány alkalmazó, adaptáló hadtudomány volt, s az mind a mai napig.”³² Az adaptáció már az 1945 utáni magyar hadtudománynak is markáns jegye volt, amelyet megőrzött egészen napjainkig. A más nemzetek hadtudományi, hadelméleti rendszereiből való átvétel alapvető szakmai eljárás, amelynek segítségével megszerezhetők a hadügy nemzetközi szintjére jellemző ismeretek. A rendszerváltás korában ez a fajta adaptáció egyben az új magyar hadtudomány elméleti forrásainak kijelölésére is irányult.³³ A kor másik meghatározó katonai gondolkodója Móricz Lajos, tagadva a hadtudományi, hadelméleti autarkia létjogosultságát, ezt írta: „A honvédelemre vonatkozóan még nagyobb nyomatékkal hangsúlyozzuk az autarkia elleni küzdelem jelentőségét és azt is kijelentjük, hogy nálunk az adaptációnak igen nagy jelentősége van, s a kutatási terveinkben szereplő feladatainkat is túlnyomórészt adaptációval kell megoldanunk”.³⁴

A hadügy belső logikájából ered, hogy a nemzetközi életben az az ország tehet szert katonai téren előnyre, amely az adaptáció és az autarkia arányát helyesen megtalálva, képes a helyi belső és külső viszonyoknak megfelelő katonai gondolkodást, nemzeti hadelméleti rendszert kialakítani. E feladat megvalósításának első lépése az adaptáció és az autarkia alapjául szolgáló elméleti források, hadelméleti iskolák meghatározása, ami a hadikultúrák kérdéskörének vizsgálatán át vezethet eredményre. Miután ezek az iskolák egységesek abban, hogy nézetrendszerük – akár tudatosan vállalva azt, akár nem – Clausewitz Vom Kriege-jének háború definíciójából indul ki, így e munka előtérbe állítja a Clausewitz-életművet. Hazánkban a hadikultúrák témáját a már említett Kovács Jenő honosította meg a hadelméletben, amikor a magyar nemzeti stratégia (hadászat) elméleti alapjainak lefektetésén fáradozott.³⁵ Kutatásai kapcsán követve a katonai szakma gyakorlatias gondolkodásmódját, egyértelműen igyekezett megjelölni a hadikultúrák vizsgálatához, és a nemzeti katonai stratégiához elengedhetetlenül szükséges hadelméleti iskolákat. Az ezek számbavételét tartalmazó tanulmányában, amelyben a Clausewitz-cel kapcsolatos megállapításairól Perjés második Clausewitz-kötetére támaszkodott,³⁶ a direkt és az indirekt katonai stratégia együttes alkalmazása mellett szállt síkra. A tanulmányban Clausewitz nevéhez kapcsolta a „direkt hadászatot”, amelyről ezt írta: az ennek „elveit követő német és orosz katonai irányzat egymással rokon, mert azonos célokat követett. A cél elérésének útjai-módjai tekintetében mindkét hadtudomány genezisében jelentősen eltérő tulajdonságok átöröklődése ment végbe. ...Eredményeit elsősorban nem az áldozatok, az elszenvedett veszteségek, hanem az ellenség megsemmisítésében mutatkozó siker kritériumai szerint mérte.

32 V. M. [álnéven] 1994, 10.

33 A kellő módon kezelt hadtudományi és hadelméleti adaptáció elkötelezett támogatója Móricz Lajos volt, aki több írásában – Móricz 1972, 1984, 1997 – szót emelt a külföldi és az idegen nyelvű források kutatásáért.

34 Móricz 1997, 35.

35 Kovács Jenőről és életművéről lásd Forgács 2009, 2023.

36 Kovács 1993. A Perjés Géza által írott Clausewitz-értékelés hangsúlyozása megtalálható Kovács 1993, 7. (2. lábjegyzet), ahol az alábbi megállapítás olvasható: „A Clausewitz művének befejezetlenségéből adódó félreértések tisztázásához és a szerző gondolatmenetének jobb megértéséhez jelentős mértékben hozzájárul Perjés Géza: »Clausewitz és a háború praxeológiája« című könyve”.

Tévedés azt gondolni, hogy a direkt hatású hadászat a kétpólusú világ megszűnése után örökre eltemetkezett, s Magyarországon is a letűnt irányzat jelképévé vált. E hadászat mindjárt újjáéled ott, ahol fegyveres küzdelem elé az ellenség megsemmisítésének célját állítják.”³⁷ Eltekintve Kovács Jenő hadelméleti bizonytalankodásától, érdemes figyelni arra, hogy Clausewitzet a „direkt hadászat” legfontosabb forrásai között említette és hangsúlyozta, hogy a katonai szakma gyakorlatából eredően a direkt és az indirekt hadászat egybefonódhat.³⁸

Szentenciaként egyebek mellett megfogalmazta, hogy az „indirekt hatások hadászatában”, amelyet Liddell Hart-hoz kötött, a harcászati, hadműveleti szintű tevékenység „direkt hatású”. Kovács Jenő a három évtizeddel ezelőtt megújuló magyar hadtudományt oly módon képzelte el, hogy megőrizve a Clausewitz nevével fémjelzett direkt hadviselés elemeit, azt célszerű kiegészíteni az indirekt rendszer tényezőivel, és ezeket egy rendszerré egyesítve gondolta adaptálni a nemzeti érdekeknek megfelelően. Mindezzel Kovács Jenő – igaz nem tudatosan – megteremtette tudományelméleti alapját annak, hogy Clausewitz rendszere, amely magában hordozza az indirekt vonásokat is, változó világunkban az eddiginél mélyebben épüljön be katonai gondolkodásunkba. A fentiek alapján hadelméletünknek célszerű Clausewitz téziseivel mélyebben foglalkoznia, és az elemzés nyomán adaptálnunk kell maig meghatározó munkáját.

Az előzőekben elmondottak kellően igazolhatják a clausewitzzi rendszer mélyebb, tudatosabb meghonosítását, mint a magyar nemzeti hadelmélet egyik forrását katonai gondolkodásunkban. Tézisei közül a katonai szakma szellemiségét meghatározó stratégiai szint számára sokat jelentő „direkt” és „indirekt hatású hadászat” kérdésével célszerű elsőként foglalkoznunk, amely Clausewitznél a háború vagy hadviselés kettős jellegeként jelenik meg. A megsemmisítés és a kifárasztás paritása adja Clausewitz szerint a hadviselés legfőbb eszközét, amelynek célja az ellenség akarátának megtörése. Ez a tézise szoros összhangban áll a háború általa bevezetett fogalommal, a politikai akarátérvényesítés érdekében alkalmazott erőszakkal.

A hadviselés kettős jellegéről vallott tételek, amelyek a hadtudományi szakirodalom tanúsága szerint a modern hadelméletben általánosan ismert és tárgyalt szakmai jelenségről szólnak, hatással lehetnek a magyar katonai gondolkodásra. Clausewitz erre vonatkozó gondolatainak magva, hogy a hadviselésben mindig egyszerre van jelen a szemben álló katonai erők megsemmisítésére, valamint az egyéb eszközökkel történő kifárasztására irányuló törekvés. Fontos tézise a megsemmisítés tartalmának konkrét meghatározása: „A haderőt meg kell semmisítenünk, azaz olyan helyzetbe kell juttatnunk, hogy a harcot ne tudja folytatni többé. Itt rögzítenünk kell, hogy a továbbiakban »az ellenséges haderő megsemmisítése« kifejezés alatt kizárólag ezt értjük.”³⁹

37 Kovács 1993, 2–3.

38 „A hadászat irányzatai nem feltétlenül ellentétesek egymásnak, s a gyakorlatban egybe is fonódhatnak. A tudományos irányzatok jelzői a gyakorlati életben valójában nem találhatók meg. Nincs »direkt« vagy »indirekt« hadászati-hadműveleti terv. E tervek a hadtudomány elméletének szem előtt tartásával a nemzeti érdekek, a térbeli méretek, a gazdaság, a geopolitikai, geostratégiai viszonyok és a haditechnikai feltételek egyidejű mérlegelése alapján alakulnak ki. E kérdések vizsgálata és eredményeinek a politika céljaival történő egybevetése alapján alakul ki a »nagy« és annak alárendeltségében a »katonai« stratégia”. Kovács 1993, 6.

39 Clausewitz 2013, 57.

A Clausewitz-életművel és az ellenséggel szembeni akaratérvényesítéssel kapcsolatos, sokszor eltúlzott szakmai vélemények arra vezethetők vissza, hogy ezt az egyszerű kitévelt nem méltatták kellő figyelemre és nem látták meg, hogy a megsemmisítés nem feltétlenül fizikai dolog, hanem sokkal inkább a politikai akarat katonai eszközökkel történő negligálását jelenti. Miután Clausewitz művének befejezetlenségéből eredően látszólag többet szól a háborús fizikai kölcsönhatásokról, táptalajt teremtett a kifárasztás eszközének eliminálására. Ezzel létrejött annak előfeltétele, hogy sokan még korunkban is éles különbséget tehessenek a „direkt” és az „indirekt hadászat” között, szembeállíthassák egymással Liddell Hart és Jomini, valamint Clausewitz hadelméletét. Miközben a probléma valódi megoldása abban rejlik, amit már Kovács Jenő is hangsúlyozott: a két irányzatot együtt érdemes kezelni. Tegyük hozzá, hogy erre a szembeállításra maga Liddell Hart is okot adott, amikor nemzetközi hírű művében szélsőséges szakmai véleményt mondott Clausewitz nézeteiről.⁴⁰ A clausewitz-i rendszer egyik eljárása a kifárasztás, amely nem feltétlenül közvetlen fizikai erőszakkal igyekszik eredményt elérni, a maihoz képest nyilván kezdetlegesebb módon már tartalmazza a modern „indirekt hadászat” alapjait.

Ezen a ponton érkezünk el egy olyan hadelméleti vita témájához, amelyet érdemes lenne időnként ismétlődve lefolytatni, s amelyet a hadtörténetírásán kívüli stratégia-vita elnevezésével illetünk. E terminus technicus alkalmazását a tudatos megkülönböztetés szándéka indokolja. A hadtörténetírásban éppen abból a Clausewitz-i tételéből kiindulva, hogy létezett a 17–18. században egy úgynevezett metodista hadművészet, amely került a döntő ütközetet, és a kifárasztás módszereit részesítette előnyben, mintegy száz évvel ezelőtt zajlott egy vita. Ez a szakmai polémia a már említett Hans Delbrück nevéhez kötődik, aki híres hadművészettörténeti szintézisében – a Vom Kriege alapos ismeretében – elmondta, hogy a kifárasztás és a megsemmisítés egyetlen éles szembeállításának nem sok értelme van. Korrigálta Clausewitz néhány túlzó hadtörténelmi megállapítását is.⁴¹ A hadtörténetírás vitája mellett és attól élesen nem elválaszthatóan zajlott a katonai és a politikai életen belül is egy stratégia-vita, amely az első világháború hatásaira és megoldatlan hadművészeti problémáira reflektálva azzal foglalkozott, hogy a következő nagy fegyveres konfliktusok a Clausewitz-féle kifárasztó vagy megsemmisítő hadviselés jegyében zajlanak-e majd. A polémia alapja a háború kettős jellegéről szóló tézisrendszer volt, ami a Vom Kriege katonai hermeneutikai jellegén alapult.⁴² Ez a folyamat 1945 után nem állt meg, hanem átalakult – részben Liddell Hart elméletének hatására – a katonai szakma polémiájává a „direkt” és az „indirekt stratégia” (közvetlen és közvetett hadászat) kérdéséről. A hidegháború időszakában előtérbe kerülő közvetett eszközök, amelyek sokszor a közvetlen fizikai erőszak kerülésével igyekeztek az ellenfél politikai akaratát megtörni, kényszerítően igényelték a kifárasztás és megsemmisítés paritásának

40 Liddell Hart 2002, 487–549. Clausewitz, valamint Liddell Hart és Jomini gondolatainak egymással ellentétes felfogását lásd Kovács 1993. az alaptanulmány koncepciójában. A Jomini – Clausewitz-kapcsolat meggyőző feldolgozása megtalálható: Nohn 1959.

41 Clausewitz szakmai, hadművészeti eszmefuttatása megtalálható: Clausewitz 2013, 641–661. A stratégia- (metodizmus) vita alapvető forrása: Debrück 2003, 582–589. A vita tudománytörténeti feldolgozását lásd: Perjés 1983a, 438–448, Nowosadtko 2002, 79–90.

42 Linnebach 1934, Kessel 1987b, Nagy 2004, 2017.

tisztázását. Ez éltette a kor Clausewitz-reneszánszát. Ma a világ átalakulásának és az új világrend formálódásának korában ismét kényszerítő erők hatnak e vita folytatására. E polémia alapján lehetséges a mai magyar hadügyet foglalkoztató olyan gyakorlati kérdések tisztázása, mint a fejlesztés koncepciója, az ennek alapjául szolgáló nemzeti hadelmélet megfogalmazása, az adaptív elem arányának meghatározása.

A stratégiavita felveti a katonai és a hadtudományi gondolkodásmód milyenségének kérdését, amelyre röviden fogalmazva Clausewitz megállapításával tudunk válaszolni: az „*elmélet szemlélet, ne pedig tan legyen*”.⁴³ Ez a sokat idézett tétel a modern hadelmélet olyan kiindulópontja, amely ellentétesnek tűnhet a katonai szakma szigorú szabályokhoz szokott felfogásával. Természetesen nem tagadva az utóbbiak létjogosultságát, sőt egyenesen hasznát a katonai praxisban, úgy véljük, hogy a megalapozott koncepciókat eredményező hadelméletnek és katonai tudásnak elsősorban gondolkodásmódnak, semmint tételes ismerethalmaznak kell lennie. Clausewitz a *Vom Kriege* második könyvének *A háború elméletéről* című fejezetében a katonai gondolkodás- és szemléletmód alkotó jellege mellett száll síkra, ami a fegyveres küzdelem (a háború) reziduális tényezőinek létre vezethető vissza. Ebben a bizonytalan légkörű társadalmi tevékenységben az elméleti tudás „*a mérlegelő kritikai szemlélet fényével mindenütt bevilágítja a háború birodalmát*”.⁴⁴ Ezen a ponton érezhető erősen a Clausewitz-életmű aktualitása. A *Vom Kriege*-nek *A háború elméletéről* című második könyve⁴⁵ a keletkezése óta eltelt kétszáz évben mit sem veszített aktualitásából. Tudjuk, az író ezt a szövegrészt is át akarta dolgozni halála előtt. Ám befejezetlensége ellenére is egyértelműen kiolvasható belőle, hogy szerzője olyan alkotó, sok irányban figyelő katonai gondolkodásmódot ír le, amelynek modern értelmezése, kapcsolódva a stratégiavítához, éppúgy fejleszti az egyetemes, mint a magyar hadtudományt. A katonai gondolkodás belső sajátosságaiból ered, hogy ez a szemléletmód, amellyel Clausewitz a tételes tudományosságot párhuzamba állítja, a szakmai metódizmus (módszeresség) és az oknyomozó gondolkodás egységét feltételezi.

A fenti szellemi egység, mint az alkotó katonai gondolkodás alfája és ómegája felhívja a figyelmet a gyakorlat és az elmélet viszonyára. Clausewitz életművének méltatói általában egyet értenek abban, hogy a fiatal korától ráható háborús élmények, majd a később tudatosan megfigyelt és gyűjtött hadszíntéri tapasztalatok írásainak, és mindenekelőtt a *Vom Kriege*-nek legfontosabb forrásai lehettek. Az is egyértelmű, hogy e tapasztalatokhoz az autodidakta módon és katonai oktatásban szerzett ismeretek, elméleti tudás társult, ami már eleve biztosította a teória és praxis egységét a Clausewitz-életműben. A kérdés azonban ennél bonyolultabb, mert a *Vom Kriege* lapjain egy olyan hadelméleti rendszer vázát találjuk, amely egyedi, filozofikus eszmefuttatásaival eltér a hasonló témájú kortárs alkotásoktól. Clausewitz oly módon alkotott gondolati rendszert, hogy átvette saját kora filozófiai szemléletmódját, a szükséges szinten tájékozódott a tudomány elméleti kérdéseiről, és erre a szellemi vázra helyezte el a háborúval, valamint a hadüggyel kapcsolatos meglátásait. Ettől a módszertől a *Vom Kriege* egyedülálló lett. A katonai ismeretanyag válogatása,

43 Clausewitz 2013, 119.

44 Clausewitz 2013, 120.

45 Clausewitz 2013, 101–161.

feldolgozása, továbbá leírása személyes tapasztalatok alapján történhetett, ami véleményünk szerint leginkább *A súrlódás a háborúban* című fejezetben érzékelhető. A fejezetet az alábbi mondattal kezdi: „Amíg magunk nem ismerjük meg a háborút, nem érthetjük, miben rejlenek azon nehézségei, amelyekről mindig szó esik”.⁴⁶ Majd ugyanezt a gondolatot az alábbi módon zárja a háború sajátos közegéről szólva: „Ha azonban láttuk már a háborút, minden érthetővé válik, de mégis rendkívül nehéz leírni ennek a változásnak az okát, megnevezni ezt a láthatatlan s mégis mindenütt működő tényezőt”.⁴⁷ A háború sajátos, az emberek által alkotott társadalmi szervezet működését torzító légkörét nevezi Clausewitz „háborús súrlódásnak”, amely – az ő megfogalmazásában – „a valódi háborút a papíron lévőtől megkülönbözteti”.⁴⁸ Clausewitz ugyan olyan elméleti kategóriákat alkot, mint például a háborús súrlódás, az abszolút háború, a metodizmus, hogy néhányat említsünk, él is ezekkel, ám ezt annak érdekében teszi, hogy a „valódi háború” elméletét megalkossa. A „megnehezített körülmények között végrehajtott mozgás” mestereként képes volt a hadelméletben egyedi módon megvalósítani a teória és az empiria egységét. E módszertani eljárásával máig követendő irányt mutatott a katonai gondolkodás számára.

A Clausewitz által képviselt katonai gondolkodás nem homogén. Szemléletmódja, a jelenségek vizsgálatánál alkalmazott eljárása, vagyis az abszolút formától történő közelítése a valós életben történő megjelenési formához mélyen árnyalt. A *Vom Kriege* befejezetlensége miatt a sorok között mindazonáltal kiolvasható, hogy ez a szofisztikált szemléletmód a katonai gondolkodás két szintjét feltételezi. Egyfelől ismeri a rutinszerű, a mindennapi gyakorlatot szolgáló módszeres cselekvést irányító gondolkodást, a hadtudományi metodizmust, amelyből a hadtörténeti kategóriát is levezeti. Másfelől pedig létezik nála egy katonai szakmai oknyomozó, mértéket kutató gondolkodásmód is, amelyet a bíráló- vagy kritikasztintú gondolkodásnak nevezhetünk.⁴⁹ A leíró és az oknyomozó szemléletmód közötti különbséget Clausewitz meg is fogalmazta: „Az első ilyen tevékenység a megkérdőjelezhető tények történeti feltárása és megállapítása. Ez a tulajdonképpeni történelemkutatás, amelynek semmi köze sincs az elmélethez.

A második az okozatnak az okokból történő vezetése. Ez a tulajdonképpeni kritikai kutatás, amely nélkülözhetetlen az elmélet számára, mivel csak ennek segítségével tisztázható mindaz, amit az elméletben tapasztalás útján kell megállapítani, megerősíteni vagy csak megmagyarázni”.⁵⁰ Vagyis Clausewitz az elméleti kutatások köréből kizárta a pusztá leírást, és ettől elkülönítette a nyilván magasabb rendű elemző munkát. Ha mutatis mutandis a fenti sorokat kivetítjük a mai magyar hadelmélet egészére, akkor azt látjuk, hogy a pusztán mechanikus adaptáció, valamint a napi gyakorlat mellett, amelyek sajátos katonai megközelítést igényelnek, létezik egy másik szintű katonai

46 Clausewitz 2013, 95.

47 Uo.

48 Clausewitz 2013, 96.

49 Az elnevezés elsősorban fordítástechnikai kérdés. A *Vom Kriege* második könyv ötödik fejezete – eredeti formájában *Kritik* – címét az 1961–1962. évi fordítást végző Réczey Ferenc *A bíráló* formájában ültette át magyarra. Ez a 2013. évi fordításban *Kritika* címet kapott.

50 Clausewitz 2013, 137.

gondolkodás is, amely az adaptáció, a praxis és a teória hármasából alkot egységes elméleti rendszert. Ennek megalkotása a clausewitzi gondolkodás mélyebb megismerésével kezdődik.

A modern katonai gondolkodás a katonai szakma gyakorlatából eredően törekszik rendszerezni a hadüggel és a fegyveres küzdelemmel kapcsolatos ismereteket. Ez volt Clausewitz egyik célja is.⁵¹ A fegyveres küzdelmet, mint a háború eszközével történő külpolitikai akarátérvényesítést olyan elvonatkoztatott szinten jeleníti meg, amely megállapításait alkalmassá teszi a háború megértésére. A különböző fejezeteket olvasva általánosított ismeretekhez jutunk, amelyek – még Clausewitz gyakorta briliáns eszme-futtatásai mellett is – nem tűnnek túl bonyolultnak. Clausewitz jól érthetően fogalmazva elvonatkoztatott, de nem vulgarizált. Nem túlozta el az elméletalkotást. A mesterkélt leegyszerűsítés a későbbi évtizedek egyetemes hadtudományára, főleg a mozgáscentrikus hadikultúra szovjet-orosz irányzatára volt jellemző. E felfogás szerint a marxizmus-leninizmus filozófiai alapjaiból kiindulva,⁵² az elmélet szintjén a háború és azon belül a fegyveres küzdelem megismerhető olyan mélységben, hogy az a gyakorlati életben alkalmazható törvények formájában is leírható. Hangsúlyoznunk kell, ilyen törvényekről – bármennyire is hasonlóak lehetnek azokhoz Clausewitz általánosításai – a német katonai gondolkodó sohasem beszélt. A Vom Kriege első könyvének negyedik fejezetében a fogalmak logikai hierarchiájáról van szó (törvény, alapelv, szabály, előírások, utasítások, eljárás mód), amelyre nagymértékben hasonlít a már említett szovjet-orosz rendszer. A törvényt Clausewitz az alábbi módon értelmezi: *„a legáltalánosabb, a megismerés és a cselekvés számára egyaránt megfelelő fogalom, jelentésében nyilván valami szubjektívot és önkényeset is tartalmaz, mégis éppen azt fejezi ki, amitől mi magunk és a rajtunk kívül álló dolgok függenek”*.⁵³ Az ilyen törvényből ered a szellemét tükröző alapelv, amely a hierarchiában alacsonyabb fokon álló, fentebb már leírt kategóriákban nyilvánul meg. Ennél tovább azonban Clausewitz a Vom Kriege lapjain nem ment. Mindössze odáig jutott el, hogy ezeket az alapelveket és eljárás módokat a katonai metodizmus fundamentumaként fogta fel a fegyveres küzdelemben. Az egyetemes hadtudomány mozgáscentrikus hadikultúrája – hazánkban főleg a kritika nélküli adaptáció miatt – sokszor figyelmen kívül hagyta, hogy a hadművészet törvényei és törvényszerűségei nem mechanikusak, hanem: *„A háború törvényeinek érvényesülése statisztikus jellegű. Működésük a konkrét jelenségek tömegeit öleli, foglalja magában és nagytömegű jelenségek mozgásában jut kifejezésre, realizálódik – s úgy a lényegi kapcsolatok a nagy számok törvényei alakját öltik”*.⁵⁴ Ez a felfogás éppen úgy elvonatkoztat, mint Clausewitz-é, jöllehet művelői elsősorban ideológiai okok miatt elutasították a Vom Kriege tartalmát. Clausewitz általánosításai, valamint a szovjet-orosz hadikultúrán belül a fegyveres küzdelem törvényei között – minden egybeesés ellenére – felismerhető egy lényegi különbség. Az utóbbi

51 *„Egy ideig képes voltam arra, hogy azokból az értekezésekből, amelyeket az egyes tárgykörökhöz kapcsolódóan írtam – mert csak így válhattak számomra is igazán világossá és bizonyossá –, csak a legfontosabb eredményeket emeljem ki, és ezt az esszenciát kis terjedelemben sűrítsem össze”*. Clausewitz 2013, 27.

52 Szusko et al. 1965, 396–474, Generál 1970, Molnár 1969

53 Clausewitz 2013, 131.

54 Molnár 1969, 74.

képviselői az általuk megfogalmazott törvényeket (törvényszerűségeket) ideiglenesnek, korabeli kifejezéssel „történeti jellegűeknek” tartották.⁵⁵ E terminus technicus és a hozzá rendelt tartalom ellentétbe került egymással, mert a törvény és törvényszerűség fogalmával nem fér össze az ideiglenes jelleg. Clausewitz nem állította sem azt, hogy az általa leírtak örök érvényűek lennének, sem azt, hogy általánosításai hibátlanok lehetnek. A gyakorlati tapasztalatokból kiindulva pusztán annyit állított: „Az elmélet tehát azért van, hogy ne kelljen mindenkinek az elejétől kezdeni és átrágnia magát az adott tárgyon, hanem hogy az rendezetten és tisztázva álljon előtte”.⁵⁶ Ez a rendezett és tisztázott tárgyú katonai tudás és gondolkodásmód Clausewitz életművében rejlik. Ismeretét érdemes korunkban is ápolni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ács Tibor 2005. Clausewitz első magyar átültetési kísérlete: Raksányi Imre: Kalászok a hadtudomány mezején. In Hausner Gábor (szerk.): Az értelem bátorsága: tanulmányok Perjés Géza emlékére. 19–29. Budapest: Argumentum
- Aron, Raymond 1980. Clausewitz: den Krieg denken, Berlin–Wien–Frankfurt am Main, Propyläen Verlag.
- Brühl, Marie von 2013. Előszó. In Clausewitz, Carl von. A háborúról. 26–30. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Clausewitz, Carl von 1833. Der Feldzug 1796. Berlin: Ferdinand Dümmler.
- Clausewitz, Carl von 1832–1834. Vom Kriege I–III. Vom Kriege. Berlin: Ferdinand Dümmler.
- Clausewitz, Carl von 1833–1834. Die Feldzüge von 1799 in Italien und der Schweiz I–II. Berlin: Ferdinand Dümmler
- Clausewitz, Carl von 1835a. Der Feldzug von 1812 in Rußland, der Feldzug von 1813 bis zum Waffenstillstand und der Feldzug von 1814 in Frankreich. Berlin: Ferdinand Dümmler.
- Clausewitz, Carl von 1835b. Der Feldzug von 1815 in Frankreich. Berlin: Ferdinand Dümmler.
- Clausewitz, Carl von 1837a. Strategische Beleuchtungen mehrerer Feldzüge von Gustav Adolf, Turenne, Luxemburg und andere historische Materialien zur Strategie. Berlin: Ferdinand Dümmler.
- Clausewitz, Carl von 1837b. Stragegische Beleuchtung mehrerer Feldzüge von Sobiesky, München, Friedrich dem Großen und dem Herzog Carl Wilhelm Ferdinand von Braunschweig und andere historische Materialien zur Strategie. Berlin: Ferdinand Dümmler.
- Clausewitz, Carl von 1952. Vom Kriege [Sechzehnte Auflage]. Bonn: Dümmlers Verlag.
- Clausewitz, Carl von 2013. A háborúról. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Delbrück, Hans 1887. General von Clausewitz. In Uő. Historische und politische Aufsätze. 1–18. Berlin: Verlag von Walther & Apolant.
- Delbrück, Hans 2003. Geschichte der Kriegskunst I–IV. Hamburg: Nikol Verlag.
- Fabian, Franz 1957. Clausewitz: sein Leben und Werk. Berlin: Verlag des Ministeriums für Nationale Verteidigung.
- Forgács Balázs 2009. In memoriam Kovács Jenő. Hadtudomány. 19. (1–2) 105–112.
- Forgács Balázs 2023. Kovács Jenő és Magyarország katonai stratégiája. In Gócze István – Padányi József (szerk.): Lehelyezett kő: tanulmányok M. Szabó Miklós nyugállományú altábornagy a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja emlékére. 61–73. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó.
- Gernál Tibor 1970. A hadművészet általános és különös törvényei. Honvédelem 21 (1) 70–83.
- Guderian, Heinz 1960. Erinnerungen eines Soldaten (IV. Auflage). Neckargemünd: Kurt Vowinkel Verlag.

55 Szusko et al. 1965, 446–448.

56 Clausewitz 2013, 120.

- Hahlweg, Werner 1952. Das Clausewitzbild einst und jetzt. In: Clausewitz, Carl von: Vom Kriege. 1–70. Bonn: Verdinard Dümmlers Verlag,
- Hahlweg, Werner 1957. Clausewitz, Carl Philipp Gottlieb von. In Stolberg-Wernigerode, Ott Graf zu (szerk.): Neue deutsche Biographie III. 271–276. Berlin: Duncker & Humblot.
- Hahlweg, Werner 1969. Carl von Clausewitz: Soldat – Politiker – Denker. Zürich –Frankfurt – Göttingen: Musterschmidt Verlag.
- Hahlweg, Werner 1974. Krieg – Kriegskunst – Kriegstheorie. In: Gersdorff, Ursula von (szerk.): Geschichte und Militärgeschichte, Wege der Forschung. 313–335. Frankfurt am Main: Bernard & Graefe Verlag für Wehrwesen.
- Hausner Gábor 2020. Egy egykori ludovikás a magyar katonai felsőoktatás és a tisztí hivatás történelmi jelentőségű átalakulásában – Perjés Géza munkái elé. In Perjés Géza. Tiszt-képzés. 9–27. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó.
- Hardy Kálmán 1932. Clausewitz 1780-1831. Magyar Szemle 14 (1) 56–60.
- Herberg-Rothe, Andreas 2008. Die wunderliche Dreifaltigkeit: Clausewitz' allgemeine Theorie des gewaltsamen Konflikts. Österreichische Militärische Zeitschrift 46 (2) 163–173.
- Jobbágy Zoltán 2015. Clausewitz és a kaméleon színe: az aszimmetrikus hadviselés. 25. (E-szám) 4–13.
- Kessel, Eberhard 1935. Zur Entstehungsgeschichte von Clausewitz' Werk Vom Kriege. Historische Zeitschrift. 152 (1) 97–100. <https://doi.org/10.1524/hzhz.1935.152.jg.97>
- Kessel, Eberhard 1987. Zur Genesis der modernen Kriegslehre: die Entstehungsgeschichte von Clausewitz' Buch „Vom Kriege“. In: Uő: Militärgeschichte und Kriegstheorie in unserer Zeit: ausgewählte Aufsätze. 121–147. Berlin: Duncker Humblot.
- Kessel, Eberhard 1987b. Die doppelte Art des Krieges. In. Uő: Militärgeschichte und Kriegstheorie in seiner Zeit: ausgewählte Aufsätze. 157–174. Berlin: Duncker Humblot.
- Kleyser, Ulrich C. 2014. Frankreich und Clausewitz: Perzeption und Rezeption – ein Überblick. Österreichische Militärische Zeitschrift 52 (5) 564–571.
- Kovács Jenő 1993. Az új magyar hadtudomány gyökerei, fejlődésének szemléleti problémái. Új Honvédségi Szemle 47. (6) 1–7.
- Krüger, Norbert 1968. Adolf Hitlers Clausewitzkenntnis. Wehrwissenschaftliche Rundschau 18 (8) 467–471.
- Lefebvre, Georges 1975. Napóleon. Budapest: Gondolat.
- Liddell Hart, Basil Henry 2002. Stratégia. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Linnebach, Karl 1934. Zum Meinungsstreit über den Vernichtungsgedanken in der Kriegsführung. Wissen und Wehr (15) 726–751.
- Meerheimb, Richard von 1876. Clausewitz 285–296. In S. n. Allgemeine Deutsche Biographie, Vierter Band. Leipzig: Duncker & Humblot.
- Molnár András 1969. A korszerű háború törvényeiről. Honvédelem 20 (9) 67–73.
- Móricz Lajos 1972. Adaptálás a hadtudományi munkában. Honvédelem 23 (4) 95–97.
- Móricz Lajos 1984. Kiforrott nézetek a hadtudomány általános elméletéről. Honvédelem 35. (4) 99–107.
- Móricz Lajos 1997. A tudományok egésze és a hadtudomány. Hadtudomány (7) 3. 31–40.
- Nagy Miklós Mihály 2004. A katonai erőszak elmélete és a XX. század. Múltunk. 49 (4) 146–175.
- Nagy Miklós Mihály 2017. Clausewitz korunkban, avagy a háború hermeneutikája. In Gőcze István (szerk.): Állam és katona. 107–118. Budapest: Dialóg Campus.
- Nohn, Ernst August 1959. Jomini und Clausewitz. Politische Studien 10 (107) 174–181.
- Nowosadtko, Jutta 2002. Krieg, Gewalt und Ordnung: Einführung in die Militärgeschichte. Tübingen: edition diskord.
- Paret, Peter 1993: Clausewitz und der Staat: Der Mensch, seine Theorien und seine Zeit. Bonn: Dümmlers Verlag.
- Paret, Peter 2017. Clausewitz in seiner Zeit: zur Kriegs- und Kulturgeschichte der Jahre 1780 bis 1831. Würzburg: Verlag Königshausen & Neumann.
- Perjés Géza 1966. Clausewitz magyar fordítása. Hadtörténelmi Közlemények. 13 (1) 104–132.

- Perjés Géza 1971. Szerencse, valószínűség és hadvezéri szemmérték (A katonai döntés és a valószínűség Montecuccolitól és Zrínyitől Clausewitzig). A Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai és Történettudományi Osztályának Közleményei 20 (1–2) 120–143.
- Perjés Géza 1983a. Clausewitz. Budapest: Magvető Könyvkiadó.
- Perjés Géza 1983b. A matematikai praxeológia kezdetei és Clausewitz. Statisztikai Szemle 61 (3) 294–308.
- Perjés Géza 1988. Clausewitz és a háború praxeológiája. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó.
- Raksányi Imre 1840a. Kalászkok a 'hadtudomány' mezején. Századunk 3 (85) 673–677.
- Raksányi Imre 1840b. Kalászkok a 'hadtudomány' mezején. Századunk 3 (86) 685–688.
- Raulff, Ulrich 2003. Politik und Passion: Hans Delbrück und der Krieg in der Geschichte. In Delbrück, Hans: Geschichte der Kriegskunst I. IX–XLVI. Hamburg: Nikol Verlag
- Rid, Thomas 2004. Vom künftigen Kriege: zur Clausewitz-Rezeption der amerikanischen Streitkräfte. Österreichische Militärische Zeitschrift 42 (2) 181–186.
- Rose, Olaf 1995. Carl von Clausewitz: Wirkungsgeschichte seines Werkes in Rußland und der Sowjetunion 1836–1991. München: R. Oldenbourg Verlag. <https://doi.org/10.1524/9783486595772>
- Rosinski, Herbert 1935. Die Entwicklung von Clausewitz' Werk „Vom Kriege“ im Lichte seiner „Vorreden“ und „Nachrichten“. Historische Zeitschrift 152 (2). 278–293. <https://doi.org/10.1524/hzhz.1935.151.jg.278>
- Schössler, Dietmar 1991. Carl von Clausewitz. Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag.
- Schramm, Wilhelm von 1981. Clausewitz: Leben und Werk, Esslingen am Neckar: Bechtle Verlag.
- Schramm, Wilhelm von 1999. Zum Verständnis des Werkes. In: Clausewitz, Carl von. Vom Kriege. 250–269. Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag.
- Szuszko, N. J. [?] et al. 1965. Háború, hadsereg, hadtudomány. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó.
- Tarle, Jevgenyij Viktorovics 1957. Napóleon. Budapest: Gondolat Kiadó.
- V. M. [álnéven] 1994. Megalakult az elméleti, tudománytörténeti és módszertani szakosztály. Új honvédségi Szemle 48 (8) 9–11.

Kenessei Zsolt[✧], Gulyás György[✧]

A katonai csapat- és árumozgásokat érintő vámformalitások változásai, hatásuk a műveletek támogatására

DOI 10.17047/HADTUD.2023.33.2.47

A sikeres katonai műveletek egyik alapvető alkotóeleme a csapatmozgás, illetve a katonai anyagok szállítása. A tevékenység célja, hogy a feladatok végrehajtásához a kijelölt erők és a csapatok ellátásához szükséges erőforrások az igényeknek megfelelően rendelkezésre álljanak. A Magyar Honvédség külföldi műveletekben történő szerepvállalása vagy a nemzetközi gyakorlatokon való részvétel csak a különböző nemzetek területén történő áthaladásokkal és határátlépésekkel valósulhat meg. Mindez pedig felveti a befogadó nemzetek jogát, hogy, szuverén államokként ismerhessék a külföldi erők országuk területére történő belépésekor vagy áthaladásakor jelen lévő katonáinak számát, bizonyos adatait, valamint, hogy milyen felszerelést, katonai árut¹ szállítanak be vagy át a befogadó vagy tranzit ország területén. Az ezen mozgások és szállítások ellenőrzésére, előjelentésére és engedélyezésére szolgáló rendszereket, folyamatokat, eljárásokat és dokumentumokat már régóta kidolgozták, és a gyakorlatba is bevezették. Erre szolgálnak a nemzeti és európai uniós határforgalmi ellenőrzések és a kimondottan áruforgalom ellenőrzésére bevezetett vámformalitások. Az Európai Unió (EU vagy unió) már a 2010-es évek elején – hasonlóan a kereskedelmi forgalomban bevezetett folyamatokhoz –, a katonai árumozgások vámellenőrzését is igyekezett megreformálni. Ez a jogi folyamat újabb lendületet kapott az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének (NATO vagy szövetség) 2014-ben Ukrajnát ért orosz agressziót követő csapatmozgások elősegítésével kapcsolatos akcióinak köszönhetően. A szerzők célja, hogy a katonai vámszakmai területet, annak legújabb kihívásaival együtt mutassák be.

KULCSSZAVAK: nemzetközi csapatmozgások, határátlépések, vámformalitások, elektronikus vám eljárások

✧ Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Hadtáp, Pénzügyi és Katonai Közlekedési Tanszék – *NUPS, Department of Supply, Finance and Military Transportation*;
E-mail: kenessei.zsolt@uni-nke.hu; <https://orcid.org/0000-0002-4048-755X>

✧ Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Hadtáp, Pénzügyi és Katonai Közlekedési Tanszék – *NUPS, Department of Supply, Finance and Military Transportation*;
E-mail: gulyas.gyorgy@uni-nke.hu <https://orcid.org/0000-0002-5334-470X>

1 A katonai logisztika alapvetően nem használja az „áru” fogalmat, azonban a vám eljárásokat tárgyaló nemzeti jogszabályok és szabályzók ezt a kifejezést alkalmazzák.

Changes of customs formalities affecting military movements and their impact on support to operations

One of the fundamental components of a successful military operation is movement of troops and the transportation of military materials. The purpose of the aforementioned activities is to ensure that the necessary forces and resources to supply the troops are available for the execution of the tasks in accordance with the needs. The involvement of the Hungarian Defence Forces in operations abroad and participation in multinational exercises can only be realized through movement and border crossings in the territory of different nations. All of this brings up the right of host nations, as sovereign nations, to know the number and certain data of foreign troops, furthermore the equipment and military goods brought into or transited through the territory of the host or transit countries. The processes, procedures and documents for controlling, reporting and authorizing these movements and deliveries have already been developed long ago and are put in use in every day practice. This is what national and European Union border traffic controls and customs formalities are specifically used for. Already in the early 2010s, similar to the processes introduced in commercial circulation, the European Union also tried to reform the customs procedures related to transportation of military goods. This legal process gained a new momentum as a result of the North Atlantic Treaty Organization (NATO or alliance) actions related to the enablement of troop movements following the Russian aggression against Ukraine in 2014. The aim of the authors is to introduce the field of military customs, including its recent challenges.

KEYWORDS: international military movements, border crossings, customs formalities, electronic customs procedures

Bevezetés

A NATO- vagy Partnership for Peace műveletek/gyakorlatok keretében zajló nemzetközi katonai csapatmozgások és áruszállítások határátlépései különböző jogszabályok és szabályzók rendelkezései szerint történnek. Ezek egy részét közlekedési szakmai szervek, más részét a Honvédelmi Minisztérium kijelölt szervezetei szervezik és koordinálják. A hatátlépések előjelentéseinek, engedélyeztetésének, szervezésének és koordinálásának különböző szinten való elvégzésén túl, mindig is jelen voltak a vámszakmai területet érintő előjelentések, ellenőrzések, speciális okmányok, eljárások és formalitások is. Ezekkel kapcsolatban elmondható, hogy összetett szakmai kérdésekről van szó, hiszen a különböző áruk szállítási módja, azok tulajdonjoga, az adott hadművelleti terület vagy az adott tranzit ország is befolyásolja-meghatározza, hogy milyen okmányok vagy eljárások alkalmazandók. Elmondható, hogy a katonai áruk utánszállításai vagy a nemzetközi csapatmozgások során továbbított árukkal kapcsolatos eljárásokat – ellentétben a katonai felszerelések beszerzési eljárásaival – a legutóbbi időkig papír alapon végezték, a pénzügyőrség által végzett áruvizsgálat mellett. Tehát az adott szállítás előtt a kijelölt katonai szervezet kiállította az előírt vámokmányt a többi kísérő okmánnyal együtt, majd a vámáru vámkezelésen ment keresztül adminisztratív, szűrőpróbaszerű vagy tételes áruvizsgálat alkalmazásával. Az Európai Bizottság, már a 2010-es évek elején szerette volna ezeket az eljárásokat elektronikus útra terelni, ami elviekben – főleg a vámhatóságoknak – könnyítést jelentett volna. Az elektronikus vámeljárásokat és az ún. könnyített eljárásokat az EU már a 2000-es évek elejétől fokozatosan bevezette a kereskedelmi forgalomban, és valószínű volt, hogy a katonai áruk vámhatárokon történő szállítására is kiterjesztik

ezeket a szabályokat.² Ennek adott újabb lendületet a 2014-es krími orosz agresszió. Ez rákényszerítette a NATO-t, hogy felülvizsgálja az Európában esetlegesen vezetendő műveletekhez szükséges csapatmozgások infrastrukturális korlátait, a kapcsolódó adminisztratív eljárások folyamatait, időszükségleteit és a piacon elérhető felszíni szállító kapacitást. Ebben az esetben a nemzetek, az EU- és a NATO-szervezetek, továbbá a nemzeti hatóságok közötti együttműködés lehetőségeit is komolyan át kellett gondolni. A fő cél a csapatok minél gyorsabb és zökkenőmentesebb felvonulásának, valamint a felszerelések és az ellátmányok folyamatos szállításához alkalmazott eljárások időtartamának lerövidítése, az adminisztrációs akadályok csökkentése a minimális mértékre. Az adminisztráció vagy a katonai szállításokat érintő vámtevékenységek kialakulásának megértéséhez azonban, kissé mélyebben kell megvizsgálni, hogy miért alakultak ki ezek az eljárások és milyen célra alkalmazandók.

A vámeljárásokról röviden

Ha a vámszakterületről beszélünk, idővel rá kell ébrednünk annak bonyolultságára, összetettségére és az alrendszeraitől függően azok funkcionalitásában jelentkező különbségeire. A vámok alapvetően a (kül)kereskedelmi politika eszközei közé tartoznak. Használatosak lehetnek árszabályozásra és a hazai piac termelőinek védelmére. Ezeket valamilyen vám eljárás keretében végrehajtandó vámkezelés során veti ki a vámhatóság az erre meghatározott, és az ügyfél által benyújtott vámkmányok alapján. A vám eljárások részeként történő vámkezelés statisztikai célokat is szolgál.

Alapvetően a következő vám eljárásokat különbözteti meg az Unió Vámkódex³:

- árutovábbítás;
- szabad forgalomba bocsátás;
- kiviteli vám eljárás;
- gazdasági vám eljárások;
  - vámraktározás;
  - ideiglenes behozatal;
  - aktív feldolgozás;
  - passzív feldolgozás;
  - vámfelügyelet mellett történő feldolgozás.

Amennyiben katonaként tekintünk a vámszakterületre azonnal szembe tűnik, hogy a felsorolt vám eljárások bizonyos része nem igazán alkalmazható a Magyar Honvédségre. Például aktív feldolgozás keretében egyik katonai logisztikai szervezet vagy alakulat sem fog Magyarországra behozott alapanyagokból végterméket (mondjuk ruhaneműt, járművet vagy fegyvert) gyártani. A Magyar Honvédségnek

2 A polgári cégek szempontjából jelentős könnyítés volt például, hogy adminisztratív áruvizsgálatra javasolt szállítmány esetén, az elektronikus árubejelentésre válaszulva a pénzügyőr engedélyezhette a fuvarszköz felszabadítását, a behozott áruk gazdálkodó telephelyén történő lerakását. Az árunyilatkozat benyújtását pedig csak 10 nappal később kellett elvégeznie. Mindazonáltal, az egyszerűsített eljárások és könnyítések vámhatóság általi engedélyeztetése jelentős adminisztratív terhet rótt a gazdálkodókra. Katonai szállítmányok esetén (felszerelés, haditechnikai eszközök) eleve valószínű, hogy a vámvizsgálat módja tételes, vagyis a lerakás csak a pénzügyőr jelenlétében lehetséges.

3 952/2013/EU rendelet

(továbbiakban: MH) és a Honvédelmi Minisztériumnak (továbbiakban: HM) eltérő a rendeltetése. Azonban más eljárások igenis alkalmazandók. De mely esetekben kell a katonáknak a vámterülettel foglalkozniuk? Milyen esetekben vonatkoznak a katonákra a vámszabályok? Ezekre a kérdésekre már adható logikus válasz, és alapvetően három esetet lehet megkülönböztetni.

A kereskedelmi forgalom, kereskedelmi jellegű árubehozatal

A kereskedelmi jellegű árubehozatal lényege, hogy az importőr/vevő valamely harmadik ország területéről valamilyen árut hoz be az EU területére annak céljából, hogy azt itt eladja, azzal kereskedjen, vagy azt saját vállalati céljaira felhasználja. A felhasználás módján kívül értékhatár is befolyásolhatja, hogy az adott árubehozatalra a kereskedelmi forgalom szabályait kell-e alkalmazni. Az eljárás lényege röviden: a vámszempontból figyelembe veendő körülmények (pl. származás), kiigazító tényezők (pl. csomagolási- és/ vagy fuvar költségek) és a behozott áru jellemzői alapján annak tarifális besorolása, valamint a vámtartozás vámhatóság általi kiszabása és beszedése a termék belföldi vevőjétől. A honvédelmi tárca külföldi haditechnikai beszerzései alapvetően ebbe a kategóriába sorolandók. A kereskedelmi forgalom szabályai szerint, azaz, mint bármely más vállalat, amely külkereskedelem útján is szerez be árut, a HM erre a feladatra kijelölt szerve (a HM Védelemgazdasági Hivatal, Vám, Jövedéki és Határforgalmi Osztály vagy más néven: Katonai Vámügyi Szerv, továbbiakban KVSZ) a vámjogszabályoknak megfelelően jár el.

A katonai áruk esetében az EU lehetőséget ad a honvédelmi tárca számára a befizetendő behozatali vám felfüggesztésére.⁴ Ez azt jelenti, hogy a behozott áru a közös vámtarifa⁵ vonatkozó vámtétele alapján megfizetendő vám (mint a vámtartozás egyik eleme) három évre felfüggeszthető, azt követően pedig elévül. Vagyis behozatal esetén a HM csak az ÁFÁ-t fizeti meg, amennyiben más adónemet az áru jellegéből adódóan nem szabnak ki. A három év időtartama alatt a felfüggesztett vámáru elidegenítése csak a vám megfizetése után lehetséges. A vámfelfüggesztés mellett történő szabad forgalomba helyezés és vámkezelés a „Tanúsítvány” nevű nyomtatvány felhasználásával történik.

A kereskedelmi forgalomban vámkezeltetésekre használt vámokmány – az árutovábbításra használt nemzetközi vámokmányok mellett (mint a TIR Carnet vagy a nemzetközi árubemutatókhoz és vásárokhöz alkalmazott ATA Carnet) – alapvetően az *egységes vámáru-nyilatkozat*. Ennek adatait a Nemzeti Adó-és Vámhivatal által előírt és alkalmazott vámadatfeldolgozó rendszerben elektronikus úton kell megküldeni a vámhatóság részére. Ehhez a KVSZ a szükséges szoftverrel, tevékenységi engedéllyel és szakismerettel rendelkezik. A vámokmány kitöltése a vámtarifaszám alapján meghatározott áru azonosításán alapul. Az áru értékéhez további kiigazító tényezők összegei is hozzáadódnak (pl. fuvar költségek, csomagolási költség stb.), amelyek növelik az ÁFA-alapot vagy a vámértéket.

4 150/2003/EK rendelet

5 2658/87/EGK rendelet

A már említett speciális tevékenységi engedély mellett eseti engedélyek beszerzése is gyakran szükséges az áru jellemzőitől függően (pl. eseti import/export, növény-/állategészségügyi vagy, különböző gyógyszerek esetén, az Országos Gyógyszerészeti Intézet engedélye).

Összegzésképp kiemelendő, hogy a vámtevékenységek alapjának a kereskedelmi forgalomra meghatározott szabályok tekintendők. Ezek a szabályok határozzák meg a kereskedelmi forgalom szabályaitól lehetséges eltéréseket, könnyítéseket és mentességeket is. Ezeknek két olyan esetéről kell még szót ejteni, amelyekkel a katonák is találkozhatnak a határátlépéssel járó csapatmozgások során.

Az utasforgalom

Ahogy a kategória neve is mutatja, ebben az esetben az utasként, turistaként történő határátlépésekről beszélünk. Azonban elválik egymástól a légi úton, valamint a más módon utazók köre.

A vonatkozó szabályzó alapján⁶ a nem EU-tagországokból érkező utasok személyi poggyászában lévő áruk nem kereskedelmi jellegű áru behozatala:

- legfeljebb 300 EUR értékű (légi utasok esetén 430 EUR, 15 év alatti utasok esetén 150 EUR),
- alkalmi jellegű,
- kizárólag az utas vagy családtagjai személyes használatára vagy ajándék céljára szánt árucikkekből áll, és
- az áruk jellege és mennyisége nem lehet olyan, amely kereskedelmi célú behozatalra utal.

Az értékhatárok mellett a dohánytermékek, az alkohol tartalmú italok és az üzemanyag esetén mennyiségi határokat is meghatároz a vonatkozó szabályzó. Az érték vagy mennyiségi határok bizonyos túllépése esetén a beutazó által behozott áru a kereskedelmi forgalom szabályai alá esik, és a közös tarifa által meghatározott vámtétel alapján kiszabott vám az ÁFA-törvény alapján kivetendő forgalmi adó és – dohánytermék, alkoholos ital vagy üzemanyag esetén – a jövedéki törvény alapján megállapított adó fizetendő meg.

Szolgálatuk során a katonák gyakran utaznak harmadik országba (nem EU-tagországba) tanfolyamokon történő részvétel, külföldi tartós külszolgálat vagy béketámogató műveletekben való szolgálatteljesítés céljából. Éppen ezért fontos, hogy megfelelően tájékozódjanak vagy a felkészítésük során ismereteket szerezzenek a rájuk vonatkozó utasforgalmi szabályokról, illetve az érték- és a mennyiségi korlátokról, hogy hazatérésük alkalmával ne kerüljön kiszabásra vámtartozás. Az utasforgalommal kapcsolatos vámtevékenység azonban egy kevésbé markáns terület a katonai életben a kereskedelmi forgalomtól eltérő másik területhez képest.

---

6 918/83/EGK tanácsi rendelet

A határátlépéssel járó, csapatmozgásokkal kapcsolatos katonai vámtevékenységek

A határátlépéssel járó csapatmozgások a Magyar Honvédségnek és a külföldi fegyveres erőknek az államhatár átlépésével járó olyan tevékenysége, amely:

- „a) alaprendeltetésből fakadó feladatok (be)gyakorlására vagy végrehajtására irányul,
- b) a fenti feladatokra vonatkozó katonai szabályzatok előírásai alapján történik, és
- c) szervezett formában, katonai vezetés vagy egyes külföldi fegyveres erőkre érvényesülő más felelős vezetés alatt valósul meg.”⁷

Tehát ebbe a jogi kategóriába tartoznak alapvetően a nemzetközi kiképzésekre, gyakorlatokra, az Egyesült Nemzetek Szervezete, az EU vagy a NATO béketámogató missziókba történő kiutazások, valamint a csapatok kitelepítése műveleti területre. Ezekben az esetekben a fogadó vagy a tranzit nemzeteknek – lévén szuverén országok –, jogukban áll tájékozódni arról, hogy a csapatokat küldő nemzetek milyen árukat visznek be a területükre. Ehhez pedig bizonyos, a kereskedelmitől eltérő, vámformalitások kidolgozása történt meg. Ezeket természetesen az EU területén belül mozgást vagy katonai szállítást végző uniós államok haderejére nem szükséges alkalmazni, amennyiben saját, már korábban szabad forgalomba bocsátott vagy eleve az adott uniós országban gyártott, termelt árujokról és felszerelésükről van szó.

A nem uniós NATO-tagországokba történő csapatmozgások, árutovábbítások esetére az uniós vámkódex elfogadja a NATO Form 302 okmányt, amely nemzetközi vámokmányként funkcionál, és mentességet ad az alakulatok számára az árutovábbítási eljárások során kivetendő vámbiztosíték nyújtásának, és a haditechnikai eszközök, felszerelések behozatalához vagy tranzitjához szükséges eseti import/export és tranzit engedélyek beszerzésének esetére.

A Form 302 okmányt – amelyet jelenleg papír alapon is be lehet nyújtani a vámhivatalokba – Magyarországon a KVSZ készíti el⁸, és az árutovábbítás vagy a behozatal ténye bekerül a Customs Data Processing System (CDPS) nevű nemzeti vámadatfeldolgozó rendszerbe. Az okmányt egyszerű kitölteni, azonban a nem megfelelően részletes adattartalma miatt, nem alkalmazható a kereskedelmi forgalomban használt vámeljárással végrehajtására. Megjegyzendő, hogy nem is az az okmány célja, hogy annak alapján vámtartozást szabjanak ki, hiszen a katonai alakulatok a saját felszerelésüket szállítják az okmány fedezete alatt, így nem valósul meg semmilyen kereskedelmi cél. Bár az említett dokumentumot a NATO mellett a PfP tagállamai is elfogadják, bizonyos béketámogató missziók saját eljárásokat és okmányokat dolgoztak ki a hadműveleti területen történő katonai áruk szállításával és az ott működő, az adott szolgálati helyen feladatot ellátó katonák igényeit kielégítő zárt árusítású (adómentes) boltok ellátásával kapcsolatos vámtevékenységekre. Ez történt a koszovói és a boszniai műveletek során is. Azaz saját Standard Operating Procedure-t (SOP) hoztak létre a katonai szállítások, és az azokkal kapcsolatos vámtevékenységek szabályozására.⁹

7 190/2000. (XI. 14.) Korm. rendelet

8 13/2016 (IV. 29.) NGM rendelet

9 70/2019. (XII. 23.) HM utasítás

Ezek az eljárások teljesen kívül esnek a koszovói vagy a boszniai kereskedelmi vagy utasforgalmi eljárások körén. Az említett speciális SOP-k csak a KFOR- és EUFOR-csapatok ellátása esetén engedélyeznek polgári járművek által történő fuvarozási tevékenységet, valamint vámbiztosíték mentességet e dokumentumok fedezete alatt.

Újítások a katonai vámokmányok és vámtevékenységek terén

Oroszország 2014-ben annektálta a Krím-félszigetet, és ez rengeteg változást indított el a NATO-országok csapatmozgásokkal kapcsolatos tevékenységeiben. Először is, világossá vált, hogy az európai közlekedési infrastruktúra-fejlesztések nem követték a katonai igényeket. A meglévő hidak, utak, alagutak jelentős része nem teszi lehetővé a túlméretes vagy túlsúlyos katonai járművek mozgását. Másodsorban, kiderült, hogy hatalmas hiány alakult ki a megfelelő szállítóképacitásban. Kevés a speciális, túlméretes vagy túlsúlyos járművek mozgatását lehetővé tevő vasúti és közúti szállítóeszköz. Harmadsorban pedig egyértelművé vált az is, hogy a katonai alakulatok nemzetközi mozgásait illetően rugalmatlan az adminisztráció. Túl hosszú a diplomáciai engedélyeztetési eljárás, illetve a meglévő határrendészeti folyamatok és vámformalitások sem kedveznek a gyors csapatmozgásoknak. A rugalmatlan helyzet azt mutatta, hogy a NATO – a minél gyorsabb reagálás érdekében – hiába dolgozta ki az egyes erők rendkívül magas készenlétére vonatkozó koncepcióját.

A szövetség tehát az EU szerveivel együttműködve, megkezdte a szükséges infrastruktúra fejlesztésére és az adminisztrációs tevékenységek egyszerűsítésére vonatkozó eljárások kidolgozását. A fenti célok elérése érdekében, ennek a folyamatnak meghatározó eleme az EU Permanent Structured Cooperation (PESCO) programján belül 2017-ben indított Military Mobility vagy más néven „Military Schengen” projekt. A jövőben induló projektek, kezdeményezések és tevékenységek megfelelő keretbe foglalására pedig az Európai Bizottság 2018-ban hirdette meg az „Action Plan on Military Mobility” programot. Ebbe illeszkedően az European Defence Agency azzal a céllal hozta létre a cross border movement permission (CBMP) programot, hogy a határátlépésekkel kapcsolatos eljárásokat az uniós nemzetek egyszerűsítsék, és a határidőket lerövidítsék. Ennek érdekében két ún. technikai megállapodást (Technical Arrangement) készített el az ügynökség, egyet a felszíni, egyet a légi mozgásokra. A felszíni 22, a légit 21 EU nemzet írta alá 2021 decemberében. Norvégia, mint a programhoz hozzájáruló nemzet, mindkettőhöz csatlakozott. Az eljárások megalkotásánál fontos szempont volt az is, hogy minél kevesebb adminisztratív teher kerüljön a befogadó nemzetekre, illetve, hogy a nemzetek megegyezzenek egy „előengedélyezési” eljárásban (pre-authorisation), amely lehetővé teszi a különböző engedélyek egy évre előre történő kiadását.¹⁰ Az „Action Plan on Military Mobility” akcióterv egyik kiemelkedően fontos pontja a szabályozási és eljárási mechanizmusok minél egyszerűbbé tétele. Ezen kategóriába tartozik a vámformalitások racionalizálása is.¹¹ A folyamat egyik jelentős része – a már korábban a NATO-államok és az

10 European Defence Agency, CBMP

11 European Commission Action Plan on military mobility

Észak-atlanti Szerződés Szervezetével partneri kapcsolatban álló nemzetek által bevezetett NATO Form 302 okmány mellett – az EU Form 302 okmány létrehozása, valamint a két dokumentum harmonizálása. Fontos, hogy az uniós katonai ereje, amely az EU műveleteiben vesz részt, azonos szabályok alapján tudja végrehajtani a csapatmozgásokat, vagyis a NATO-műveletek mozgásaival kapcsolatosan azonos vámkövetelmények és -szabályok legyenek érvényesek. Mindezekért az EU harccsoportjainak katonai mozgásaira is ki kellett dolgozni egy vámkormányt. A vámjogi szakemberek úgy gondolták, legjobb, ha a már bevált NATO Form 302 mintájára alkotják meg az EU Form 302 okmányt, amelynek feladata a mintával megegyező.

Lényeges momentum tehát, hogy a NATO- és az EU katonai vámtevékenységekhez harmonizált vámkormányok álljanak rendelkezésre, amelyek elősegítik a pénzügyőri munkát is, de mégsem írnak elő olyan adattartalmat, ami a kereskedelmi forgalomban szokásos és szükséges. Az Európai Bizottság 2022. november 10-én terjesztette elő az „Action Plan on Military Mobility 2.0” akciótervet, amely a 2022–2026 periódust fedi le, és többek között a fent említett vámkormány digitalizálását is célul tűzte ki.¹² Az elektronikus vámeljárások kifejlesztéséhez, 9 millió EUR-val az European Defence Found nyújtja a pénzügyi alapot, amely egy kilenc EU-s és egy norvég cégből álló konzorciumot támogat a Military Mobility keretében megvalósítandó digitális rendszerek létrehozása céljából. Ennek egyik eleme az említett NATO Form 302 okmány elektronikus változatának létrehozása. A tervek szerint 2025-re minden váminformáció, árnyilatkozat, alkalmazás és döntés elektronikus adatfeldolgozó rendszerben történik.¹³

Jelentős uniós jogszabályi változások

A fenti változtatások természetesen nem hajthatók végre az uniós jogszabályok módosítása nélkül. A szabályozók változtatása azonban mind az uniós államok vámhatóságai, mind a katonai szervezetek igényeinek figyelembevételével történhetett meg. A hatóságok alapvető szakmai érdeke, hogy a katonai szállítások során az adott országba beérkező, onnan távozó vagy áthaladó áruk követhetők legyenek, a katonai eszközök beazonosítása biztosított legyen, ezek az eszközök, felszerelések ne tűnhessenek el, megsértve az ország vámérdekeit és egyben biztonsági kockázatokat is jelentve. A védelmi erők érdeke, hogy a mozgások és szállítások a lehető legzökkenőmentesebben történjenek, minimálisan szükséges bürokrácia és adminisztráció végrehajtásával.

Ahhoz, hogy a csapatmozgások gördülékenyebben legyenek végrehajthatók, ugyanakkor a vámszempontról lényeges információk is a vámhatóságok rendelkezésére álljanak, alapvető uniós vámszabályokat kellett megváltoztatni. A Bizottság (EU) 2020/877 felhatalmazáson alapuló rendelete¹⁴ az EU és NATO Form 302 vámkormány alkalmazását is részletezi. Mivel ezek a speciális vámkormányok rendkívül kevés adattartalommal rendelkeznek a kereskedelemben használt okmányokhoz

12 European Defence Agency, Military Mobility

13 Customs – Harmonising

14 A Bizottság (EU) 2020/877 felhatalmazáson alapuló rendelete

képeket, emiatt az adatok értelmezése és feldolgozása bizonyos esetekben nehézséget okozott a vámhatóságoknak.

A rendelet leglényegesebb elemei:

- meghatározza a „katonai tevékenységgel összefüggésben szállítandó vagy felhasználandó áruk” fogalmát, valamint a 302. sz. NATO- és a 302. sz. EU-formanyomtatványt (a hazai jogszabályokban NATO Form 302 okmányt);
- a katonai mobilitásról szóló cselekvési tervvel összhangban, a katonai szállításokkal kapcsolatos vámalakítások ésszerűsítése és egyszerűsítése céljából előírja a 302. sz. EU-formanyomtatvány létrehozását;
- egyszerűsítésként, a 302. sz. NATO- vagy 302. sz. EU-formanyomtatvány kíséretével az unió vámterületére beszállított áruk mentesülnek a belépési gyűjtő árunyilatkozat benyújtási kötelezettsége alól;
- a 302. sz. EU-formanyomtatvány az áruk uniós státuszának igazolására is szolgál, tehát nem szükséges hozzá származási bizonyítvány beszerzése;
- a 302. sz. NATO- vagy EU- formanyomtatvány vámárnyilatkozatnak tekintendő:
  - a) behozatalivám-mentesség mellett tértáruként való szabad forgalomba bocsátás,
  - b) ideiglenes behozatal,
  - c) kivitel,
  - d) újrakivitel vagy
  - e) árutovábbítás céljából.¹⁵ Ezen okmányokat az elektronikus adatfeldolgozási eljárásoktól eltérő módon is be lehet nyújtani;
- a katonai áruk ideiglenes behozatalra történő bejelentésekor azok teljes behozatalivám-mentességben részesülnek, a vám eljárás lezárásának időtartamát pedig 24 hónapban szükséges rögzíteni, amely meghosszabbítható.

A kidolgozott formanyomtatványokon és az elektronikus adatáramláson kívül az áruvizsgálatok végrehajtásának módja, valamint a pénzügyőri jelenlet eseteinek meghatározása a szállítványok indításánál is komoly befolyással bír a gördülékeny ügyintézésre. Jelenleg ugyanis a katonai áruk vagy haditechnikai eszközök szállítása esetén a vámhatóság nagy számban írja elő a tételes vagy legalábbis szűrőpróbaszerű áruvizsgálatot. A vámfolyamatok lerövidítése érdekében, a csapatmozgás megkezdése előtt érdemes elő- vagy házi szemlét kérni a katonai alakulat bázisán. Normál esetben ez lehetséges is, azonban egy magas készenlétben lévő alakulat aktiválása esetén az adminisztrációs folyamatok végrehajtására nem biztos, hogy elegendő lehet néhány nap. Tehát az új okmányok mellett szükséges lehet további könnyítések és egyszerűsítések kidolgozása is. Ugyanígy fontos, hogy az elektronikus adatfogadásra és az áruvizsgálatok végrehajtására egyetlen meghatározott hivatal kijelölése helyett lehetőleg minél több belterületi vámhivatalt jelöljenek ki ezen feladatok végrehajtására, mert a centralizáció ésszerűtlenül bonyolultabbá teheti az eljárást.

15 Korábban a Form 302 NATO-okmánnyal végrehajtandó vám eljárásokat nem határozták meg részletesen, csupán a határátlépések (ki- és beléptetések) tényét kellett a dokumentum hátlapján igazolnia az adott vámhivataloknak. Ezáltal a vámhatóság nem is kaphatott valós képet az országba vagy unió területére belépő katonai áruk és felszerelések céljáról, azok vámjogi státuszáról.

A vámformalitások által okozott problémák, nehézségek

A nem megfelelően kidolgozott, vagy a speciális katonai igényeket figyelmen kívül hagyó, illetve a védelmi erők által be nem tartott vámformalitások különböző problémákat okozhatnak a katonai beszerzésekkel, missziós utánszállításokkal vagy csapatmozgásokkal kapcsolatban. Többek között:

- a vám- és/vagy csatolandó fuvar- és egyéb okmányok hiánya vagy azok helytelen kitöltése miatt a katonai szállítmányt a vámhatóság nem engedi belépni az unió területére, emiatt a csapatok ellátása késedelmet szenved, esetleg további költségek terhelhetik a fegyveres erőt (például raktárdíj);
- a csapatok határátlépése meghiúsul vagy késedelmet szenved a fenti okok miatt;
- a speciális katonai igények figyelmen kívül hagyása miatt aránytalanul nagy adminisztratív teher hárul a fegyveres erőre a csapatmozgás vagy katonai szállítás előkészítése vagy végrehajtása során.

Az afganisztáni műveletek során is jelentkeztek a vámeljárásokkal kapcsolatos problémák. Bár az International Security Assistance Force (ISAF) katonai műveletei 2001-ben megkezdődtek, a vámformalitásokat, vámokmányokat és a különböző vonatkozó eljárásokat csak 2012-ben határozták meg a „Standard Operating Procedure HQ-808 ISAF Customs (Import/Export) Operations” dokumentumban. Megszületését a határátlépéssel járó katonai szállítások problémái – például Pakisztánon keresztül –, az afgán nemzeti szabályzás hiánya és esetlegessége, valamint az ISAF-erők kivonásának meglebegtetése kényszerítették ki. Gyakori volt, hogy ISAF-szállítmányok napokig vesztegeltek a pakisztáni határon bürokratikus okok miatt, kitéve a tálibok támadásainak, vagy a kabuli nemzetközi reptér polgári forgalom számára üzemeltetett részén a beszállítók (contractors) által importált árukat afgán vámraktárban tárolták a helyi vámszabályzóknak nem megfelelő dokumentumok vagy a nem egyértelmű, illetve a negligált helyi vámszabályok miatt. Nagy-Britannia élen járt abban, hogy a vámtevékenységeket definiálja és koordinálja.¹⁶ Ennek egyik meghatározó lépése volt az ISAF Customs Coordination Cell létrehozása a vámmentes katonai szállítások folyamatainak kidolgozására, a helyi hatóságok és az ISAF-nemzetek közötti koordináció elősegítésére és az afgán vámszervek képességei felépítésének előmozdítása érdekében.¹⁷

A nem egyértelmű jogi szabályozás azt is eredményezheti, hogy a vámhatóság további előírásokat támaszt a katonai szervezetek felé, hogy a valós vagy vélt joghézagot bezárja. A korábban említett, 2020-ban történt uniós szabályozás módosítása előtt a Magyar Honvédség és a Honvédelmi Minisztérium által alkalmazott HU FORM 302 adattartalma nem felelt meg minden vámhatósági kívánalomnak (például, nem állapítható meg konkrétan milyen célból történik meg egy katonai eszköz, felszerelés kiszállítása vagy milyen célból érkezik be egy külföldi felszerelés, és meddig marad Magyarország területén). Ezért a Nemzeti Adó- és Vámhivatal a katonai

16 Operations in Afghanistan

17 Ennek egyik eredménye, hogy Afganisztán 2013 óta szintén használja az ASYCUDA (Automated System for Customs Data) vámadatfeldolgozó rendszert, amelyet eddig már 102 ország alkalmaz.

vámügyi szerv számára előírta, hogy a HU Form 302 okmány mellett állítson ki *egységes vámárnyilatkozatot* is, és azt nyújtsa be a kereskedelmi forgalom számára létrehozott vámadat-feldolgozó rendszeren keresztül. Ez a rendelkezés egy alapvetően szükségtelen extra adminisztrációs terhet rótt a honvédségi szervezetre a vám eljárások előkészítése során. Szerencsére a problémát megoldotta a Bizottság (EU) 2020/877 felhatalmazáson alapuló rendeletének megjelenése 2020-ban, amely egyértelművé tette a NATO-vámokmánnyal történő lehetséges vám eljárások körét, és a katonai csapatmozgásokkal és utánszállításokkal kapcsolatos behozatali és kiviteli eljárások egyéb kérdéseinek részleteit.

Összegzés

Talán a fentiekből is kitűnik, hogy a katonai vámtevékenységek milyen sokrétűek, szerteágazók és milyen nagymértékben képesek befolyásolni egy haditechnikai eszköz beszerzési eljárásának sikeres befejezését, vagy egy határátlépéssel járó csapatmozgás gördülékeny végrehajtását. Ez a szakterület egyre nagyobb szakértelmet igényel, mert bár csak egy nagyon marginális részét képezi a katonai szaktevékenységeknek, a nem megfelelő feladatvégrehajtás vagy a szabályok be nem tartása jelentősen lassíthatja egy csapatmozgás végrehajtását, vagy költségnövekedést jelenthet a kereskedelmi vám eljárások alkalmazása során. Nem utolsó sorban pedig a már korábban kidolgozott, akár évtizedek óta működő folyamatok és eljárások felülvizsgálata is lényeges, hogy a szakterület lépést tudjon tartani a 21. századi katonai követelmények és feladatok megfelelő támogatásával. Ezt különösen indokolja a 2022-ben megjelent NATO Strategic Concept és a NATO New Force Model. Ezek alapján az Észak-atlanti Szerződés Szervezete már a jelenlegi NATO Response Force (NRF) létszámának többszörösével számol a szövetség keleti tagállamainak megerősítése céljából. Ez azt is jelenti, hogy a „keleti végekre” rengeteg szövetséges katona és azok felszerelése várható. Ezt az ember, anyag és eszközmennyiséget valószínűleg a nemzetek nem lesznek képesek teljes mértékű logisztikai támogatásban részesíteni. Tehát a polgári cégek, a beszállítók (contractors) hozzájárulása a *befogadó nemzeti támogatáshoz* és a beérkező *szövetséges erők ellátásához* várhatóan jelentős lesz. Az élelemmel, üzemanyaggal, tábori szolgáltatásokkal történő ellátás mellett nem feledkezhetünk meg a nemzetek katonai felszereléseiről és járműveiről sem, amelyek egy részét valószínűleg előre vonják (pre-positioning) és hosszabb ideig a keleti tagállamokban maradnak. Ennek megfelelően a technikai és műszaki kiszolgálás előre vonása is logikusan hangzik – sőt az azonos fegyverrendszerek esetén közös „alkatrész pool” létrehozása és a készletek kezelésére, elosztására és a javítási tevékenységek végrehajtására – akár többnemzeti logisztikai megoldások keretében is – ésszerűnek tűnik a beszállítók minél hatékonyabb helyszíni igénybevétele. A NATO és EU Form 302 okmány alapvetően a védelmi erők tulajdonában lévő felszerelések kísérésére szolgál, a beszállítók szállításaira nem terjed ki. Katonai szempontból azonban logikusnak tűnik az okmányhoz való hozzáférést kiterjeszteni a művelési területen működő beszállítók szállításaira is, amennyiben a szállított eszközök, alkatrészek, felszerelések igazolhatóan a katonai feladatok támogatását szolgálják. Különösen fontos ez az olyan értékes és nehezen elérhető eszközök és felszerelések esetében, mint például

a repülőgép, a harcjármű vagy más fegyverrendszerek alkatrészeinek szállítása esetén. A NATO-/EU-vámokmányok alkalmazása a polgári beszállítók számára is megkönnyítené, illetve lerövidítené a vámeljárásokat és így az eszközök és alkatrészek lezállítását és átadását is a katonai alakulatok számára.

Tehát a fent említett vámokmányok elektronikus formában történő feldolgozása valószínűleg nem zárja le a vámszabályzók, -okmányok és -formalitások átalakításának folyamatát, hiszen a vámtevékenységeknek is megfelelően rugalmasoknak kell lenniük ahhoz, hogy a katonai műveleteket és új védelmi koncepciókat is hatékonyan tudják támogatni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Bizottság (EU) 2020/877 felhatalmazáson alapuló rendelete a 952/2013/EU rendelet kiegészítéséről szóló (EU) 2015/2446 felhatalmazáson alapuló rendelet módosításáról és helyesbítéséről, valamint az Unió Vámkódex létrehozásáról szóló 952/2013/EU rendelet kiegészítéséről szóló (EU) 2016/341 felhatalmazáson alapuló rendelet módosításáról
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32020R0877&from=DE>
 (Letöltés ideje: 2023. 01. 12.)
- 190/2000. (XI. 14.) Korm. rendelet a határátlépéssel járó csapatmozgások engedélyezésének kormányzati feladatairól
<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=A0000190.KOR&targetdate=ffffff4&printTitle=190/2000.%20%28XI.%2014.%29%20Korm.%20rendelet> (2023. 01. 08.)
- Az Európai Unió Tanácsának 150/2003/EK rendelete az egyes fegyverekre és katonai felszerelésekre alkalmazandó behozatali vámok felfüggesztéséről
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003R0150&from=HU>
 (Letöltés ideje: 2023. 01. 10.)
- Az Európai Unió Tanácsának 2658/87/EGK rendelete a vám- és a statisztikai nomenklatúráról, valamint a Közös Vámtarifáról
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:31987R2658&from=HU>
 (Letöltés ideje: 2023. 01. 12.)
- Az Európai Unió Tanácsának 918/83/EGK rendelete a vámmentességek közösségi rendszerének létrehozásáról
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009R1186&from=PL>
 (Letöltés ideje: 2022. 12. 19.)
- A vámeljárási során alkalmazandó NATO-okmányok köréről, alkalmazásuk és kibocsátásuk eljárási szabályairól, valamint a katonai csapat- és árumozgásokra vonatkozó vámeljárási különös szabályairól szóló 13/2016 (IV. 29.) NGM rendelet
https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=A1600013.NGM&targetdate=ffffff4&printTitle=13/2016.+%28IV.+%29.%20NGM+rendelet&referer=http%3A%2F%2Fnet.jogtar.hu%2Fjr%2Fgen%2Fhjegy_doc.cgi%3Fdocid%3D00000001.TXT (Letöltés ideje: 2023. 01. 08.)
- A vámeljárási során alkalmazandó NATO-okmányok köréről, alkalmazásáról és kibocsátásuk eljárási szabályairól, a katonai csapat- és árumozgásokra vonatkozó vámeljárási különös szabályai végrehajtásának részleteiről, továbbá a katonai vámügyi szerv hatásköréről és illetékességéről szóló 70/2019. (XII. 23.) HM utasítás
<http://www.kozlonyok.hu/kozlonyok/index.php?m=0&p=kozlontart&ev=2019&szam=68&k=12>
 (Letöltés ideje: 2023. 01. 13.)
- Az Európai Parlament és Tanács 952/2013/EU rendelete az Unió Vámkódex létrehozásáról
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R0952&from=EL>
 (Letöltés ideje: 2023. 01. 10.)
- Customs – Harmonising military requirement related to customs, European Defense Agency website, 22 February 2022. Online:
<https://eda.europa.eu/what-we-do/all-activities/activities-search/customs-harmonising-military-requirement-related-to-customs> (Letöltés ideje: 2022. 10. 15.)

- European Commission Action Plan on military mobility: EU takes steps towards a Defence Union. Brussels, 28 March 2018. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_18_2521 (Letöltés ideje: 2022. 10. 15.)
- European Defence Agency, CBMP - Optimizing cross- border movement permission procedures in Europe, 23 February 2022. <https://eda.europa.eu/what-we-do/all-activities/activities-search/cbmp-optimising-cross-border-movement-permission-procedures-in-europe> (Letöltés ideje: 2022.10.15)
- European Defence Agency, Military Mobility: EU proposes actions to allow armed forces to move faster and better across borders, Brussels, 10 November 2022 https://transport.ec.europa.eu/news/military-mobility-eu-proposes-actions-allow-armed-forces-move-faster-and-better-across-borders-2022-11-10_en (Letöltés ideje: 2023. 03. 09.)
- Operations in Afghanistan, Memorandum from the Ministry of Defence, U.K. Parliament home page, 2 November 2010. <https://publications.parliament.uk/pa/cm201011/cmselect/cmdfence/writev/afghanistan/opa7.htm> (Letöltés ideje: 2023. 01. 12.)

Baucsek Csaba[✦]

Kassa bombázásával kapcsolatos feltételezések, elképzelések egykor és ma, szlovák levéltári források alapján

DOI 10.17047/HADTUD.2023.33.2.60

Kassa bombázásával kapcsolatban az elmúlt 80 évben több elmélet és változat is napvilágot látott. Sorra véve a lehetséges verziókat, saját kutatásaim alapján igyekeztem minden egyes tézist abból a szempontból megközelíteni, hogy egyrészt az adott fél képes lett volna-e egy légitámadást gyakorlati szinten végrehajtani, másrészt a szlovák levéltárakban végzett kutatásaim során, a dokumentumok között találtam-e Kassa bombázására utaló közvetlen vagy közvetett okot. Nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, hogy ezek a feltevések még további levéltári kutatásokat igényelnek.

KULCSSZAVAK: Kassa bombázása, elméletek, okok, technikai lehetőségek, verzió, művelet gyakorlati kivitelezése

Assumptions and ideas related to the bombing of Kassa, then and now, based on Slovak archival sources

In the past 80 years, several theories and versions have come to light regarding the bombing of Kassa (Košice), so I listed the possible theories and versions. Based on my own research, I tried to approach each thesis from whether the given party would have been able to carry out an air attack on a practical level, and on the other hand, during my research in the Slovak archives have I found any direct or indirect reason for the bombing of Kassa (Košice) among the documents. The fact that these assumptions still require a lot of archival research cannot be ignored either.

KEYWORDS: Bombing of Kassa (Košice), theories, reasons, technical possibilities

Hasonlóságok és eltérések a kassai és a romániai szovjet bombázások között

A szlovákiai levéltárakban található dokumentumok, a szlovák légierő hadművelleti naplójába írt bejegyzések és a szlovák sajtóban a bombázásról megjelent cikkek száma nem elegendő az események összehasonlításhoz, ezért más forrásokat is fel

---

✦ Nemzeti Emlékezet Bizottsága, megbízott kutató – Committee of National Remembrance, external historian researcher; e-mail: baucsekcsaba@gmail.com; ORCID: 0000-0001-8708-4216

kellett kutatnom, hogy tisztábban lássuk Kassa bombázását. Választásom Romániára esett. Jelentéseiben a bukaresti szlovák követ a Romániát ért bombatámadásokról és azok hatásáról viszonylag pontosan beszámolt. A németek Besszarábia és Bukovina elfoglalása érdekében jelentős katonai erőt állomásoztattak Romániában. A román területek számukra Szlovákiánál fontosabb célpontok voltak. Hogy a szovjetek megnehezítsék a németek üzemanyag-ellátását, gyakrabban bombázták Bukarestet, és a ploiești olajmezőket. Romániára a szovjet légierő jóval több csapást mért, mint más területekre. A főbb célpontok közé a már említett ploiești olajmezők területe, Konstanca kikötője és Bukarest tartozott. Ahhoz, hogy Kassa bombázását az adott időszakban összevegyem a Romániát ért szovjet bombázásokkal, nagy segítség volt számomra Novák Zoltán: „A Fortele aeriene regale ale romanei (Román Királyi Légierő) vadászainak, zuhanóbombázóinak és csatarepülőinek harca a tengelyhatalmak oldalán a második világháborúban” című PhD-értekezése, amelyben a kutató részletesen foglalkozik a Románia ellen 1941. június 21. és 30. között végrehajtott szovjet bombatámadásokkal.¹ A doktori értekezés szerint június 23-án Konstancát kilenc Iljusin DB-3-as bombázó repülőgép támadta, amelyek közül a légvédelem kettőt lelőtt. Június 24-én a szovjetek ismét Konstancát támadták, és az ellenséges légierő 12 gépet vesztett. Június 25-én Iljusin Il-4T típusú repülőgépek bombázták a kikötőt. A június 26-i támadás során a szovjetek 18 repülőgépet vesztettek. Június 21. és 26. között napi rendszerességgel bombázták Konstanca kikötőjét.² A ploiești olajfinomítót először 1941. július 13-án 16:00 és 18:00 között érte szovjet bombatámadás. Az adott napon a román légtérben 13 szovjet támadást jelentettek. A brazi, valamint az Astra Romana olajfinomítót és környékét ért támadás következtében kigyulladt 16 olajtároló. Az Orion finomítót 6 bombatalálat érte. A támadások következtében összesen 250 000 tonna nyersolaj égett el.³ A gépek általában magasból támadtak,⁴ ezért a román légierő nem tudott velük szemben hatékonyan fellépni.⁵

A bukaresti szlovák követség 1941. június 26-án részletes jelentést küldött a román főváros ellen elkövetett első szovjet bombatámadásról. A jelentés szerint a légiriadó reggel 6:30-kor kezdődött, és 3 órán keresztül tartott. A szovjet gépek olyan magasan repültek, hogy alig voltak láthatók. Öt helyszínt támadtak (egy fegyverraktárt, a főpostát, és ipari központokat). A szovjetek részéről a bevetés (15 bombát dobtak le) kevés sikerrel járt, mivel nem okoztak nagyobb kárt.⁶ A bombatámadás során 4 ember vesztette életét, 12 megsebesült, 6 ház összedőlt és további 3 ház

1 Novák 2012.

2 Novák 2012, 48.

3 Novák 2012, 114.

4 Novák 2012, 115.

5 „Mivel a magasan repülő szovjet gépekkel a küzdelmet sem a román földi légvédelem, sem a környéken állomásozó, elavultnak számító P.Z.L. P-24-es gépekkel felszerelt 6. Vadászosztály nem tudta eredményesen felvenni, ezért a frontról egy másik vadászosztályt ideiglenesen visszahelyeztek, Buzau reparterére. Az 1. vadászrezdből a 8. vadászosztályt, mely sokkal jobb I.A.R. 80-as vadászokkal volt felszerelve. Növekvő légi tevékenység esetére a P.Z.L. P-24-eseket, mint tartalékot Bukarest térségében állomásoztatták.” Novák 2012, 115.

6 SZNL, fond Külügyminisztérium, Bukaresti Követség, 505-ös karton. Követségi jelentés Bukarest 1941. június 26-ai bombázásáról. 1941. június 26.

megsérült.⁷ A szovjetek a június 26-i reggeli támadással ellentétben, július 1-én este 20–22 óra között vetették be bombázóikat Bukarest ellen. A román légierő megakadályozta, hogy a szovjet gépek bejussanak a főváros légterébe, ezért a bombázók a város külterületén szabadultak meg terhüktől. A sajtó szerint a 9 bombából egy robbant fel.⁸ Július 14-én este és 15-én hajnalban a szovjet gépek ismét Bukarestet támadták. A két berepülés során (21:00–22:30, 24:00–3:00) a magasan repülő gépek 100 gyújtóbombát dobtak le. A bombák jelentős részét homokkal eloltották.⁹

Ha megvizsgáljuk a romániai és a szlovákiai bombázások közötti hasonlóságokat és különbségeket, majd összehasonlítjuk a kassaival, akkor alapvető eltéréseket figyelhetünk meg. Míg a Szlovákiát és Romániát bombázó szovjet gépek általában magasan szálltak, támadásuk pontatlan volt és a bombák többsége nem robbant fel, addig a Kassa ellen végrehajtott bombázás stílusa merőben eltért a Románia és Szlovákia ellen irányuló bevetésektől. Kassát közepes magasságból, nagy hatékonysággal bíró kötelék támadta, és majdnem minden ledobott bomba felrobbant. Felvetődik a kérdés, hogy miből adódik ez a nagy különbség? Ha Kassa esetében szovjet gépekről beszélünk, akkor miért ereszkedtek le és miért vállalták az alacsonyabb repüléssel járó kockázatot? Miért robbant fel majdnem az összes ledobott bomba, holott ez nem volt jellemző a szovjetek által ledobott bombákra? Jelentésében a katonai attasé Richard C. Partridge őrnagy is megjegyezte, hogy ellentétben a szovjet bevetésekkel, a Kassára ledobott bombák milyen hatékonyak voltak.¹⁰ A felmerülő és eddig megválaszolatlan kérdések még összetettebbé, rejtélyesebbé teszik Kassa bombázását. Ezen a téren még több kutatásra van szükség. Saját véleményem szerint és az eddig feltárt szlovák források (amelyeket korábbi tanulmányomban ismertettem) alapján, kizárom Kassa véletlenszerű bombázását.¹¹ A végrehajtás módja és eredményessége miatt a szovjet támadást is megkérdőjelezem, holott közvetlen bizonyítékaim eddig még nincsenek.

Ki támadhatott?

A szlovákiai levéltárakban végzett kutatásaim alapján megkísérlem lépésről lépésre felvázolni az esetleges elkövető indokait és a lehetőségeit. Ki és miért hajtotta volna végre a támadást, és rendelkezésére álltak-e a megfelelő technikai eszközök? Kassa

7 SZNL, fond Külügyminisztérium, Bukaresti Követség, 505-ös karton. Szituációs jelentés. 1941. június 28.

8 SZNL, fond Külügyminisztérium, Bukaresti Követség, 505-ös karton. Szituációs jelentés. 1941. július 4.

9 SZNL, fond Külügyminisztérium, Bukaresti Követség, 505-ös karton. Bukarest bombázása. 1941. július 16.

10 „Mellékelem, a Külügyminisztérium Sajtóosztályának miniszteri rangban levő főnökétől, Ullein-Reviczky úrtól kapott levelet. Képeket küld (csak a ribbon copyval) annak a bizonyítására, hogy Kassa bombázásakor a bombák orosz eredetűek voltak. Tekintettel arra, hogy ezt a bizonyítékot egy hónappal a bombázás után szolgáltatták, az értéke teljesen a magyar kormány becsületességére (good faith) van alapozva. A képek némelyike nyilvánvalóan beállított és valóban, az egyetlen dolog, amit ezek bizonyítanak, az, hogy a magyaroknak most már vannak orosz felírású repeszeik. Ezzel kapcsolatban a román katonai attasé állítja, hogy a 60 orosz bombából, amelyeket Bukarestre dobtak, csak kettő robbant. Kassán, ahogyan azt felderítették, a 29 bombából 27 robbant. Ahogy én látom, még mindig nyílt kérdés, hogy ki bombázta Kassát. Az anyagi károkat 3 millió pengőre becsülik (1,2 millió dollár). /R. C. Partridge őrnagy /Szárzaföldi Hadsereg/ katonai attasé” Ormay 1991, 117.

11 Baucek Csaba 2023. Kassa bombázásának elemzése szlovák levéltári források alapján. Hadtudomány 2023/1. 105–120.

bombázásáról igyekeztem a legtöbb háttérinformációt összegyűjteni, és ezek segítségével összehasonlítani, hogy a szlovákiai források alapján, a felállított többféle magyar tézis közül melyik támasztható alá leginkább.

A szlovák verzió

A művelet gyakorlati kivitelezése: A szlovák légierő technikai feltételei egy ilyen támadás végrehajtására nem voltak adottak. Rendelkeztek ugyan egy SzB bombázóval (Avia. B.71), de ez a típus maximum 600 kg bombateher szállítására volt alkalmas. Kassára ez a repülőgép sehogyan sem tudott volna 10 darab 100 kg-os bombát ledobni.¹²

Okok: Az eddig feltárt szlovák levéltári források szerint a szlovák politikai vezetésben Magyarország hadba lépése nem váltott ki extra reakciót, semleges álláspontot foglaltak el. A szlovák felet a háború első napjaiban hidegen hagyta, hogy Magyarország 1941. június 26-ig nem volt hadviselő fél.

Összegezve: A szlovák verzió tehát kizárható, mivel a támadás végrehajtására sem jelentős politikai motiváció, sem technikai feltétel nem volt adott.

A szovjet verzió

A művelet gyakorlati kivitelezése: Szovjet részről technikailag nem lett volna akadálya a bombázás kivitelezésének, mivel rendelkeztek a támadás végrehajtására alkalmas gépekkel. Ilyenek voltak például a Iljuszin DB-3-as repülőgépek. Kassára ezek már képesek lettek volna 3×1000 kg bombaterhet ledobni.¹³

Az adott időszakban azonban a szovjetek részéről végrehajtott bombázások gyakorlati és logikai szempontból nem összeegyeztethetők. Ahogy már előzőleg említettem, ha a szovjet gépek ellenséges légtérben mozogtak, akkor a bombákat a célpontra viszonylag magasról dobták le. A támadások gyakran pontatlanok voltak, vagy a ledobott bombák jelentős része fel sem robbant. Mindezeket a tényeket figyelembe véve megállapítható, hogy Kassa bombázása a szovjetektől eltérő módon történt. A közepes magasságban szálló gépek precíz támadást hajtottak végre. Majdnem az összes levetett bomba felrobbant. Véletlen támadásról nem beszélhetünk, mivel az adott időszakban a szovjetek szlovák területet nem támadtak, holott Eperjes (Presov) tényleg fontos célpont lehetett volna. Eperjesen kívül Szlovákia területén számos jelentős ipari és katonai célpont volt, ezeket szintén nem érte bombatámadás.¹⁴ Véleményem szerint, ha a végrehajtás módját és hatékonyságát nézzük, akkor Kassát nem véletlen támadás érte, hanem tudatosan bombázták a várost. A szovjet pilóták miért vállaltak volna be egy ilyen veszélyes alacsonyabban végrehajtott bevetést, ha a bombákat magasabbról is ledobhatták volna?

---

12 Stenge 2011, 22.

13 Stenge 2011, 17.

14 Baucsek 2023, 109.

Okok: Szerintem az adott időszakban Kassa bombázására legkevésbé a szovjeteknek lett volna okuk. Állításom igazolására bizonyítékul hozom fel Molotov¹⁵ szovjet külügyi népbiztos megnyilatkozását, aki 1941. június 23-án magához kérte Kristóffy Józsefet, Magyarország moszkvai követét. A népbiztos kifejezte reményét, hogy egy esetleges kirobbant konfliktusban Magyarország független marad. Molotov megkérte a követet, hogy adja a magyar kormány tudtára, miszerint Magyarországgal szemben a Szovjetunióknak nincs területi követelése és támadó szándéka: „Molotov kijelentette, hogy Oroszország már el is feledte, hogy Magyarország csatlakozott az Antikomintern Paktumhoz, nem lát semmi okot arra, hogy Magyarország Oroszországgal háborúba keveredjék. Egész Erdély visszaszerzése érdekében Magyarország a jövőre nézve is számíthat Moszkva teljes támogatására, ha a két nagyhatalom között kitört háborúban semleges marad.”¹⁶ Véleményem szerint a Szovjetunióknak a háború első napjaiban nem állt érdekében, hogy növelje ellenségei számát, még annak ellenére sem, hogy a magyar haderő a szovjetekéhez képest korszerűtlen volt.

Vajda Ferenc Antal az 1999-es repüléstörténeti konferencián, „Végül is ki bombázta Kassát?” címmel megtartott előadásában felvetette, hogy a támadást a szovjet NKVD kötelékébe tartozó gépek hajtották végre. A bombatámadás célja egyrészt Magyarország tényleges bevonása volt a háborúba, másrészt hogy annak befejezése után az ország, mint vesztes fél, a szovjetek érdekszférájába kerüljön. Vajda Ferenc Antal említett munkájában (1988–1989) főleg külföldi szerzők munkásságára hivatkozik. Érveléseit igyekezett minél részletesebben kifejteni. Véleményem szerint e logikailag jól összerakott tanulmány hiányossága, hogy a szerző nem jelöli precízen a forrásokat. Vajda munkáját még a konferencia ideje alatt véleményezte egy szakmai testület, amely szerint a mű fő hiányossága ugyancsak az, hogy a szerző nem jelölte meg a források eredetét.¹⁷

Szakály Sándor 2021. június 2-án Kassa bombázásával kapcsolatban tartott előadásában újra felvetette ezt a lehetséges verziót, vagyis a támadást felsőbb utasításra az NKVD egységei hajtották végre.¹⁸

Összegezve: A szovjeteknek egy ilyen támadásra lehetőségük lett volna, és a technikai eszközök is rendelkezésükre álltak. A végrehajtás módja és a felrobbant bombák aránya azonban nem egyezik a szovjet bombázási módszerrel, és az akkori szovjet politikai érdekekkel.

15 Vjacseszlav Mihajlovics Molotov (Вячеслав Михайлович Молотов); Szovjetszk, 1890. március 9.–Moszkva, 1986. november 8.) vezető szovjet politikus a sztálini diktatúra évtizedeiben, az 1920-as évektől az 1950-es évekig. A náci Németország és a Szovjetunió között kötött, Molotov–Ribbentrop-paktumként elhíresült megnevtámadási szerződést ő írta alá szovjet részről 1939-ben.

16 Ölvedi 1985, 345.

17 „Ismétlem nem a szovjet bombázás tényét óhajtom kétségessé tenni, csak a megalapozatlan gondolatmenet zavar. A szerző egyetlen alapvető forrásmunkát sem sorol fel, csak olyan műveket, amelyekben – feltehetőleg – a szerzők maguk is valamilyen forrást használtak (hacsak nem a fantáziájukat). Nos, ezeket a forrásokat kellene ismerniük és logikusan használniuk, ha lehet”. Ennek hiányában – bár az adatok 95%-ban pontosnak és megtörténtnek számítanak – a tanulmány a tények tetszőleges csoportosításával való játék marad. Vajda 1999, 38.

18 Szakály 2021.

A német verzió

A művelet gyakorlati kivitelezése: Ez a változat okozta számomra – és úgy vélem a történészek számára is – a legnagyobb fejtörést. Először elméleti szinten kellett megindokolnom, hogy a támadás végrehajtói a németek voltak. A legtöbb történész véleménye szerint fizikai képtelenség, hogy a német haderő június 22., vagyis a háború kitörése és Kassa bombázása közötti néhány napban Iljusin DB-3-as bombázó repülőgépet zsákmányoljon, kiképezze a pilótákat, és precíz bevetést hajtson végre Kassa ellen.¹⁹ A történészek ezen megállapításával teljes mértékben egyetértek.

A német haderőnek 100 kg-os bombák beszerzése nem jelentett volna akadályt, mert a csehszlovák légierő és a spanyol polgárháború szovjet hadianyagához könnyen hozzájuthatott. Csehszlovákia SzB bombázói (Avia. B.71) 100 kg-os bombákkal működtek. Ezeket a gépeket, a bombákat és a repülőgépgyárakat Németország addigra már megszerezte.²⁰ A németek ismerték az SzB bombázókat, de ezek nem hajthatták végre a támadást, mivel maximum 600 kg bombaterhet voltak képesek befogadni.

Végül a figyelmem az Iljusin DB-3-as gépekre irányult. A német haderő vajon mikor kerülhetett kapcsolatba ezekkel a repülőgépekkel? Eddigi kutatásaim szerint a szovjet–finn háború idején (1939. november 30. – 1940. március 12.) a finnek 5 darab Iljusin DB-3-as bombázót zsákmányoltak. Ezeket a bombázókat később a saját hadrendjükbe állították. A finnek az első gépet 1940. január 29-én zsákmányolták és 1940. február 29-től használták. Ezt a gépet 1941. június 30-án motorhiba miatt elvesztették. A 4 darab, javításra szoruló bombázót 1941. február és június között állították hadrendbe. A finnek a meglévő gépeikhez a németektől, szovjet hadizsákmányból

¹⁹ Stenge 2011, 20.

²⁰ Az 1938. szeptember 29-én megkötött müncheni egyezmény aláírói eldöntötték Csehszlovákia felosztását. 1939. március 15-én Hitler bevonult Prágába, Németország bekebelezte egész Csehországot és létrehozta a Cseh–Morva Protektorátust. A német Luftwaffe gépparkja egyik napról a másikra 1630 repülőgéppel lett gazdagabb. Az 1630 gépből 1029 katonai jellegű volt. A katonai repülőgépeken kívül megszerezte a gépek teljes fegyverzetét és a technikai felszerelését is. Ezenkívül német kézre került hat jelentős repülőgépgyár, az összes addig Csehszlovákiában legyártott gép, a dokumentációjával együtt. A német vezetés alatt hamar újraindult a repülőgépek gyártása. A gyárakban meghagyták a magasan kvalifikált cseh mérnökök és munkások zömét. A cseh repülőgépgyárak a Luftwaffe számára nagy mennyiségben, sokféle típusú gépet és alkatrészt gyártottak. Figyelemre méltó az SB-2-es típusú gép története, amelyet Avia B-71 néven állítottak hadrendbe a csehszlovák légierőnél. 1937. április 15-én a csehszlovák hadügyminisztérium és a szovjet Technoexport között létrejött szerződés alapján a Szovjetunió 61 darab SB-2-es típusú kétmotoros bombázót gyárt le a csehek részére. Egyben 161 darab gép legyártását engedélyezi Csehszlovákiának a megkötött licenccszerződés alapján. A 161 gépből 101 bombázó, 60 pedig felderítő-repülőgép lett volna. A szovjet fél 1938 augusztusára leszállította a megrendelt 60 gépet, amelyből egy, nem sokkal a leszállítás után lezuhant. A Luftwaffe tehát 1939 márciusában 59 darab B-71-es Avia típusú repülőgépet zsákmányolt. Az Aero és az Avia repülőgépgyár, amelyeknek a licenccszerződés alapján le kellett volna gyártaniuk a 161 darab B-71-es típusú gépet, német vezetés alatt kezdik meg a sorozatgyártást. Érdekesség, hogy a németek a gépeket nem tudták bombázóként alkalmazni, mert nem állt rendelkezésükre megfelelő mennyiségű, a géppel kompatibilis bomba. A repülőgépeket átépítették és gyakorló repülésekre használták tovább. A tanulmányból kiderül, hogy Csehszlovákia megszállása után szinte azonnal már 1939 márciusától a németek kezébe kerültek az orosz típusú SB-2-es gépek és azok konstrukciós dokumentumai, és a licenccszerződés alapján a szovjet gépek bombafelfüggesztő szerkezete is. Gyakorlatilag a német Luftwaffenak 1939 közepétől a szovjet bombafelfüggesztő és célzó szerkezetek, és az azok beépítésére vonatkozó tervrajzok is a birtokukban voltak. Mrkvánek, Vyroubal 2014, 5–9, 41–49, 76–79.

származó 6 darab, működő DB-3M típusú repülőgépet kaptak. A bombázók 1941. szeptember 12-én érkeztek meg Finnországba.²¹

A finnek 1941 májusa és szeptembere között tesztrepülésre a Luftwaffe rechlini teszt- és fejlesztési bázisára, Németországba küldtek egy Iljusin DB-3-as bombázót.²² Tehát a DB-3-as gép nem volt ismeretlen a német pilóták előtt. A szovjet–finn „téli háború” után a németeknek volt idejük, az Iljusin DB-3-as repülőgép átvizsgálására, és arra, hogy elsajátítsák annak repülési technikáját. Véleményem szerint a német mérnökök a repülőgép minden alkatrészét tüzetesen átvizsgálták és dokumentálták. Ezeket az információkat Hans-Heiri Stapfer repüléstörténész „Ilyusin IL-4 in action” című művében részletesen közli.

Stapfer munkája aprólékos és precíz. Nem nevezhető azonban teljes értékű tudományos szakirodalomnak, mert a szerző sehol nem használt forrásmegjelölést. Így a primer forrásokat nem lehet visszakeresni. A közeljövőben tervezem Németországban az Abwehr anyagának tanulmányozását és a rechlini repülőbázis naplójának és feljegyzéseinek átvizsgálását, vagyis annak feltérképezését, hogy a németek 1940–1941 között milyen szovjet repülőgépparkkal rendelkeztek. Elméletileg nem zárom ki a német támadás lehetőségét, mert nem elképzelhetetlen, hogy egy Iljusin DB-3-as, vagy egy átépített, 100 kg-os bombák szállítására alkalmas gépet ne tudtak volna irányítani.

Tehát tételezzük fel, hogy a németekhez került néhány Iljusin DB-3-as bombázó. Vajon kik lehettek azok a pilóták és milyen kiképzést kaptak, akik ezeket a gépeket vezethették volna? Ez a következő megválaszolásra váró kérdés.

Theodor Rowehl vezetésével az Abwehr alá rendelték egy speciális Luftwaffe egységet, amelynek fő feladata a légi felderítés volt. Hozzá tartozott a zsákmányolt gépek berepültetése és kiismerése is. Rowehl ezredes 1943-ban egy szövetséges bombatámadás során elveszítette feleségét. A tragédia után leszerelt. A helyére Werner Baumbachot nevezték ki, aki az általa irányított egységnek a Kampfgeschwader 200 nevet adta (200. bombázórepülő-ezred).²³ A fotófelderítés mellett az egység fő feladatai közé tartozott a diverzáns ügynökök ejtőernyős bevetése, ellátmányuk biztosítása, valamint a zsákmányolt és kísérleti repülőgépek kezelése.²⁴ Az egység tagjai elsajátították számos zsákmányolt amerikai és angol bombázó, valamint vadászgép irányítását, amikkel később bevetéseket hajtottak végre. Majd Theodor Rosarius vezetésével 1943-ban megalakították az úgynevezett Zirkus Rosarius egységet. Elképzelhető, hogy az előbbieken említett egységekhez csatlakozott pilóták, előzőleg már képesek lehetek szovjet repülőgépek vezetésére is. Ezek a pilóták a kevésbé sérült szövetséges gépeket repülték be, így a Republic P-47 Thunderbolt vadászgépeket és a Boeing B-17 Flying Fortress bombázókat. Az eszközöket elsősorban a német vadászpilóták oktatására használták, akiket ellenséges gépek elleni harcra készítettek fel.²⁵ Elméletben tehát a németeknek lehettek Iljusin DB-3-as gépek vezetésére alkalmas pilótáik.

21 Stapfer 2004, 19.

22 Stapfer 2004, 41.

23 Speer 1970, 75.

24 Axis History 2012.

25 Stout 2012, 80–81.

Okok: A következő kérdést az jelentette számomra, hogy Németország elméletileg milyen okból hajtotta volna végre ezt a támadást? Harciaszati szempontból a magyar honvédség értéke alacsony volt, nem számoltak vele a németek. Hitler nem bízott a magyarokban, mert szerinte bármilyen konfliktusban vettek részt, mindig valamilyen területet követeltek. Mivel a Szovjetunióval szemben Magyarországnak nem volt területi követelése, ezért a magyarokkal, mint hadviselő féllel nem számoltak.²⁶ Úgy vélhetjük, hogy Magyarországot a németeknek nem lett volna okuk bevonni a háborúba. A bukaresti szlovák követség iratai között azonban találtam néhány érdekes dokumentumot, amelyek tartalma szerint a németeknek akár okuk is lehetett volna a beavatkozásra. A munkám további részében felhasznált szlovák levéltári dokumentumok többsége ugyan 1941. június 26-a után keletkezett, de a közölt információk rávilágítanak a háború kitörésének előzményeire, és segítenek megérteni az összefüggéseket. A dokumentumok tartalmát azért közlöm nagy részletességgel, hogy ne érjen az a vád, amely szerint a saját prekonceptiómhoz igazítom a forrásokat.

A román 3. hadsereg a német Dél Hadseregcsoport 17. hadserege mellé volt rendelve, míg a román 4. hadsereget a 11. mellé osztották be, ami együttvéve 600 000 fő élőrőt jelentett. Ha a román hadsereg minőségben és fegyverzetben nem is közelítette meg a német hadsereget, de létszámával mindenképpen fontos támpillére volt a Dél Hadseregcsoportnak.

A szlovák követet 1941. július 11-én régi ismerőse Mihai Antonescu, a román minisztertanács alelnöke fogadta. Beszélgetésük során a követ megkérdezte, hogy Románia miből fedezi a háború anyagi kiadásait? Antonescu elmondta, hogy amikor Németországgal Románia hadba lépéséről tárgyalt, a hosszú távú gazdasági hatásokkal nem foglalkoztak, mert Románia úgy egyezett meg a németekkel, hogy aktívan Besszarábia és Bukovina megszerzéséig harcol a háborúban. További részvétel Németország oldalán attól függ, hogy hogyan egyeznek meg, majd utána tárgyalhatnak a gazdasági kompenzációról is.²⁷ Vagyis a háború elején, a Barbarossa-hadműveletben a román részvétel korlátozott volt, csak Besszarábia és Bukovina megszállásáig voltak hajlandók harcolni. Ezt a tényt erősíti a szlovák követ egy későbbi jelentése is, amely szerint Románia részvételéről a háborúban az 1941 júniusában megkötött német–román egyezség csak addig szól, amíg a románok Észak-Bukovínát és Besszarábiát vissza nem szerzik. Az említett két területet a románok július 20-án visszafoglalták, így a szovjetek elleni további harcokban már nem állt érdekükben részt venni. Azt tervezték, hogy egy kis létszámú hadsereget hagynak a németek oldalán. A maradék hadsereg nagy részét pedig leszerelik, és a férfiakat hazaküldik, hogy a mezőgazdaságban felváltsák a nőket és a gyerekeket. A németek azonban igényelték a románok további hathatós részvételét a háborúban, ezért román és német részről tovább folytak a tárgyalások egy új egyezség megkötéséről.²⁸ Románia nem

26 Stenge 2011, 21.

27 SZNL, fond Külügyminisztérium, Bukaresti Követség, 505-ös C karton. Beszélgetés a miniszterelnök-helyetttel. 1941. július 10.

28 SZNL, fond Külügyminisztérium, Bukaresti Követség, 505-ös C karton. Románia részvétele az oroszok elleni háborúban. 1941. július 30.

ok nélkül spórolt a haderejével és a felszerelésével, valójában folyamatosan egy Magyarország ellen vívott háborúra készült. Céljai közé tartozott Észak-Erdély visszaszerzése. A bukaresti szlovák követ jelentéseiben többször is megemlíti a románok Erdéllyel kapcsolatos tervét.

A szlovák követ 1941. szeptember 1-én egy meg nem nevezett magas rangú tiszt-ségviselővel ebédelt, aki szerint Erdély hovatartozása nem kérdéses, végül mindenképpen Románia javára kell döntenie, de ő úgy látja, hogy ez háborúval fog járni. A tisztviselő még hozzátette: „ha kell, kiprovokáljuk a háborút és meg fogjuk nyerni, visszaszerezük Erdélyt”.²⁹ A szlovák követ szeptemberben Pozsonynak jelentette, hogy Besszarábia és Bukovina meghódítása után a politikai vezetők körében a szovjetek elleni háború már nem annyira közkedvelt és inkább óvni kellene a katonákat, mert azokra szükség lesz Erdély visszahódításához.³⁰

Véleményem szerint, ha Németország a háborúban nem is számolt a magyar részvétellel, de a német vezetésnek komoly gondot okozhatott, hogy Besszarábia és Bukovina elfoglalása után Románia már nem akart aktív szerepet vállalni, mert Magyarország ellen akarta tartalékolni az erejét. Ha a román katonák kiképzés terén és fegyverzetben nem is érték el a németek szintjét, de a Dél Hadseregcsoporthoz tartozó két román hadsereg, vagyis 600 000 fő kiesése és pótlása a fronton komoly problémát okozhatott volna. Amennyiben a magyarokat politikai nyomással belekényszerítik a háborúba, akkor Magyarország biztosítékként Erdélyt és más területeket is visszakérhetett volna, ami ismét kiválthatta volna Románia ellenszenvét, rosszallását, és részvételi hajlandóságának csökkenését a háborúban. Elméletileg ezeket az okokat sorolhatom fel. Vagyis, ha Németország belerángatja Magyarországot a háborúba, akkor számolnia kell a magyarok igényeivel. Mivel az ország a háborúba önként lépett be, ezért a németek Magyarország felé nem tartoztak szívességgel. A románok ugyanakkor nyugtázhatták, hogy a szovjetek elleni háborúban a magyar honvédség is komoly veszteségeket szenved majd el, ami egy román–magyar katonai konfliktus esetén a románok malmára hajthatja a vizet. Mindezek után egy új szerződés keretén belül megegyezhetnek, hogy Besszarábián és Bukovinán túl is bevetesék egységeiket.

A román verzió

A művelet gyakorlati kivitelezése: A román légierő rendelkezett olyan gépekkel, amelyek esetleg képesek lehettek egyenként 1000 kg bombatömeget Kassára eljuttatni, ezek átalakítását külső segítség és tervrajzok nélkül azonban nem tartom valószínűnek. A lengyel PZL P-37A/B jelzésű gép 2580 kg bombaterhet volt képes befogadni; elsősorban 110 kg-os bombák szállítására használták (18×110 kg + 2×300 kg). Alapterhelése 20×110 kg = 2200 kg volt, és ideiglenes mezei repülőtérről való felszállás esetén a lehetséges bombaterhelése 880–1320 kg között mozgott (8, 10 vagy 12×110 kg).

29 SZNL, fond Külügyminisztérium, Bukaresti Követség, 505-ös C karton. Szituációs jelentés a román–magyar kapcsolatokról. 1941. szeptember 30.

30 SZNL, fond Külügyminisztérium, Bukaresti Követség, 505-ös D karton. Szituációs jelentés a román–magyar kapcsolatokról. 1941. szeptember 18.

A román légierő 15 darab PZL P-37A/B gépéből 1941 júniusában 13 darab volt bevethető. A románok birtokában volt még 23 darab Henkel He 111H-3-as bombázó, ezekből 19 darab volt használható állapotban. Románia lengyel és német gépeken kívül rendelkezett még 16 darab olasz gyártmányú Savoia Marchetti S.M 79B-s bombázóval, amiből 10 darab volt bevethető. Ez a típusú gép úgyszintén képes volt 1000 kg bombateher szállítására.³¹ Hogy a német, illetve olasz gépek átépítés után megfeleljenek a szovjet normáknak, szintén nagy szakértelmet és tervrajzokat igényeltek volna. Feltételezésem szerint a román légierő német technikai segítség nélkül az átépítést nem tudta volna kivitelezni.

Okok: A külügyi iratok és a bukaresti szlovák követség jelentései között nem találtam utalást arra, hogy Romániának érdekében állt volna Magyarország belépése a háborúba. Azonban számos olyan dokumentum található, amelynek tartalma szerint a román politikai vezetés igyekezett meggyőzni a németeket, hogy 1941 decemberétől minél több bevethető katonát követeljenek Magyarországtól. A szlovák követ jelentéseiben nemcsak a román követelésekről számolt be, hanem a nem éppen felhőtlen német–magyar kapcsolatokról is.

1941 szeptemberében a bukaresti szlovák követ megbízható olasz forrásra hivatkozva jelentette, hogy Horthy és Hitler között a Führer rezidenciáján találkozóra került sor. Hitler a szovjetek elleni harchoz a magyaroktól újabb 18 hadosztály bevetését követelte. Horthy azonban a résztvevő magyar egységek számát elegendőnek tartotta, mert egy esetleges ellenséges rajtaütés megakadályozásához Magyarországnak erős hadseregre lesz szüksége, ezért a követelést elutasította. A német felsőbb körökben nemtetszést váltott ki a magyar hadsereg vezetőjének leváltása, aki eleget akart tenni Hitler követelésének. A szlovák követ szerint éles vita bontakozott ki Horthy Miklós kormányzó és Hitler között, aki figyelmeztette Horthyt, hogy a követelés nem teljesítése következményekkel járhat. A románok remélték, hogy Magyarország nem tesz eleget a német követelésnek, és a német–magyar viszonyban egy új fejezet kezdődik, ami kedvezően befolyásolhatja a románok tervét, Erdély visszaszerzését.³²

A találkozózt megkülönböztetett figyelemmel kísérte a román politikai vezetés. A bukaresti szlovák követ 1941 októberében a román propagandaminiszter főtitkárával találkozott, aki szerint a háború hamarosan véget ér, ezért Romániának akár provokáció árán is el kell érnie az új határrendezést. Mivel Magyarország elutasította a keleti frontra küldött egységek létszámának növelését, ezért a németek szemében Románia szerepét felértékelte a román áldozatok napról napra növekvő száma. Ez a szomorú tény esetleg kedvező helyzetbe hozhatja Romániát Erdély visszaszerzésekor.³³

1941 végére nyilvánvalóvá vált, hogy Németország és szövetségesei a Szovjetuniót villámháborúval nem képesek legyőzni. 1942 elején változott a román politikai

31 Novák 2012, 38.

32 SZNL, fond Külügyminisztérium, Bukaresti Követség, 505-ös D karton. Jelentés a német–magyar kapcsolatokról. 1941. szeptember 29.

33 SZNL, fond Külügyminisztérium, Bukaresti Követség, 505-ös D karton. Jelentés a román–magyar kapcsolatokról. 1941. október 18.

hozzaállítás. A német vezetésnél minden befolyásukat latba vetették, hogy a magyarok minél több katonát küldjenek a keleti frontra.

Hitler meghívására a román miniszterelnök Ion Antonescu tábornagy 1942. február 11-én látogatást tett a Führer főhadiszállásán. A román tábornagy kíséretéhez tartozott Radu Davidescu ezredes, Gonescu alezredes, és a vezérkar több tisztje. Raoul Bossy berlini román követ úgyszintén Antonescu küldöttségének tagja volt. A németek oldaláról a politikai és katonai megbeszélésen Ribbentrop birodalmi külügyminiszter, Wilhelm Keitel vezértábornagy a véderő főparancsnokságának főnöke és Killinger bukaresti német követ vett részt.³⁴

Dr. Ivan Milecz bukaresti szlovák követ 1942. február 27-én ismét találkozott Mihai Antonescu miniszterelnök-helyetttel, akinél érdeklődött Antonescu marsall berlini látogatásának lényegéről és sikerességéről. A miniszterelnök-helyettes kitérően nyilatkozott a látogatás valódi céljáról. Milecz megkérdezte igaz-e, hogy Románia a németek oldalán további 10 hadosztállal kapcsolódik be a szovjetek elleni háborúba? A szlovák diplomata értesülését Mihai Antonescu megerősítette, majd hozzátette, hogy a hadvezetőség megbeszélése alapján a románok létszáma a magyar részvétel nagyságától függ. Antonescu marsall berlini látogatása során kifejtette, hogy Románia lehetőségei korlátozottak, és nem tud erején felül részt vállalni a háborúból. Magyarország pedig csak kisebb egységeket küld a frontra, mert a háború végére tartalékolja az erőit. Románia sem küldhet nagyobb egységeket, mert egy Erdélyért folyó magyar–román fegyveres konfliktus kipattanása esetén ez az országot negatívan érintené. A román fél álláspontját a német vezetés elismerte, vagyis a románok olyan erővel vehetnek részt a háborúban, amilyennel a magyarok bekapcsolódnak.³⁵

Milecz 1942. március 9-én a román külügyminisztérium főtitkárával, Gheorghe Davidescuvall tárgyalt. A főtitkár megengedte, hogy a követ megismerje az Antonescu marsall által február 11-én Berlinben prezentált memorandum tartalmát. A Hitlernek és Ribbentropnak átadott memorandumot Davidescu személyesen olvasta fel. A szöveg szerint Antonescu a németektől azt követelte, hogy a szovjetek ellen vívott háborúból Magyarország is megfelelő arányban vegye ki a részét. Míg a románok már elég súlyos véráldozatot hoztak, addig a magyarok alig 5000 embert veszítettek. Antonescu elfogadhatatlannak tartotta, hogy Magyarország a háború végéig 1,5 milliós hadsereget akar felállítani. Amennyiben Magyarország a szovjetek ellen nem hajlandó nagyobb erők bevetésére, akkor Romániától se várják el, mert a háború befejezése után Erdély hovatarozásának eldöntésénél, és egy esetleges konfliktus kirobbanásánál Románia hátrányba kerülhetne.³⁶

Az élet minden terén érződött, hogy Románia Magyarország elleni háborúra készült. Milecz ennek előjeleit a közhangulat változásán is észlelte, és jelentette Pozsony felé. 1942. május 7-én a következőt írta: „Bukarest álláspontja szerint Erdély

34 Napi Hírek 1941. február 13. 507 p.

35 SZNL, fond Külügyminisztérium, Bukaresti Követség, 192-es karton, Beszélgetés a miniszterelnök-helyetttel. 1942. március 2.

36 SZNL, fond Külügyminisztérium, Bukaresti Követség, 192-es karton, Román memorandum. 1942. március 10.

kérdését Románia javára csak katonai úton lehet megoldani. Megfelelő időben katonai erővel kell odacsapni.”³⁷

A szlovák követ jelentései szerint a román–magyar kapcsolatok napról napra rosszabbodnak. A diplomata erre a tényre több jelentésében is utal, így például beszámol egy 1942. november 1-én kirobbant román–magyar határincidensről. Miközben a magyar és a román határőrök tűzharcot vívtak, magyar részről gránátvető bevetésére is sor került. Az incidensnek két halottja és nyolc sebesültje volt. Véleménye szerint a két fél közel áll a háború kipattanásához, s ha nincsenek a németek, akkor már rég egymásnak estek volna. A román társadalomban érezhető a feszültség, lelkiileg már felkészültek egy Magyarország ellen vívott háborúra. A követ szerint ez a háború sokkal népszerűbb lenne, mint a szovjetek elleni.³⁸

Összegzés: Az általam felkeresett szlovákiai levéltárakban eddig nem találtam arra utaló dokumentumokat, hogy Romániának érdekében állt volna a háborúban való részvétel. Kizárólag olyan iratok kerültek elő, amelyek Magyarország háborúba lépése utáni időszakból származnak, amikor a román politikai vezetés mindent megtett azért, hogy a szovjetek ellen a magyar fél minél több katonát küldjön a frontra, ezáltal is javítva saját pozícióját egy román–magyar konfliktus esetén.

Összegzés

Összegezve eddigi kutatásaimat szinte teljesen kizárható az a tézis, hogy Kassát az Eperjesre tartó szovjet gépek véletlenül bombázták. Szlovákia területét 1941 júniusában és júliusában nem érte bombatámadás, sőt még szovjetek által elkövetett igazolt légtérsértést sem jegyezték fel. A szovjet bombázók számára 1941. július végéig a szovjet területen lévő ideiglenes szlovák repülőterek sem voltak elsődleges célpontok.

Véleményem szerint a légitámadás célpontja Kassa volt, és az elkövetők tudatában voltak a célpont mivoltának. Feltevődik a kérdés, hogy melyik nemzetnek vagy felső vezetőnek állt érdekében a támadás végrehajtása. Eddig végzett kutatásaim alapján még mindig számos feltáratlan dokumentum található a környező országok és Oroszország levéltáraiban, archívumaiban.

(A tanulmány Magyarország kormánya támogatásával készült,
a Tempus Közalapítvány államközi ösztöndíjával.)

37 SZNL, fond Külügyminisztérium, Bukaresti Követség, 192-es karton, Európa újrarendeződése. 1942. május 7.

38 SZNL, fond Külügyminisztérium, Bukaresti Követség, 192-es karton, Román–magyar határincidens. 1942. november 11.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Axis History 2012. Kampfgeschwader 200. <https://www.axishistory.com/list-all-categories/193-germany-luftwaffe/luftwaffe-air-units/5793-kampfgeschwader-200> (Letöltés ideje: 2022. 08. 07.)
- Baucsek Csaba 2023. Kassa bombázásának elemzése szlovák levéltári források alapján. *Hadtudomány* 2023/1 105120.
- B. Stenge Csaba 2011. A magyar casus belli: Kassa, 1941. június 26. *Katonaiújság*, (4), 16–25.
- Mrkvánek, I., Vyroubal, M. 2014. Československé letadla ve službách LUFTWAFFE- kořistní letadla 1939–1945. Bučovice: Jakab.
- Napi Hírek 1941. február 13. 507.
https://library.hungaricana.hu/en/view/NapiHirek_1941_02_1/?pg=419&layout=s
(Letöltés ideje: 2023. 04. 24.)
- Novák Zoltán 2012. A Fortele aeriene regale ale romanei (Román Királyi Légierő) vadászainak, zuhanó-bombázóinak és csatarepülőinek harca a tengelyhatalmak oldalán a második világháborúban című PhD-értekezése, Debreceni Egyetem, BTK
- Ormay József 1991. A Partridge jelentések. *Hadtörténelmi Közlemények*, (2) 117.
- Ölvedi Ignác 1985. Kassa bombázása – „casus belli”. *Történelmi Szemle* (2) 335–366.
- Speer, Albert 1970. *Inside the Third Reich: Memoirs*. Simon and Schuster Inc. 75.
- Stapfer Hans-Heiri 2004. *Ilyusin IL-4 in action*. Squadron/ Signal publications, Carrollton.
- Stout, Jay A. LtCol (Ret) 2012: *Fighter Group: The 352nd "Blue-Nosed Bastards" in World War II*. Mechanicsburg: Stackpole books, 80–81.
- Szakály Sándor 2021. 80 éve történt. Magyarország hadba lépése a Szovjetunió ellen. 1941. június 27. Klebesberg Emlékház, 1028 Bp., Teplom u. 12. 2021. június 2.
- Vajda Ferenc Antal 1999. *Végül is ki bombázta Kassát?* A repüléstörténeti konferencia közleményei 1999. Magyar Repüléstörténeti Társaság, 33-43.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Slovenský národný archív SNA = Szlovák Nemzeti Levéltár SZNL
fond Külügyminisztérium, Bukaresti Követség, 192, 505, 505C, 505D karton

Fórizs Sándor[✦]

A határőrség sorállományának utolsó évei

DOI 10.17047/HADTUD.2023.33.1.73

1998 áprilisában a határőrségtől leszerelt az utolsó sorkatona is. A publikáció az azt megelőző években a határőr sorállomány helyzetében bekövetkezett változásokat elemzi, és egyben bemutatja alkalmazásuk módosulását, fegyelmi helyzetüket, a bevonulás és szolgálatellátás újonnan jelentkezett problémáit, a tipikus rendkívüli eseményeket, a polgári szolgálat vállalásának helyzetét. Az érdeklődő olvasó megismerheti a határőrség nehézségeit a sorkatonák szolgálatellátása terén.

KULCSSZAVAK: határőrség, sorkatona, leszerelés, rendkívüli esemény, polgári szolgálat

The last years of conscripts at the Hungarian Border Guard

In April 1998, the last conscript was demobilised from the Border Guard. The paper analyses the changes in the situation of the border guard conscript staff in the preceding years, and describes the changes in their employment, their disciplinary situation and that of doing alternative (civilian) service, the new problems of recruitment and service provision and typical incidents. The study also discusses the difficulties encountered by the Border Guard related to conscripts' service provision.

KEYWORDS: border guard, conscript, demobilisation, incident, alternative (civilian) service

Bevezetés

1998 áprilisában leszerelt a határőrségtől az utolsó sorkatona is. A szervezetnél megszűnt a második világháborút követően folyamatosan alkalmazott ezen katonai kategória, és áttértek a hivatásos állományú rendszerre. Ez a váltás a határőrség vezetésétől és középvezetői gárdájától rendkívüli erőfeszítéseket kívánó, példátlanul nevezhető átszervezésnek bizonyult, amely több okra is visszavezethető. Az okok egyike a társadalmi hangulat módosulásaként nevezhető meg. A széles körű propaganda nyomán a közvélemény egyre kevésbé támogatta a hadkötelezettséget, és a bevonuló fiatalok magatartásában, hozzáállásában is jelentős, a katonai szolgálatra

✦ Prof. dr. (CSc) ny. r. dandártábornok, nyugalmazott egyetemi tanár, NKE Rendészettudományi Doktori Iskola – National University of Public Service, Doctoral School of Law Enforcement; email: drforizs@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-6019-3295>

nézve negatív hozzáállást indukált. Az ország politikai pártjai a sorkatonai szolgálat idejének csökkentésével, majd későbbi végleges megszüntetésével kampányolva a lakosság részéről szavazatokra számíthattak. A másik – szakmai – oldalról vizsgálva a kérdést, a rendszerváltást követően az Európai Unióhoz történő közeledés megkívánta a határőrizet – amely komplex biztonsági tevékenység számos szakterülettel, mint a zöldhatárőrizet, a határforgalom-ellenőrzés, az idegenrendészet, a bűnüldözés, a menekültügyi feladatok ellátása, a határrend fenntartása – hozzáigazítását a nyugati normákhoz.¹ Az Unió országaiban mindezek a feladatok rendészeti, rendőri jellegű szervezetekhez kapcsolódnak², sorkatonákat az 1980-as években Nyugaton nem alkalmaztak határrendészeti területen. Ez az átállás részben a határőrség vezetésének kezdeményezésére, részben a politika nyomására, rendkívül gyorsan zajlott le, meglehetősen kedvezőtlen körülmények között (a délszláv háborúk, a közben lezajlott menekülthullámok, az ENSZ Jugoszláviával szemben elrendelt embargója, a NATO-beavatkozás és a koszovói válság idején). Ezek a körülmények már önmagukban hordozták több hibás megoldás lehetőségét.

Tanulmányomban a határőrség sorállománya alkalmazásának, helyzetének az utolsó években bekövetkezett módosulásait kívánom elemezni a levéltárban fennmaradt határőrségi vezetési okmányok alapján.³ A téma vizsgálatát megkönnyíti, hogy a határőrségnél a sorkatonákra vonatkozóan önálló parancsokat adtak ki országos és igazgatósági szinteken. Ezek közül az országos szintű anyagok összegyűjtve megtalálhatók általában a „Határőrség Országos Parancsnokának parancsai a sorállományra vonatkozóan” megnevezéssel.⁴ A dokumentumok tartalmazzák a sorkatonák igazgatóságok közötti mozgatását; a más szervezetekhez és különleges feladatokra, tanfolyamokra történt vezénylését; a haláleseteket és a súlyos baleseteket; a soron kívüli leszereléseket; a bírósági ítéleteket, a fegyelemsértések statisztikáját; a külföldre távozások engedélyezését stb. Mindezen adatokból következtethetünk az utolsó évek sorállományának általános helyzetére.

Tanulmányomban a *sorkatona* kifejezést arra a személyre alkalmazom, aki a hadkötelezettség alapján előírt katonai szolgálati idejét tölti (töltötte) a határőrségnél. Figyelemre méltó, hogy ezt a kifejezést a hadtudományi lexikonok nem szerepeltetik szövszedetükben.⁵

A hadköteles határőrök utolsó napjaival foglalkozó publikáció jelent meg a „mult-kor.hu” kiadásában.⁶

1 Ritecz 2003, 5–68.

2 Ritecz, Sallai 2001, 65–100.

3 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Lánglilium utca, a dokumentumok jelzete: MNL OL HOP XIX-B-10.

4 Pl. A Határőrség Országos Parancsnokának parancsai a sorállományra vonatkozóan. MNL OL HOP XIX-B-10 1997. év 4. sz. doboz 8. sorszám.

5 Hadtudományi lexikon 1995, 1219. és Hadtudományi lexikon 2019, 974.

6 Berki 2011.

A kötelező katonai szolgálat idejének változása

A hadkötelezettség magyarországi történeti változásait Bodó Szabolcs feldolgozása alapján idézem fel.⁷ 1976-ban még 24 hónapra hívták be az újoncokat, 1982-ben fejeződött be az áttérés a 18 hónapos katonai szolgálatra. Az 1990-es év az áttérés kezdete a 12 hónapos szolgálatra, 1991 az áttérés befejezése. 1997 a 9 hónapos szolgálat kezdete. A 12 hónapos szolgálatra áttérés a határőrséget különösen nehéz helyzetbe hozta mind anyagi, mind szakmai vonatkozásban. A 9 hónapra csökkentés már érintette az 1997. februári és májusi bevonulást is. Abban az évben augusztusra külön behívást kellett tervezni a szolgálati idő lerövidülésével keletkezett hiány ellensúlyozása érdekében, az 1998. áprilisig tartó időszak kitöltésére.

A katonai szolgálat rövidülése miatt mindig a legidősebb, tehát a legjobban felkészített határőrök távoztak a szervezettől. Ennek megfelelően folyamatosan süllyedt a sorállomány felkészültségi színvonala, amit lényegében semmilyen eszközzel sem lehetett ellensúlyozni. Szükségessé vált évente négy bevonulást szervezni – a folyamatos körforgás miatt – egy korosztály a kiképző bázisokon éppen az alap- és szakki-képzésen vett részt. A kialakult rendszer növelte a költségeket, ugyanabban az időben, amikor a hivatásos állományra történő átállást a sorállomány létszámának csökkenése során felszabaduló pénzből kívánták finanszírozni.

A sorkatonai szolgálat rendszerének változása:⁸

1989. július 21-től:

- 18 hónap a fegyveres sorkatonai szolgálat időtartama,
- 24 hónapos fegyver nélküli sorkatonai szolgálatra nyílik lehetőség,
- 28 hónapos polgári szolgálatot is lehet választani.

1990. október 31-től:

- 12 hónap a fegyveres sorkatonai szolgálat időtartama,
- 15 hónapra csökken a fegyver nélküli sorkatonai szolgálat ideje,
- 22 hónapos polgári szolgálatot is lehet választani.

1994. január 01-től:

- 12 hónap a fegyveres sorkatonai szolgálat időtartama,
- 12 hónap a fegyver nélküli sorkatonai szolgálat hossza,
- 6 hónap a kétgyermekesek sorkatonai szolgálati ideje,
- 18 hónap időtartamú a polgári szolgálat.

1997. szeptember 31-től:

- 9 hónap a fegyveres sorkatonai szolgálat időtartama,
- 9 hónap a fegyver nélküli sorkatonai szolgálat hossza,
- 3 hónapra csökken a kétgyermekesek sorkatonai szolgálata,
- 15 hónap a polgári szolgálat időtartama.

⁷ Bodó 2022.

⁸ Tények Könyve

A sorkatonai létszámok változása

Az 1990. májusi bevonulással megszűnt a behívott állomány lakó- és munkahelyi ellenőrzése. 1990. februártól megkezdődött a sorállomány létszámának csökkentése, 1991. januárjára 3300 fős csökkenés következett be. A határórség megtervezte a 12 hónapos sorkatonai időrendszerre történő áttérést, és megkezdte a végrehajtást. 1990. februárban a szervezet 357 határórt adott át a Magyar Honvédségnek. A februári bevonuláskor a korábban tervezett 2900 fő helyett 1200 fő kapott behívót. A határórség 1990. július 31-én 895 fővel, a két legidősebb korosztályból hajtott végre leszerelést, majd november 15-én 963 fővel soron kívüli újabb leszerelést kezdeményezett, amelyet összekapcsolt a legnehezebb szociális körülmények között élők elbocsátásával. 1990. februárig a sorállomány létszáma 102–103% feltöltöttségű volt (+400–500 fő). A májusi váltástól a feltöltöttség 80%-os lett (-2000 fő).

1994. december 01-én a határórség tényleges létszáma 17 014 fő volt, (a rendszeresített létszáma 18 313 fő). A feltöltöttség 92,9%-os. A hiányt 1299 fő hivatásos állományú személy képezte, hiszen akkor már négy éve zajlott az átállás a hivatásos szervezetre.

Abban az évben 7796 sorkatonai teljesített szolgálatot, 503 fővel több a rendszeresített létszámnál, így a feltöltöttség 106,9%-os volt. E mellett 2454 fő újonc tartózkodott kiképzésen.

1995. év elején még 7800 sorkatonát alkalmazott a határórség.

Az 1996. januári létszám sorkatonából 5384 fő, (rendszeresítve 6353 fő), a hiány 969 fő, a feltöltöttség 84,7%-os. 1732 fő újoncként vett részt a kiképzésen.

Az 1997. január 1-i sorállomány 6662 fő az év végére 2500 főre csökken, majd a következő év áprilisban mindenki leszerelt.

A bevonulatással kapcsolatos feladatokat már évente többször is módosítani kellett a létszámváltozások, valamint a sorkatonák tervezett alkalmazásának eltérései miatt.

Alkalmassági adatok

A sorállomány bevonulatásával kapcsolatos nehézségeket már 1992-ben érzékelték a határórség „A kiegészítési munka végrehajtását nehezítette – az országban ezen belül is a dunántúli megyékben kialakult demográfiai helyzet, a sorkötelesek körében jelentkező fizikai, egészségügyi állapot romlása, az állampolgári fegyelem lazulása, a nagyarányú szolgálati halasztási igény következtében – a válogatási lehetőségek beszűkülése.”⁹

1993-ban fogalmazza meg egy határórségi okmány¹⁰ a nehézségeket, amely szerint jellemző „a megyékben eltérően és esetenként szélsőségesen jelentkező demográfiai helyzet, és iskolázottsági színvonal, a sorkötelesek körében egyre növekvő munkanélküliség, a bevonuló fiatalok egy része szociális és egészségügyi helyzetének fokozódó romlása, a bevonuló sorkötelesekkel szemben támasztott megnövekedett követelmények fokozódása hatásaként a válogatási lehetőségek csökkenése”.

9 MNL OL HOP XIX-B-10 1992. év 2. sz. doboz

10 MNL OL HOP XIX-B-10 1993. év 1. sz. doboz

A sorkatonák számára jogszabály tette lehetővé, hogy különböző okokra hivatkozva katonai szolgálatuk végleges, vagy ideiglenes megszakítását, megszüntetését kérjék. Ez természetesen súlyos gondot okozott a határórség szervezési szakterületének, hiszen ezeket a személyeket bevonultatták, előtte a személyükkel kapcsolatos biztonsági ellenőrzést hajtottak végre, (a határórséghez úgynevezett „A” kategóriásokat hívtak be). Bevonuláskor – legkésőbb a katonai eskü letétele előtt – a katona írásban kérelmet nyújthatott be a fegyver nélküli vagy polgári szolgálatra, sorkatonai szolgálatát ekkor félbe kellett szakítani. Az egészségügyi problémával jelentkezőket esetleg korábban már ki is képezték. A többnyire egészségügyi, esetleg szociális gondokra hivatkozó jelentkezők kérelmét kivizsgálták, majd elbírálták és határozatot hoztak a kérelem megalapozott voltára vonatkozóan. A leszereltekkel természetesen csökkent a rendszerben lévő, szolgálatot ellátók száma, hiszen a bevonultatásra „turnusszerűen”, az utolsó időszakban évente négyszer került sor, és „menet közbeni” pótlásra nem volt lehetőség.

Érdeemes áttekinteni az utolsó években benyújtott kérelmek számát, és azokból következtetéseket levonni az állomány szolgálati hajlandóságát illetően. A Magyar Honvédség Egészségügyi Alkalmasságvizsgáló II. fokú FÜV (felülvizsgálati) Bizottság vizsgálta az egészségügyi problémákkal jelentkezőket. A szakmai grémium döntéseiben az „ideiglenesen alkalmatlan”, és a „nevezett sorkatonai szolgálatát – múltó egészségügyi fogyatékoság miatt – félbeszakítom” fogalmazás a leggyakoribb. A polgári, vagy fegyver nélküli szolgálat vállalása esetén természetesen ilyen jellegű bizottság nem működött. Az „alkalmas korlátozás nélkül” minősítés azt jelenti, hogy a katona a legtöbb beosztás ellátására annak ellenére alkalmas, hogy kérelmezte a leszerelését. A számok azt mutatják, hogy a FÜV bizottság szerint meglehetősen sokan próbálták egészségügyi okokra hivatkozva elhagyni a határórséget. A tanulmányi okokra történő hivatkozáskor általában felsőoktatási intézetbe nyert felvételt az érintett, esetleg előfordult a rendőrség tiszthelyettes iskolájába történő jelentkezés is. (1. táblázat)

Az adatokból kiolvasható, hogy 1993-ban pl. 1011 fő, míg 1995-ben 578 fő került ki a rendszerből. Ez a szám lényegében kitette, vagy meghaladta egy határőr igazgatóság teljes sorállományú létszámát. Volt olyan év, amikor minden nyolcadik katonát leszerelték, a folyamat csupán az utolsó két évben torpant meg, amelybe vélhetően belejátszott a kötelező szolgálati idő jelentős csökkenése is.

Fegyelmi helyzet

A sorállomány által elkövetett bűncselekmények számának változása:

1990-ben két sorkatonát saját társa lőtt agyon, közlekedési balesetben 7 fő halt meg, öngyilkosságot 6 fő követett el. A fegyvelemsértések száma 24%-kal növekedett. A sorállomány 28%-a követett el valamilyen fegyvelemsértést, miközben csökkent a létszám, és 2,5% követett el bűncselekményt, a katonai bűncselekmények száma 1/3-al nőtt.

Az 1991. év¹¹ a sorállomány fegyelmi helyzetében a jelentős visszaesés éve volt. Összesen 376 bűncselekményt követtek el (ebből katonai 319, nem katonai 57 eset volt).

11 MNL OL HOP XIX-B-10 1992. év 7. sz. doboz I. 16. sorszám

1. táblázat.

Adatok éves bontásban a sorkatonák leszerelésével, illetve visszatartásával kapcsolatban

(Forrás: saját szerkesztés)

Évek	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Ideiglenesen alkalmatlan	695	162	138	78	59	3
Korlátozás nélkül alkalmas	178	132	115	64	48	5
Fizikai korlátozással alkalmas	66	69	52	35	20	3
Csak szakmájának, képezésének, polgári foglalkozásának megfelelő beosztásban alkalmas	50	13	11	2	14	2
Alkalmatlan	176	261	275	167	0	0
Családfenntartó + közérdek	16+38	10	19	8	17	0
Polgári szolgálat vállalása	53	43	146	148	0	0
Fegyver nélküli szolgálat vállalása	0	0	0	10	0	0
Tanulmányi okokból katonai szolgálat félbeszakítása	33	30	149	10	13	0

Fegyelemsértés 4184 történt. A bírósági határozattal lezárt ügyek száma: 86; sok eset tárgyalása nyúlt át a következő évre. Jelentősen romlott a fegyelmi helyzet, társa által leadott lövés következtében elhunyt 3 határőr, öngyilkosság miatt 5 fő, baleset következtében elhunyt 5 katona, fegyveresen megszökött 2 fő. Ismeretlen személyek eltulajdonítottak 1db gépkarabélyt, 4 db pisztolyt, elveszett 2 db pisztoly. A sorkatonák által elkövetett katonai bűncselekmények területén 33,8%-os emelkedés következett be. Az 5–10 hónap közötti elzárással járó bírósági ítélet 24 esetben történt, valamint 1 főt egy év 6 hónapra; 1 főt két évre; 1 főt egy év 2 hónapra ítélték.

1992. év¹² során az összes bűneset száma 655 volt, ezek közül nem katonai 50 eset. A bíróság lezárt 157 esetet, a rendkívüli esemény 1559, fegyelemsértés 4646 esetben történt.

Az 1993. évben¹³ az összes bűncselekmények száma 425, ebből katonai 337, nem katonai 88 eset volt. Abban az évben 234 bírósági ítélet született. A sorállományúak bűncselekményei 100 főre számolva 5,2-ről 3,8-ra csökkentek, a katonaiak 4,5-ről 3,0-ra, a nem katonaiak 0,6-ről 0,8-re emelkedtek. Jellemzővé vált a „kötelességszegés szolgálatban” vétsége, az ügyeleti-, ór-, készenléti-, járőrszolgálati szabályok megszegése, a lopások és a vagyon elleni cselekmények. A rendkívüli események száma 1374 volt.

Az 1994. évben¹⁴ összes 345 bűncselekmény történt, ebből katonai 274, nem katonai 71 eset. Az évben meghozott bírósági ítéletek száma: 483.

1995-ben¹⁵ a sorállomány által elkövetett bűncselekmények száma 410 volt, ebből katonai eset 336. Bírósági ítélet 368 esetben született. A sorállomány létszáma

12 MNL OL HOP XIX-B-10 1993. év 5. sz. doboz I. 13. sorszám

13 MNL OL HOP XIX-B-10 1994. év 6. sz. doboz III. 1. sorszám

14 MNL OL HOP XIX-B-10 1995. év 7. sz. doboz III. 1. sorszám

15 A Határőrség Országos Parancsnokának parancsai a sorállományra vonatkozóan. MNL OL HOP XIX-B-10 1995. év 2. sz. doboz, 6. sorszám

tovább csökkent, de a katonai bűncselekmények száma száz főre kivetítve 3,3-ról 5,72-re növekedett, a fegyelemsértések száma pedig 24,3-ról 24,52-re.

Kirívó esetként a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága K. L. határőrt külföldre szökés büntette, és itas járművezetés vétsége miatt jogerősen kettő év börtönben letöltendő szabadságvesztésre ítélte. Sok volt a korábban kevésbé gyakori cselekmény miatti eljárás: „őr elleni fegyverrel elkövetett erőszak büntette miatt” hat hónapi katonai fogházban letöltendő szabadságvesztés; kettő rendbeli társtettesként elkövetett lopás büntette, hat hónap börtönben letöltendő szabadságvesztés; előljáró elleni erőszak büntette, könnyű testi sértés vétsége öt hónapi börtön; egy évi fiatalokorúak fogházában végrehajtandó szabadságvesztés; valamint az előljáró ellen parancs iránti engedetlenséggel együtt elkövetett erőszak büntette.

1996. év¹⁶ során 268 esetben követtek el bűncselekményt, ebből katonai bűncselekménynek 216 eset bizonyult, 265 esetben született bíróság ítélet. Fegyelemsértés az év során 1266 esetben történt. A sorállomány létszáma csökkent, a bűncselekmények száma 100 főre kivetítve, (az okmányokban szereplő ezen számítási módot az abszolút létszámok változása miatt vezették be) az előző évi 6,15-ről 4,02-re, a fegyelemsértések száma az előző éviről, 26,19-ről 18,63-ra csökkent.¹⁷

Az 1997. évben 186 esetben történt bűncselekmény. 1996–1997-ben a sorállomány 37,15%-a követett el normasértést, a fegyelemsértések száma nőtt, a magatartási szabályok megszegése, (késés, önkényes eltávozás, egyéb fegyelemsértés) 1609 esetben történt. A helyzet javítása érdekében a vezetés demonstratív tárgyalásokhoz és gyorsított eljárások kezdeményezéséhez folyamodott, amely a hivatalos megítélés szerint jól szolgálta a megelőzést.

A bekövetkezett bűncselekmények, illetve bírósági ítéletek tételes elemzése külön publikációt érdemelne. Néhány adatra szorítkozva az összesítés: 1993-ban az öt hónap, vagy azt meghaladó bírósági ítélet 11 esetben született, valamint egy esetben 1 éves, és egy alkalommal 1 év 2 hónapos. 1994-ben 5 hónapot meghaladó szabadságvesztést szabtak ki 8 esetben, valamint 5 év 8 hónap börtönt csoportosan elkövetett rablásért. Egy másik ügyben 2 évet rablásért; és három alkalommal 1-1 évet lopásért. 1995-ben 14 alkalommal született 5 hónapot meghaladó ítélet, 1 kétévre szóló és 1 egyéves szabadságvesztés. Abban az évben jelentek meg a lényegesen enyhébb, próbára bocsátással végződő eljárások, illetve 10–30 napos ítéletek és lefokozások, amelyeknek a sorállomány körében történő alkalmazása, visszatartó hatása erősen kétséges.

Öngyilkosságok

A sorkatonák helyzetével kapcsolatban ki kell térnünk az egyik legnehezebb kérdésre, az öngyilkosságokra, öngyilkosságra utaló magatartásra, illetve öngyilkosságra utaló kijelentések problémájára. Maga a téma szintén meghaladja egy publikáció kereteit.

A három jelenség a rendkívüli események kategóriájába tartozik, kivizsgálása, esetleges katonai ügyészi vizsgálata értelemszerűen leterhelte az adott szerv vezetését,

16 MNL OL HOP XIX-B-10 1997. év 6. sz. doboz 26. sorszám

17 MNL OL HOP XIX-B-10 1996. év 1. sz. doboz

valamint a humán területen dolgozókat. Természetesen olyan katonát, akinél kísérlet, vagy arra utaló kijelentés történt, már nem lehetett szolgálatba vezényelni, ezt egyetlen parancsnok sem vállalta fel. A határőrségnél a vizsgált időszakban befejezett öngyilkosság az országos átlagnál kevesebb következett be annak ellenére, hogy itt az elkövetés lehetséges eszköze, a fegyver, könnyen elérhető volt.

1990-ben 6 fő, 1991-ben 5 fő sorkatonára, 1993-ban 4 fő halt meg önkéntesül.

A határőrség nehéz helyzetét jól tükrözik az 1996. év januári, februári napi jelentései, amikor másfél hónap alatt 6 öngyilkossági kísérletről, 3 arra utaló magatartásról szólnak az okmányok. Ezek mellett egy sorkatonára „szolgálatba lépés előtt az eligazításon kijelentette, hogy amennyiben kézhez kapja a fegyverét, nemcsak önmagát, hanem másokat is lelő. Kijelentése labilis idegállapotával, valamint családi problémáival magyarázható, ezért őt a Magyar Honvédség Központi Katonai Kórházának Pszichiátriai Osztályán helyezték el.”¹⁸ Az eset kimeríti a „szolgálat megtagadása büntetvények alapos gyanúja” cselekményt. Úgy vélem, nem alaptalan az a feltételezés, hogy az esetek többségében a határőrség zsarolásáról, a katonai szolgálat alóli kibúvásról lehetett szó. Többnyire a katonák az öngyilkossági kísérlet elkövetésére alkalmatlan módszert választottak, és inkább figyelemfelkeltésről, a katonaság előli menekülésről beszélhetünk. Az 1997. szeptemberi jelentések¹⁹ is, (egyetlen hónap) 7 öngyilkosságra utaló kijelentés, illetve ráutaló magatartás bekövetkezését említik. A tendencia láthatóan nem változott.

A sorállomány igénybevétele

A sorkatonák az 1990-es években nélkülözhetetlennek bizonyultak a határőrségnél. Önálló századokba szervezve láttak el biztosító-kiszolgáló feladatokat többek között az őrszázalój őrszázadainál (eredetileg 5 század), a kiskunhalasi lovasiskolánál, az igazgatóságok ellátó-biztosító, műszaki-vegyivédelmi, törzs-, szállító századainál, az igazgatóságok közösségi szállásai idegenrendészeti szakaszaiban, az ellátó zászlóalj alegységeinél, a kommandáns századnál, a repülőtéri biztosító századnál.

A határőrségen kívüli szervezeteknél is teljesítettek vezénnyelssel kiszolgálói feladatokat, mint például a BM Központi Gazdasági Igazgatóság Üdültetési és Gyermeknevelési Osztály dobogókői és galyatetői üdülőjében, a BM Központi Gazdasági Igazgatóság Vendéglátási és Közétkeztetési Osztály kormány vendégházában, és a BM Központi Kórház és Intézményeinél. Dolgoztak az országos parancsnokság főosztályainál, ők adták a gépkocsivezetőket, sorállományú orvosokra támaszkodott az egészségügyi ellátás egy része, tolmácsoltak, pincérkedtek kiemelt nemzetközi rendezvényeken.

Az állomány legjelentősebb, nélkülözhetetlen alkalmazására a délszláv válság idején került sor a horvát és a szerb államhatáron. A Siklóson akkoriban működő Viszonylati Parancsnokság végrehajtó erejét a sorkatonák adták több ezer fővel, igen nehéz körülmények között, becsületesen teljesítve szolgálatukat. A határavadász századok ilyen jellegű tevékenységre alkalmasnak bizonyultak. Század vagy szakasz

18 MNL OL HOP XIX-B-10 1996. év 2. sz. doboz

19 MNL OL HOP XIX-B-10 1997. év 3. sz. doboz

erőben más igazgatóságoktól is gyorsan átvezényelhetnék őket a két érintett igazgatóság, Pécs és Kiskunhalas megerősítésére.

A sorállomány a tényleges határőrizeti szolgálat zömét eredetileg az átkelőhelyeken és az őrsőkön teljesítette.²⁰ A hivatásos állományra történt átállás először a forgalomellenőrző pontokat érintette, majd az őrsökről, a zöldhatárról vonták ki a sorkatonákat abban az ütemben, ahogy lehetőség adódott hivatásos tiszthelyettesekkel pótolni őket. Egy rövid ideig működtek vegyes, hivatásos és sorállományú járőröket alkalmazó kirendeltségek (korábbi őrsök) is.

De milyen megoldást válasszunk a sorkatonák további alkalmazására, amennyiben nincsenek az államhatáron? Ez volt a további szervezés egyik alapkérdése. A kiutat a határvadász századok jelentették, amelyekből eredetileg 28 köteléket kívántak felállítani, de az utolsó kettő megszervezése már elmaradt. A gondolat Nyugat-Európában nem új, hasonló megoldást választott a finn határőrség a második világháború után, és tart fenn napjainkig.²¹

A határvadász századok alkalmazását 1996-ban ismételten szabályozták.²² A századok felállításával eltűnt az a sajátosság, amely a határőrséget határőrséggé tette, és helyzetük lényegében jelentősen közeledett a honvédség hasonló alegységeinek körülményeihez.²³ Eltűntek a kis létszámú, 20–40 fős, 2–3 hivatással dolgozó, gyakran tanyasi elhelyezésben működő szervezetek. Megszűnt a napi fegyveres szolgálatellátás, az egy-két fős járőrözési rendszer, az egymásra támaszkodás, a jelentős szolgálati önállóság, a sorállományú tisztesekre épített öngazgatásos irányítás. Elvesztett a bensőséges, baráti hangulat, maradtak a városokban elhelyezett laktanyák. Olyan problémák jelentek meg, és olyan számban, amelyek korábban csak kis mértékben fordultak elő, mint a bajtársi lopások; a különböző szolgálati és egyéb bűncselekmények; a fiatalabb korosztály elleni durva, sértő fellépések stb., mindezeket a nehézségeket tükrözik a statisztikák is.

Külön feladatot jelentett a megváltozott alkalmazás tükröztetése a kiképzés folyamán. A korábbiakhoz képest jobban előtérbe került a harcászati egyes harcos, a raj- és a szakaszkötelék-felkészítés. Szükségessé vált a kiképzés tartalmának módosítása alapvetően tekintettel a határvadász századokra (harcjárművek alkalmazása, gépkocsivezető, toronylövész, PKM(SZ) irányzó, RPG-irányzó, „SZPG–9 állványos gránátvető” kezelő és rajparancsnok, „irányított páncéltörő rakéta kezelő” IPTR, lövész rajparancsnok, R–142 kezelő, FAGOT-irányzó és helyettes – Nagykanizsán az MH „Thúry György” Gépesített Lövészdandárnál –, a páncéltörő rajok működése). Mindezekhez speciális kiképző bázis és felkészítők kellettek, pl. Sopronban.

A határőrségi sorkatonák helyzetének javítására 1996-ban az országos parancsnok szabályzatot adott ki.²⁴ Ebben a dokumentumban – az állománykategória megszűnése előtti utolsó alkalommal –, az országos parancsnok minden, a sorkatonai szolgálathoz kapcsolódó feladatot, kérdést rögzített. Kiemelten a váltás-leszerelés,

20 MNL OL HOP XIX-B-10 1992. év 1. sz. doboz

21 Fórizs 2008.

22 MNL OL HOP XIX-B-10 1996. év 1. sz. doboz

23 Kovács 2007.

24 MNL OL HOP XIX-B-10 1996. év 1. sz. doboz. 1996. 08. 23.

a szolgálati rend, a panaszok, a kártérítési ügyek, a fegyelmi eljárások, a járandóságok biztosítása területén, igyekezve a katonai szolgálat ellátását optimális körülmények közé helyezni.

Sorkatonai érdekképviselet

A sorállomány érdekeinek elvárható képviseletében – amely korábban a humán szervek feladataihoz tartozott –, az utolsó három évben jelentős változás következett be egy országos parancsnoki parancs hatályba lépésével.²⁵ Ez a dokumentum elrendelte a „Határórség Sorállományú Érdekképviseleti Szervezet (HSÉSZ)” működését. Az okmányhoz két melléklet is tartozik:

- a „Határórség Sorállományú Érdekképviseleti Szervezet Működési Szabályai”;
- és a „Határórség Sorállományú Érdekképviseleti Szervezet Ügyrendje”.

Az okmány az igazgatóságok vezetőit, az igazgatókat a témával kapcsolatban felhatalmazta a helyi sajátosságoknak megfelelő további szabályozás kiadására. A rendszer lényege, hogy helyi-területi-központi érdekképviseletet kellett szervezni.

A sorkatonák bizalmi és bizalmi helyettes választottak, (szakasz, század, kirendeltség szinten), és zászlóalj főbizalmi. Ezen megválasztott képviselők az igazgatóságoknál (területi szint) Igazgatósági Sorállományú Érdekképviseleti Testületet hoztak létre, (ISÉT), élén az elnökkel.

Országosan központi érdekképviseletet állítottak fel, a Határórség Sorállományú Érdekképviseleti Testületet (HSÉT) elnökkel és szóvivővel, amelybe az igazgatóságok sorállománya delegált képviselőket. Havi egy ülést, évente konferenciát tartottak. A működési feltételeket, mint például az elhelyezést, a tevékenységhez szükséges függetlenítést, az utazás lehetővé tételét, az informatikai eszközöket a regionális szervek biztosították.

Az országos parancsnoki parancsnak megfelelően a sorállomány érdekképviseletének véleményét az alábbi kérdésekben ki kellett kérni:

- katonai szolgálati viszony, az általános bánásmód,
- fegyelmi, kártérítési eljárásban az érintett igénye esetén,
- szociális gondoskodás,
- kérelmek, panaszok ügyintézése,
- egészség és balesetvédelem,
- általános napirend,
- szabadidőt érintő kérdésekben.

A működési feltételek biztosítása a határőr igazgatóságok vezetői kötelezettsége volt.

A Sorállományú Érdekképviseleti Szervezet eredményesen dolgozott, 1997. szeptemberben részt vett az ECCO (Sorkatonai Szervezetek Európa Tanácsa) konferenciáján.

---

25 MNL OL HOP XIX-B-10 1995. év 1. sz. doboz

Összefoglalás

1990-től a határőrség – működését tekintve – kényszerpályára került. A romló külső körülmények egyikét a sorkatonai szolgálat társadalom részéről történő fokozatos elutasítása képezte. A kötelező katonai szolgálathoz kapcsolódó állampolgári hajlandóság megszűnésével egyidőben jelentősen változott a jogszabályi környezet, lehetetlenné vált a bevonulatra tervezettek munkahelyi és lakókörnyezeti ellenőrzése. Romlott a demográfiai helyzet, szűkült a kiválasztási lehetőség. A fiatalok körében megnőtt a munkanélküliek, az alulképzettek, a büntetett előéletűek, a kábítószer fogyasztók, az alkoholisták, a deviáns magatartást tanúsítók száma. A rendőrség elzárkózott a bevonuláshoz nyújtott korábbi segítség folytatásától. Mindezek mellett a rendszerváltást követően előtérbe került a határőrség modernizálásának, a hivatásos határrendészetre átállásnak, a nyugat-európai minták követésének követelménye.

1991-től gyors ütemben romlott a határőrség sorállományának fegyelmi helyzete, a szolgálathoz történő hozzáállása, a folyamatot jól szemléltetik a statisztikák, a kiszabott bírósági ítéletek. Tovább rontott a körülményeken a sorkatonai szolgálat idejének több szakaszban történt csökkentése. Ez a határőrség gazdasági erejét is megterhelte a többszöri bevonulattal, illetve leszereléssel, és a kapcsolódó ismétlődő kiképzés révén. A rövidebb szolgálati idő már nem tette lehetővé a szükséges felkészítési színvonal elérését.

A katonák helyzete is megváltozott, mivel az egységeket kivonták az őrsokról, határforgalmi átkelőhelyekről. Határvadász századok felállítására került sor módosult feladatrendszerrel. Mindezek következtében a határőrség 1998. áprilisáig megváltozott a sorkatonai állománykategóriától.

A sors keserű fordulatoként megállapíthatjuk, hogy 2015-ben nagy migrációs hullám idején, és a jelenlegi helyzetben is, az ideiglenes biztonsági határzár mellett, (IBH, műszaki kerítés) – amely tulajdonképpen európai uniós érdekeket is megtestesít –, az egykori határvadász századok kiválóan alkalmazhatók lettek volna, illetve lennének ma is. Ez a lehetőség azonban már megszűnt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- „A Határőrség Országos Parancsnokának 07/1992. intézkedése a határőrség sorállománnyal történő kiegészítésének, kiképzésre történő vezénylésének, váltásának és leszerelésének 1992 évi feladataira” Bp., 1992. 01. 27. MNL OL HOP XIX-B-10 1992. év 2. sz. doboz.
- A „Határőrség Országos Parancsnokának 28/1995. parancsa a sorállomány érdekképviselővel és érdekvédelmével kapcsolatos feladatok végrehajtására.” Bp., 1995. 07. 31. MNL OL HOP XIX-B-10 1995. év 1. sz. doboz.
- A Határőrség Országos Parancsnokának parancsai a sorállományra vonatkozóan. MNL OL HOP XIX-B-10 1995. év 2. sz. doboz, 6. sorszám.
- A Határőrség Országos Parancsnokának parancsai a sorállományra vonatkozóan. MNL OL HOP XIX-B-10 1996. év 1. sz. doboz.
- A „Határőrség Országos Parancsnokának 31/1996. parancsa a sorállománnyal történő kiegészítés és a hadkötelezettség alapján szolgálattal teljesítők szolgálati viszonyával összefüggő határőrségi feladatokkal kapcsolatos szabályzat kiadására” Bp., 96. 08. 23. MNL OL HOP XIX-B-10 1996. év 1. sz. doboz.

- A Határőrség Országos Parancsnokának parancsai a sorállományra vonatkozóan. MNL OL HOP XIX-B-10 1997. év 4. sz. doboz 8. sorszám.
- A Határőrség Országos Parancsnokának 7/1996. parancsa a határvadász századok készenlétére, szolgálati alkalmazására és kiképzésére." Bp., 96. 01. 30. MNL OL HOP XIX-B-10 1996. év 1. sz. doboz.
- Berki Imre 2011. A hadköteles határőrök utolsó napjai, múlt-kor történelmi portál (2011. április 26.) https://mult-kor.hu/20110426_a_hadkoteles_hatarorok_utolso_napjai?print=1 (Letöltés ideje: 2023. 02. 21.)
- Bodó Szabolcs 2022. A hadkötelezettség történeti áttekintése Magyarországon. Hadtudományi Szemle 15. évfolyam (2022) 1. szám. pp. 5–19. http://real.mtak.hu/144992/1/01_bodo_5-19_HSZ_2022_1.pdf (Letöltés ideje: 2023. 02. 21.)
- „BM Határőrség Országos Parancsnokának 26/1992. parancsa a határforgalmi kirendeltségeken a sorállomány kiváltására, hivatásos állományra való áttérésre kiadott 28/1991. sz. OPK Parancs módosítására.” Bp., 1992. 07. 09. MNL OL HOP XIX-B-10 1992. év 1. sz. doboz.
- Fórizs Sándor 2008. A Finn Határőrség (Rajavartiolaitos). Magyar Rendszet 2008. év 1–2. szám (HU-ISSN 1586-2895), pp. 145–146.
- Hadtudományi lexikon M–Zs 1995. Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, p. 1219.
- Hadtudományi lexikon. Új kötet. 2019. Dialog Campus Kiadó, Budapest, p. 974.
- „Határőrség Országos Parancsnokának 13/1993. intézkedése a határőrség sorállománnyal történő kiegészítése, illetve a sorkatonai szolgálat teljesítése során jelentkező 1993. évi feladatok végrehajtására” Bp., 1993. 02. 10. MNL OL HOP XIX-B-10 1993. év 1. sz. doboz.
- „Jelentés a BM Határőrség 1991. évi munkájáról.” 1992. 01. 10. MNL OL HOP XIX-B-10 1992. év 7. sz. doboz I. 16. sorszám.
- „Jelentés a Határőrség 1992. évi munkájáról” 1993. 01. 14. MNL OL HOP XIX-B-10 1993. év 5. sz. doboz I. 13. sorszám.
- Kovács Gábor 2007. A határvadász századok egységes rendészeti alkalmazásának lehetőségei az integrált rendvédelemben In: Tanulmányok a „Határőrség és rendőrség - az integrált rendvédelem” című tudományos konferenciáról. Pécs, pp. 113–128 (2007) Pécsi Határőr Tudományos Közlemények 1589–1674; 7.
- Napi jelentések. 1996. MNL OL HOP XIX-B-10 1996. év 2. sz. doboz. (1996. 02. 12.)
- Napi jelentések. 1997. MNL OL HOP XIX-B-10 1997. év 3. sz. doboz.
- „Összefoglaló a Határőrség személyi állományának 1993. évi fegyelmi helyzetéről.” „(összehasonlítás az 1992. évi adatokkal).” MNL OL HOP XIX-B-10 1994. év 6. sz. doboz III. 1. sorszám.
- „Összefoglaló a Határőrség személyi állományának 1994. évi fegyelmi helyzetéről.” „(összehasonlítás az 1993. évi adatokkal).” MNL OL HOP XIX-B-10 1995. év 7. sz. doboz III. 1. sorszám.
- „Összefoglaló a Határőrség személyi állománya 1996. évi erkölcsi-fegyelmi helyzete.” 1997. 01. 16. Fegyelmi osztály vezetője. MNL OL HOP XIX-B-10 1997. év 6. sz. doboz 26. sorszám.
- Ritecz György 2003. Az európai (schengeni) határőrizeti követelményekre való felkészülés helyzete és további feladatok Magyarországon – Európai Tükör Műhelytanulmányok 90. Miniszterelnöki Hivatal Kormányzati Stratégiai Elemző Központ, Budapest, pp. 5–68.
- Ritecz György, Sallai János 2001. A Schengeni Egyezmény és a magyar határőrizet. Európai Tükör E. 6. sz. pp. 65–100.
- Tények Könyve. Arcanum adatbázisok: Sorkatonai szolgálatra behívott hadkötelesek. Arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/TenyekKonyve-tenyek-konyve-1/nato-16647/magyar-honvedseg-17B7B/a-magyar-honvedseg-legfontosabb-adatai-17C7D/a-sorkatonai-17C7E/sorkatonai-szolgálatra-behívott-hadkötelesek-17C7F/ (Letöltés ideje: 2023. 02. 21.)

Zoltán Mokánszki[✦]

Combat Training of the Assault Troops of the Austro-Hungarian Monarchy

DOI 10.17047/HADTUD.2023.33.2.85

Most of the military thinkers in Austria-Hungary believed in 1914 that the new war would be fought in the same way as the previous ones. They thought so despite the fact that local wars at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century showed otherwise. However, the proliferation of new, modern military equipment and the unprecedented number of mass armies put the military perspectives in the First World War in a new dimension. The war of positions with its endless trenches demanded a transformation, and one of the many opportunities was the setting up the stormtrooper units.

KEYWORDS: First World War, Stormtroopers, Trenches, Position War

Az Osztrák–Magyar Monarchia rohamcsapatainak harci kiképzése

1914-ben a legtöbb katonai gondolkodó úgy vélte, hogy az új háborút a korábbiakhoz hasonlóan fogják megvívni. Annak ellenére gondolták így, hogy az előző század végén és a 20. század elején a helyi háborúk mást mutattak. Az új, modern haditechnikai eszközök elterjedése és a soha nem látott tömeghadseregek létszáma új dimenzióba helyezte az első világháború hadászati perspektíváit. Az állásháború a végtelen lövészárkaival átalakulást követelt, s ennek egyik lehetősége a rohamcsapatok felállítása is.

KULCSSZAVAK: I. világháború, rohamosztások, árkok, állásháború

History

The First World War radically changed warfare. We can still talk about mobile warfare, with classic ideas in 1914: masses of people tense up against each other on a large scale, trying to flank and encircle the enemy troops. A year later, it was trench warfare which dominated both the Western and Eastern theatres of war. To break through the trench systems, the parties deployed a mass of new tactics and tools in

✦ National University of Public Service, Military Science Doctoral School. Colleague of the Hungarian Military History Museum – Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum; e-mail: zmokanszki@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6937-0518

order to assert their will on the battlefields¹. The trenches were dug for defensive purposes, and their spread was a self-stimulating process. The developing technology raised both firearms and artillery devices to such devastating levels that the soldiers quickly tried – in Austria-Hungary too – to take advantage of the features of the terrain and find cover in them². At the end of this process, you can see a sort of self-incitement: more and more destructive tools were deployed on one side, consequently the other party tried to strengthen their defensive positions, and vice versa. As a result, the fronts became rigid, which required technological innovations and new tactics. The creation of the assault troops is one of such novelties.

Qualification before the war

Although the Austro-Hungarian Empire was at the forefront of military technology developments, its army was still considered obsolete from a technical point of view. The reason for this was the conservatism of the ruler, who dismissed the domestically designed tank³ and called the already completed armoured cars toys. On the other hand, Archduke Franz Ferdinand, heir to the Habsburg throne, also advocated the naval developments because he considered this branch – along with the land forces – to be matter of his heart⁴.

The primary goal in the training process was to develop fanaticism for the nation above all else before the 1st World War. Morals were taken very seriously and five methods were used to develop them: training, discipline, cohesion, leadership, support. The practises in which they were applied depended on the state ideology, as well as on the work force and methods of officers. In order to create the moral foundations throughout Europe, strict punishment of those who violated the principles was typical⁵.

Although the military observers of the dual empire did not take part in wars outside the continent (for example, the Russo-Japanese war), the high command did not even implement lessons learned from these military conflicts, stating that they were purely local peculiarities. However, in those wars, attention was already drawn to the explosive development of technology as well as the new combat procedures. In the Monarchy an important part of this was that the infantry was to attack in a skirmish line, rather than in closed combat formations.⁶ Infantry was considered the decisive combat arm in the Austro-Hungarian Monarchy, and the key factor of its

---

1 Szilágyi-Kiss 2021, 141, 143.

2 Bencze 2009, 139–173.

3 It is a *Motorgeschütz* designed by First Lieutenant Günther Burstyn. The prototype was not even completed due to the lack of demand (an important factor is that the idea was also rejected by the German side as well). Even according to today's approach, it meets the criteria to be called a tank: it was to have a turret capable of turning 360 degrees, equipped with primary and secondary armaments, moving on tracks. The main gun was a 3,7 cm *Schnellgeschütz* (rapid-firing gun) and secondary armament consisted of two 7 mm machine guns.

4 Balla 2014, 636.

5 Watson 2014, 174–177.

6 Balla 2014, 636.

success was the frontal mass attack and encirclement. During exercises, speed was considered more important than the more relaxed form of movement in the forward chains, and the personnel were trained for temporary defence, not for trench warfare. Conrad⁷ believed that a foot soldier should have good endurance, so the backbone of the drills was long marches with heavy equipment in marching column.⁸ (Although his doublemindedness is manifested in the fact that he nevertheless advocated the introduction of pike-grey uniforms which were better for concealment than colourful attires).⁹

The origin of assault troops: The German stormtroopers

As early as the late autumn of 1914, in the Battle of Argonne, the German Empire deployed assault troops in small units, which used hand grenades methodically. The name “assault team” itself presumably comes from a pioneer, Major Hermann Reddemann (himself a flamethrower specialist). According to the concepts of the time, the assault team meant a light infantry subunit with limited technical capabilities, mobility, fighting with high firepower. The first ‘real’ assault formation was named ‘Sturmabteilung Calsow’ after its commander, Major Georg Calsow.¹⁰ In September 1915, the new commander became Captain Wilhelm Rohr, who continued the training based on his own experience. The goal of his training was to develop tactics based on the assault groups of 2-3 soldiers attacking specific points, and eliminating fortified strongholds after adequate artillery preparation.¹¹ An important part of the training was to make the participants able to recognise the weak points of the enemy positions. They had to be very good marksmen, and special emphasis was also put on the effective use of hand grenades. The soldiers had to learn the operation and use of enemy weapons as well.¹²

The bravest and strongest were selected for the assault units. Their appearance (equipment, clothing) differentiated them from the rest of the infantry. The special signs not only had a role in differentiation, but also increased the self-confidence of

---

7 Franz Conrad von Hötzendorf was Chief of Staff of the Austro-Hungarian Monarchy between 1906 and 1911 and then between 1912 and 1917. He was replaced on 1st July 1917 and became the commander of the Tyrolean army group until the summer of the following year. After that he commanded the imperial and royal bodyguards, but in July 1918 he resigned and retired.

8 However, it is important that before the war – and even during it – the methods were incorrectly measured and applied. This is true not only for the leadership of the Monarchy but also for the military leaders of the Entente. A good example of this is the first day of the Battle of the Somme when the British troops marched in close, dense straight lines towards the German positions, thus providing an easy target for the German machine guns. (Martin Middlebrook has dedicated a book to July 1, 1916. – The first day of the Battle of the Somme. July 1, 1916.)

9 Balla 2014, 636, 639.; Watson 2016, 129.

10 He was the commander of the Pioneer Battalion No. 18.

11 Baczoni et. al. 2006, 9–10.

12 This is a general phenomenon, in Hungarian-related sources, soldiers also recall that they had to know the enemy’s weapons at a high degree. For example, Béla Palásthy writes about this in his letters. *HL. VII. Personalia*, 297. For the training of Hungarian assault teams, see this reference: *HL. VII. Tgy. 2877. Anleitung zur Ausbildung der Stoßtrupps. 1917.* <http://www.erster-weltkrieg.net/deutschland/heer/> (Last download: 22. 11. 2022.)

the team members. It has already been described here that the training of assault troops was not for making the rest of the infantry feel that they were of secondary significance, or having assault troops be conditioned to be superior. They were made aware that even though they initiate the attack, victory could only be achieved together with the infantry as a whole. This phenomenon was also described in Austro-Hungarian context emphasizing that this was important during training, because the morale of the rest of the infantry could easily deteriorate if they felt that they were not important in combat. It needs to be noted here that there were problems with this issue in the Monarchy's army, and the rest of the infantry also had to be made aware that the stormtroopers 'merely help to start the attack', but victory will be achieved together.¹³

The effectiveness of the German assault troops did not go unnoticed, the news reached the Austro-Hungarian Army High Command (Armeeoberkommando – AOK). After the permits were granted, on 2nd October 1916 ten Austrian officers were transferred to take part in German training. The name of the assault soldier of the German Army became "grenadier" in 1917, and his equipment¹⁴ was as light as possible: a repeating carbine with a detachable bayonet, he carried his ammunition in his pockets, and wore a steel assault helmet. He carried 8-10 stick hand grenades and 16-20 egg grenades in two sandbags over his shoulder. This was supplemented by a sharpened trench knife, bread bag, two water bottles, gas mask, and pistol. Joint exercises with tanks were implemented in the training from the end of January 1918. The combat tactics of the First World War stormtroopers appeared in many forms during the Second World War and also on World War II battlefields (for example: overcoming field fortifications, close quarter combat, etc.).¹⁵

The establishment of the Austro-Hungarian assault troops

The dual empire was also forced to adapt to the changing warfare. The Italian Army quickly set up their own assault units¹⁶, so the Monarchy also had to act in order to ensure that fortunes of war rather turn to the dual empire. In additions, experience had shown that changes were necessary, otherwise the war would have been lost soon.¹⁷ This experience was nothing more than the fact that after the troops quickly reached assault range, their attack stalled there, and the soldiers often retreated. The reasons are as follows:

1. Pessimism: A leader who sees that the impossible is being asked of him is doomed from the start. Fortitude and a strong belief in one's own weapons are necessary to help the commander and the team through all difficulties.

---

13 Anleitung zur Ausbildung der Stoßtrupps. 1917. <http://www.erster-weltkrieg.net/deutschland/heer/> (Last download: 22. 11. 2022.) and see more details about their training: Kloska 2015, 53–54. Regarding the Austro-Hungarian assault troops: HL. VII. Tgy. 485.

14 For more details on equipment and clothing of the Austro-Hungarian assault troops see more: Kloska 2015, 65–59.

15 Baczoni et. al. 2006, 11–13.

16 They started their formation in the summer of 1917, following the same tactics as the Germans.

17 HL. VII. Tgy. 485.

2. A bayonet fight must be launched as soon as possible, and the enemy must be forced into cover with proper fire control. Technique must be combined with virtues in such a way as to inspire one's own troops (for example: officers by example) and to shock and demoralize the enemy (part of this is to make a great noise so that the enemy believed that the attackers had overwhelming numerical superiority).
3. A) Fresh forces must be deployed gradually, not all reserves must be used immediately.
B) Artillery should be left to do its job as long as possible.
C) You must stop running 200 paces towards the enemy, and approach them by crawling until the attack is launched.
D) In the case of personal control during the attack, when the leader breaks from the platoon line, whoever is able to should join him while the rest of the team must provide covering fire.¹⁸

Even before the German assault troops entered service, similarly trained soldiers had already existed in the Monarchy. During the winter of 1914-15 in the Carpathian mountains, based on Russian model, the Austro-Hungarian Army began to train light infantry detachments with the primary task of scouting and continuous harassment of enemy troops. When the creation of assault troops arose, these fighting units were integrated into assault formations. As mentioned before, officers of the Austro-Hungarian Army travelled to Germany to study assault tactics in October 1916, which they continued the following year. Soldiers who learned 'assault practices' in the German Empire passed on their acquired knowledge in lectures.¹⁹

In the middle of 1917, the AOK put the issue of assault structures on its agenda, and the final decree in Hungarian was issued by Minister of National Defence Sándor Szurmay on 5th March 1918.²⁰

The training of the Monarchy's assault troops

A proposal was made to select future stormtroopers from special formations (for example: mountain troops), and the long-term goal was to set up at least one assault battalion from every nationality to represent their own nation.²¹ (These special assault units are not only traditionally trained, but, for example, in the case of mountain troops, they were specially trained in the forms of movement necessary for fighting in the mountains. e. g.: rappelling, skiing, etc.²²) So, the soldiers also learned the specific generalities of different terrains. The trainees were selected from volunteers. Only after completing their training they became members of the assault troops. During the training, great emphasis was placed on the description and use of

---

18 HL. VII. Tgy. 1726.

19 Kloska 2015, 61.

20 Kloska 2015, 62–63.

21 HL. VII. Tgy. 485.

22 Baczoni et. al. 2006, 74.

different types of hand grenades. The trainees were exercised in accomplishing special tasks, such as destruction of tanks in close combat with explosives. Different training tracks were available for different special tasks. Each prospective stormtrooper was assessed how far he could throw a hand grenade from different positions (lying, kneeling, and standing). Throwing practice was an important element of the drill.²³

The organisation was also based on the German model²⁴ and, just like there, the use of machine guns (the tripod was dismantled, so the weapon became more mobile), the use of infantry cannons and mortars, and the use of flamethrowers also played an important role.²⁵

Basically, anyone could apply to the assault training. If possible, young, strong, skilful, combat-proven people were selected for the assault patrols (the smallest – squad-level – unit of the assault units, approximately 8-10 people). For the first line troops the officers of the assault units carried out the training and later conducted physical exercises to keep the physical and mental skills up to date. The purpose of their training was: *'To educate the officers and the personnel how to become modern infantry in terms of spirit and body, as well as to familiarize them with these special combat tools, their effect and their application in the most through way.'*²⁶

The assignments of the assault troops were particularly dangerous, so the men were treated differently. They were exempted from trench service, they received better care and better clothing, which was reinforced at the knees and elbows. Due to their special skills, they were necessary for combat. In exchange for these benefits, stormtroopers were expected to have a heavy involvement in combat.²⁷

The modern approach also included training in close quarter combat – as part of preparing a modern infantryman.²⁸ Regular infantrymen often ran away before hand-to-hand combat, causing the attack stall. These elite units, well trained in hand-to-hand combat, could serve as an example for the rest of the infantry, which gave them self-confidence to boldly engage in this type of combat as well – and this may have led to what the officers said: together they win the victory.

Both the machine gunners and flamethrower teams were selected from experienced soldiers, because due to their missions both had to have great routine in order to be used efficiently and consistently.²⁹ Although the stormtroopers did not have to serve in the trenches, their secondary task was to train fresh troops instead.³⁰

The stormtroopers were specially trained also to fight against tanks. For this a compressed charge (Gebalte Ladung in German) was used (see Figure 4. in the next

---

23 HL. VII. Tgy. 485.

24 See more: Anleitung zur Ausbildung der Stoßtrupps. 1917. <http://www.erster-weltkrieg.net/deutschland/heer/> (22. 11. 2022.)

25 HL. VII. Tgy. 2877.

26 Baczoni et. al. 2006, 71–72.

27 HL. VII. Tgy. 485. and 2877. These were based on the German model. See more: Anleitung zur Ausbildung der Stoßtrupps. 1917. <http://www.erster-weltkrieg.net/deutschland/heer/> (Last download: 22. 11. 2022.)

28 HL. VII. Tgy. 2877.

29 Baczoni et. al. 2006, 74.

30 HL. VII. Tgy. 2877.

section). This had to be thrown under the tracks of the approaching tank, to immobilize the vehicle. This required a particularly strong composure, but there were always plenty of volunteers. The theoretical training was so detailed that the tanks were even separated by gender, so the ones equipped with cannons were labelled male and the ones equipped with machine guns were female.³¹

There happened some conflicts between the assault soldiers and the rest of the infantry, but overall, according to the sources, that was rather atypical. Among the soldiers to be selected and trained as assault troops, however, there was a real competition.³²

Grenade use

Great attention was paid to the use of grenades. It had already been decided in the German storm troops that due to the usual shortage of hand grenades, only the best troopers should throw them while the others would rather have a support role. Even in the Monarchy soldiers were instructed to use grenades only in the case of enemy resistance. If there was no enemy activity and a grenade was thrown randomly, it was considered a waste of ammunition and the culprits were to be severely punished.³³ There was also a kind of 'assault virtue' in the use of hand grenades, when the grenade was thrown from a standing position in such a way that it exploded midair while the charge continued. Another option was to make a throw in a way that the grenade exploded over the enemy. This technique was nicknamed shrapnel throw.³⁴

The purpose of the use of hand grenades was not only to inflict damage to men, but also to eliminate barbed wire, other obstacles, or other field fortifications.³⁵ In the figure below, five grenades are attached to a wooden plank with only the last one to have a handle and detonator. A string was attached to the safety pin of the last one.³⁶

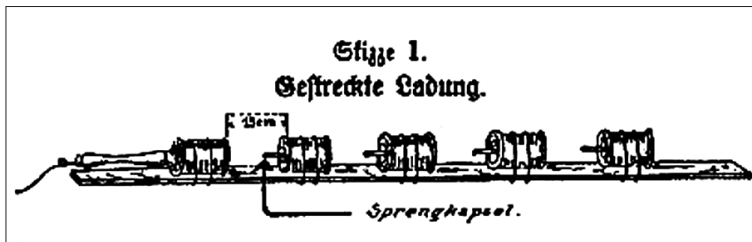

Fig. 1.

Elongated charge/Gestreckte Ladung / Hosszú töltet

(Source: <http://www.erster-weltkrieg.net/deutschland/heer/> (Downloaded: 22. 11. 2022.))

31 HL. VII. Tgy. 2877.

32 In that era the Hungarians called them 'rohamista' which means member of assault troops.

33 *Anleitung zur Ausbildung der Stoßtrupps.* 1917. <http://www.erster-weltkrieg.net/deutschland/heer/> (Last download: 22. 11. 2022.); Baczoni et. al. 2006, 77.

34 HL. VII. Tgy. 2877.

35 They followed the German model here too. The source of the pictures: *Anleitung zur Ausbildung der Stoßtrupps.* <http://www.erster-weltkrieg.net/deutschland/heer/> (Last download: 22. 11. 2022.), Halálfejes katonák... a 2006, 77.

36 Baczoni et. al. 2006, 83–84.

In order to have a stronger explosive effect, instead of gaps, the grenades were positioned close to each other in the following way:³⁷

Fig. 2.
Elongated charge with closed grenades

(Source: <http://www.erster-weltkrieg.net/deutschland/heer/> (Downloaded: 22. 11. 2022.))

Another method included attaching fishing hooks to the grenade, so when it has thrown on the barbed wire, it got caught on it, thus destroying the enemy defences.³⁸

Finally, 'bundled' grenades were also used, which could be used to hit one large or several smaller gaps in the wire obstacles, which served as break-in points.³⁹

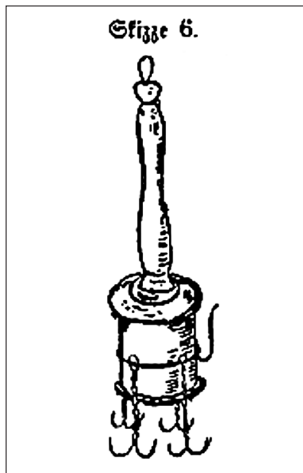

Fig. 3.
Grenade with fishing hooks

(Source: <http://www.erster-weltkrieg.net/deutschland/heer/> (Downloaded: 22. 11. 2022.))

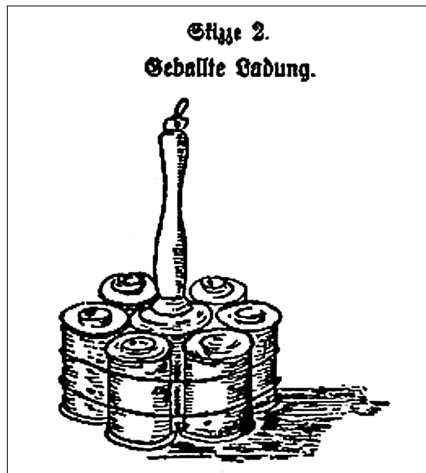

Fig. 4.
*'Bundled' grenade/Geballte Ladung
'Tömortötet'
Combat tasks of the assault troops*

37 Baczoni et. al. 2006, 84.

38 The German model was followed here too. The source of the pictures: Anleitung zur Ausbildung der Stoßtrupps. <http://www.erster-weltkrieg.net/deutschland/heer/> (Last download: 22. 11. 2022.)

39 Baczoni et. al. 2006, 83–84.

An important task of the assault patrol was the capture of enemy soldiers. Both tactical information and the information provided by the prisoners of war were evaluated before an actual attack. Another task was to occupy the enemy's advanced positions to create unrest and confusion.⁴⁰ Assaults were always planned with thorough preparation. This included mapping enemy positions, specifying break-in points, and coordinating the cooperation between the artillery and infantry units. Based on the German tactical pattern, the assault patrols initiated the attack, opening breaching points and neutralizing the machine gun emplacements.⁴¹

The battle plan was to detonate a rampart with a so-called elongated charge (see Figures 1 and 2 in Grenade use). The commander designated those who would detonate the ramparts, and while they were working on this, the other team members attacked the trench system with grenades. At night wire cutters were used, with handles covered with rubber (if it was possible) to provide protection against electric shocks.⁴²

The implementation took place in accordance with the following scheme:

- 1) The squad secured a route for attack with a salvo of hand grenades.
- 2) Then there was another general throw, followed by the break-in.
- 3) The commander broke to the front of the parapet and, as with the Germans, the best throwers were the ones able to produce precisely aimed throws. The first trooper threw the grenades at the end of the parapet of the attacked trench, and the second one attacked the front. The others supplied grenades to the throwers from their own supplies if necessary. Finally, on the top of the parapet the observer with his back to the squad secured his teammates.⁴³

The foxholes⁴⁴ were usually cleared with flamethrowers, while the approach and communication trenches⁴⁵ were blown in so that the troops there would not be surprised from the sides. After the assault patrols the first assault column attacked in wedge formation, which left sufficient number of securing force in the first trench line, and then the advance continued. The attack of the second and third lines was executed, followed by the advance of the rest of the infantry. The best throwers were placed in the first column, followed in the second column by skilled shooters, machine gunners, and those who excelled in close quarter combat. Finally, the flamethrowers closed the line.⁴⁶

Summary

As the mobile warfare of the first year of the conflict ended, and trench warfare took over, it became obvious that the concepts of tactics had to be changed. The German army formed assault troops, whose procedures and training were soon followed by

---

40 HL. VII. Tgy. 2877.

41 Kloska 2015, 70.

42 HL. VII. Tgy. 2877.

43 HL. VII. Tgy. 2877.

44 A hole in the earth used by a soldier as a small fort, from whose safety troops are protected to some degree against enemy fire.

45 These systems connected each part of the trench.

46 HL. VII. Tgy. 2877.; Kloska 2015, 70.

the Austro-Hungarian army. Although the soldiers could apply on a voluntary basis, the picked ones were still rigorously selected. As an elite force, great emphasis was put on proper training, the execution of special tasks, and the neutralization of new armament (tanks). Special attention was paid to excelling in hand-to-hand combat and the use of hand grenades during their training. In the latter, even among the good ones, only the bests could be short and long throwers. The stormtroopers of the Monarchy later became soldiers of serious combat value, with whom any Entente unit had to seriously reckon with.

ARCHIVAL SOURCES

- Hadtörténelmi Levéltár VII. Fond-főcsoportjának (HL. VII.) Personalia gyűjteménye, illetve Tanulmányok és visszaemlékezések gyűjteménye (Tgy.) (Hungarian Military Archive VII. Fond Main Group, Personalia collection and Collection of articles and reminiscences [Tgy.])
- HL. VII. Personalia 297.
- HL. VII. Tgy. 2877. Csíkszenti (Schreiber), Róbert őrnagy: A K. u. K. rohamzászlóaljok képzése, szervezete, feladatai. [The training, organization and tasks of the K. u. K. assault battalions.]
- HL. VII. Tgy. 485. Deák-Horváth, Dénes nyá. vk. ezredes (retired, colonel of general staff): Gedanken über kampfkraftiger Reservén hinter den Armee.
- HL. VII. Tgy. 1726. Nagy tbk. kivonatolta: Mráz alez.: Tanulmány a „Roham” előkészítésére és végrehajtására – m. kir. 20. honv. gy. ho. parancsnokság 1915. ápr. 30.
[gen. Nagy, extracted by Lt. col. Mráz: Article for the preparation and implementation of the 'Charge' – Royal Hungarian 20th. inf. div. command. April 30, 1915.]

BIBLIOGRAPHY

- Anleitung zur Ausbildung der Stoßtrupps. 1917.
<http://www.erster-weltkrieg.net/deutschland/heer/> (Downloaded: November 22, 2022.)
- Baczoni Tamás, Kiss Gábor, Sallay Gergely Pál, Számvéber Norbert 2006. Halálfejes katonák – Az Osztrák–Magyar Monarchia rohamcsapatai [Soldiers with Death's Head – Stormtroopers of the Austro-Hungarian Monarchy] Püldo Kiadó, Budapest. ISBN: 9639673145
- Balla Tibor 2014. A militarista birodalom mítosza. [The Myth of the Militarist Empire.] Az osztrák–magyar haderő a Nagy Háború előestéjén. *Hadtörténelmi közlemények*, 2014. 127. évf. 3. sz. pp. 628–645.
- Bencze László 2009. Az állóháború harcászati és hadászati előzményei. [The Tactical and Strategic Antecedents of Trench Warfare.] V. Furor Teutonicus. HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum. 2009. ISBN: 978 963 709 7386. pp. 139–173.
- Kloska Tamás 2015. Rohamharcászat az I. világháborúban. [Assault Warfare in the First World War.] In: *Hadtudományi Szemle*, 8. évf. 4. szám. 2015. pp. 46–83.
- Szilágyi-Kiss Hajnalka 2021. Az első világháború hadműveleti változásai. [The Operational Changes of the First World War.] In: *Hadtudományi Szemle*, 14. grade, 1. number. 2021. pp. 139–154.
<https://doi.org/10.32563/hsz.2021.1.10>
- Watson, Alexander 2014 Morale. In: *The Cambridge History of the First World War I-III.* (edited by: Jay Winter). II. Cambridge University Press, pp. 174–195.
<https://doi.org/10.1017/CHO9780511675676.010>
- Watson, Alexander 2016. Acélgyűrű. Németország és az Osztrák–Magyar Monarchia az első világháborúban (1914–1918). [Ring of Steel: Germany and the Austria in World War I] Park Könyvkiadó, Budapest. ISBN: 9789633551790

János Csombók[✧]

Framing Leadership Challenges in the Digital Age: The Role of Senior Leaders

DOI 10.17047/HADTUD.2023.33.2.95

The Digital Age innovations greatly change how people gain information, communicate, work, make decisions, solve problems and even how they spend their spare time. It certainly effects trust relations at workplace between leaders and followers posing great challenges for leaders, especially for senior ones who do not belong to the so-called iGeneration, those who were not born into the age of social media, automatization, artificial intelligence, and the jungle of millions of apps. As a result, we can observe a widening generational gap between junior and senior leaders. Nevertheless, how can senior leaders drive the change in the Digital Age without having the necessary digital maturity? What are the implications and challenges for leadership? Transformational Leadership is proven to be the most effective leadership approach but without mutual trust, leaders will have no other choice than employ transactional leadership approaches which is less effective. Thus, the question how to maintain trustful relationship at workplace between trustee and trustor in the world of digitalization is rather important. It is even more significant in military where people need to trust each other with their lives. This paper aims to frame this problem and raise awareness of this phenomena to initiate further research and discussions on the challenges of senior leaders in the Digital Age.

KEYWORDS: digital age, transformational leadership, trust, senior leadership

A vezetői kihívások megfogalmazása a digitális korban: A felsővezetők szerepe

A digitális korszak innovációi gyökeresen megváltoztatják azt, hogy az emberek hogyan jutnak információhoz, hogyan kommunikálnak egymással, milyen munkamódszereket alkalmaznak, hogyan készítenek elő és hoznak döntéseket, hogyan oldanak meg problémákat, sőt még azt is, hogy mily módon töltik szabadidejüket. Ez jelentős hatással van a munkahelyi bizalmi kapcsolatokra a vezetők és a vezetettek között, ami nagy kihívások elé állítja a vezetőket, különösen azokat a korosabb vezetőket, akik nem tartoznak az úgynevezett iGenerációhoz,

✧ Head of the Liaison Office of the HUN Defence Forces to DEU –
MH Katonai Összekötő Iroda, Németország;
e-mail: csombiyork@icloud.com, ORCID: 0009-0007-9325-3531

akik nem születtek bele a közösségi média, az automatizálás, a mesterséges intelligencia és az alkalmazások milliósok dzsungelébe. Ennek eredményeként egyre nagyobb generációs szakadékot figyelhetünk meg a fiatal (junior) és a korosabb (senior) vezetők között. De hogyan tudnak a felsővezetők a digitális korszakban a változás motorjai lenni anélkül, hogy rendelkezniük kellene a szükséges digitális műveltséggel? Milyen következményekkel és kihívásokkal kell számolnia a vezetőknek? A transzformacionális vezetés bizonyítottan a leghatékonyabb vezetési megközelítés, de kölcsönös bizalom nélkül ez a vezetési megközelítés nem működik így a vezetőknek nem marad más választásuk, mint a tranzakciós vezetési megközelítések alkalmazása, ami kevésbé hatékony. Így az a kérdés, hogy a digitális korszakban hogyan lehet fenntartani a kölcsönös bizalmat a szervezetekben vezető és vezetett között, a legfontosabb kérdések egyike. Fokozottan jelentkezik ez a kérdés a haderőkben, ahol a katonáknak adott esetben az életüket kell egymásra bízniuk. Ennek a tanulmánynak az a célja, hogy megvilágítsa ezt a problémát, és ráirányítsa a felsővezetők figyelmét erre az aktuális kihívásra, célja továbbá az is, hogy további kutatásokat és vitákat indítson a transzformacionális vezetés kihívásairól a digitális korszakban.

KULCSSZAVAK: digitális korszak, transzformacionális vezetés, bizalom, felsővezetés

Introduction¹

The fourth industrial revolution and the growing dominance of computer technology play an increasingly greater role in our life. The world is experiencing the growth of advanced automation, robotics, and the development of artificial intelligence and machine learning. Hundreds, if not thousands, of new applications and social media tools are popping up every day changing the way people communicate, learn, collaborate, and, more importantly, the way of thinking and solving problems. Ideally, these all should provide the opportunity for everyone to work not harder than smarter to improve results. It is of crucial importance that leaders embrace this technological opportunity and understand the pace of change because it can lead to an improved thinking and adjusted practice and with that to an effective leadership in the Digital Age². However, it is certainly easier said than done, because as we all experience it, this new computing technology, the innovative ideas and the limitless access to information at all levels influence trust relations both at micro (interpersonal) and at macro (organizational) level in any national or multinational organizations including Ministries of Defense, Armed Forces Commands or NATO and EU Headquarters.

The meaning of trust in leadership approach is described in an easily digestible way by Brené Brown (2018) in her book titled *Dare to Lead*, where she stated that “no trust no connection”.³ And we all know that the leadership approach with no connection to followers can only be *Laissez Faire*, which is proven to be the least effective or even ineffective approach. Brown’s statement could even be translated to “no connection no leadership”. Thus, on the one hand, it is important to analyze the

1 This Article is based on the author’s Doctoral Dissertation titled Challenges of Transformational Leadership in the Digital Age: The Role of Moral Trust in Maintaining Transformational Approaches. (Helmut Schmidt University, Hamburg, 2023.) It is however tailored to focus on the perspective of senior leaders.

2 Sheninger 2019, 11–13.

3 Brown 2018, 222.

possible erosion of trust through digitalization of teamwork and decision-making processes and its effects on Transformational Leadership⁴ in national or multinational headquarters. On the other hand, it is also of key essence to examine and better understand the role of senior leaders who were not born in the Digital Age and do not belong to the so called iGeneration,⁵ but they are expected to define company objectives and make strategic decisions, and with that to drive the digital transformation.

Digitalization as a Game-changer

Before moving on to define the relevant main features of digitalization it is constructive to create some clarity concerning terminology such as *digitization*, *digitalization*, and *digital transformation*. Indeed, it does reign some confusion regarding the right use of these hype terms even in the related literature. These terms have distinct meanings and for the sake of this article, it is important to enable the reader to make the distinction. Considering *digitization*, we can invite the help of the IT Dictionary of Gartner. This defines digitization quite clearly as “*the process of changing from analog to digital form*”, with other words “*digitization takes an analog data and changes it to a digital form without any different-in-kind changes to the process itself*”.⁶ Simple examples of digitization are the converting of handwritten or typewritten documents to digital text meaning bits and bytes or digitizing a VHS tape, which can be used by computing systems. However, it is key to understand that it is the information that will be digitized not the process because digital process deeds digital information.

As to *digitalization*, the Gartner IT Glossary exerts that “*it is the use of digital technologies to change a business model and provide new revenue and value-producing opportunities; it is the process of moving to a digital business*”. From the definition it becomes evident that here, unlike digitization, the process will be digitized.

A further perspective of digitalization is asserted by researchers of the University of North Carolina School of Media and Journalism. They refer to digitalization as “*the way in which many domains of social life are restructured around digital communication and media infrastructures*”. Via this process both work and private life become digitalized.⁷ Digitalization also means the adoption of innovative digital technologies across human and societal activities. Here, examples could be the digitalization of marketing or the government. All in all, digitalization is understood as the way moving forward to digital transformation by leveraging digitized data and process. Digitization and digitalization are two important terms unfortunately often used interchangeably in a wide range of literature.

---

4 The indoctrinated leadership approach of NATO is mission command or in German *Auftragstaktik* which perfectly overlaps with transformational leadership. This leadership mindset is based on trust, critical thinking, empowerment, willingness to delegate and readiness to take the initiative.

5 It refers to the generation born between 1995–2012. The generation who did not have a choice to live without iPhones or iPads. It often called as the internet generation, too.

6 Gartner IT glossary

7 Bloomberg 2018, 3.

To achieve higher clarity, it is constructive to deal with the term of *digital transformation*, too. As the word suggests, digital transformation is not something that companies can introduce as projects. Digital transformation usually includes several digitalization projects, but it is more than the sum of digitalization projects. It requires companies to better handle change and making it the most crucial competency of any enterprise including armed forces. In sum, as Bloomberg asserts, “we digitize information, we digitalize processes and roles that make up the operations of a business, and we digitally transform the business and its strategy.”⁸ It is important to emphasize that without digitization of paper and processes, there is no digitalization and with that no digital transformation. However, digital transformation, as we use it today, is much broader than digitalization. It requires the employment of more bridges in a comprehensive digital transformation strategy. *Meaning that, digital transformation is a company-wide phenomenon. Summing it up, one can say that digital transformation needs digitalization on the way to digital capabilities and it requires digitization of information.*

After providing overall understanding of these key terminologies, we can move on to assess the effects of digitalization on transformational leadership approach. As a departure point, it is necessary to define transformational leadership (hereafter: TL) and its embodiment in military environment. The first researcher describing the so called “transforming leadership” was James MacGregor Burns in 1978. He asserted that transforming leadership “occurs when one or more persons engage with others in such a way that leaders and followers raise one another to higher levels of motivation and morality”.⁹ It is not like in transactional leadership (hereafter: TAL) where a give-and-take transaction happens between a leader and a follower. It reshapes perceptions and values, as well as the expectations of followers. TL is certainly based on leaders’ ability and traits, and it encourages change through lead by example. A transformational leader articulates a clear vision and objectives, which challenge followers. As Burns (1978) found, transforming leaders strive for changes in organizations while transactional leaders tend to live in the given organizational culture.¹⁰

The American theorist Bernard M. Bass (1985) further refined the theory of Burns (1978). He found that under transformational leaders’ subordinates feel loyalty, respect, and trust. It results in well-motivated followers who are willing to work beyond expectations. It occurs because transformational leaders communicate a clear vision and inspiring objectives and through that they provide followers a new identity in the organization. According to Bass the 4Is such as *idealized influence* (earlier also referred to it as charisma) *inspirational motivation*, *intellectual stimulation* and *individual consideration* characterize TL. Bass and Riggio (2006) describe in their book of Transformational Leadership (second Edition) neutralizers and enhancers of TL and its possible substitutes, too. Concerning the latter, they define, amongst others transformational teams and organizational culture with transformational

---

8 Bloomberg 2018, 5.

9 Burns 1978, 20.

10 Roberts 1985, 1.

characteristics as possible substitute for TL. Extensive training and education of followers is also a substitute for TL because these employees or even staff officers in military need less direct supervision. In military teams the mutual support of members and the common history of success results that the appointed formal leader might find sufficient member self-esteem without any actions taken by the leader.¹¹ The authors also developed and clearly defined the four components of TL as described at the beginning of this chapter. The first element, they defined *Idealized Influence*. It is when leaders behave in a way that enables them look like a role model for their followers. In US military and certainly also in NATO it is as they call it “lead by example”. In the German Armed Forces’ leadership model, it is called “*Führung von vorne*” meaning quite the same. Two aspects are relevant regarding this component of TL, on the one hand, it is leaders’ behavior and on the other hand followers’ attribute to their leaders. The second component of TL is *inspirational motivation*. By employing behavior which inspires, team spirit will be strengthened which has an utmost high relevance in military environment along with trust. As to *intellectual stimulation* which is the third characteristics of TL it is important to note that “*Transformational Leaders stimulate their followers’ effort to be innovative and creative by questioning assumptions, reframing problems, and approaching old situations in new ways*”.¹² A crucial aspect of this component that followers’ mistakes will be tolerated and not criticized publicly. Subordinates should be effectively encouraged to bring up innovative ideas and solve problems creatively. *Individual consideration* is the fourth component of TL. It is practiced by paying special attention to all followers as individuals. Moreover, leaders need to act as mentor and coach for associates creating a supportive environment and new learning opportunities. It is of high importance that leaders are fully aware of followers’ individual differences in skills and abilities. Meaning that one associate needs more guidance and the other one needs higher autonomy to achieve results. The operationalization of individual consideration is achieved in a two-way communication by employing the management by walking around. It is of grave importance that leaders carefully listen to their followers aiming to understand their problems or even the new ideas they wish to put forward.¹³ This component has a special meaning in the military considering the research results of Sosik et al (2018). They conducted research in the US Air Force to find out new opportunities for military leaders to be effective. *They proved that among the 4Is individual consideration provides mostly to building mutual trust.*

As to further assess leadership in the military, the so called *Innere Führung*, which is the Leadership and Civic Education Model of the German Armed Forces, describes that on the one hand, sub-leaders or followers are provided the freedom to contribute with their individual skills to mission success. On the other hand, the delegation of decision-making authority and the freedom of action to lower levels provide sub-leaders grip the initiative which enables them to react appropriately to the constantly changing tactical situation on the ground. The leadership part of this

11 Bass & Riggio 2006, 219–220.

12 Bass & Riggio 2006, 7.

13 Bass & Riggio 2006, 7.

concept known as *Auftragstaktik* also stresses out that mutual trust of leaders and followers is an essential pre-requisite of this leadership approach. After thorough analysis of this concept, it becomes clear that the four components of TL are perfectly included in the German Leadership philosophy. Therefore, the German Armed Forces Leadership Concept is an example of transformational leadership though not called so.¹⁴ It carries real value considering the proven fact that “*Organizations whose leaders are transactional are less effective than those whose leaders are transformational*”.¹⁵ The figure below depicts the place of TL (4Is) on the scale of effectivity of leadership.

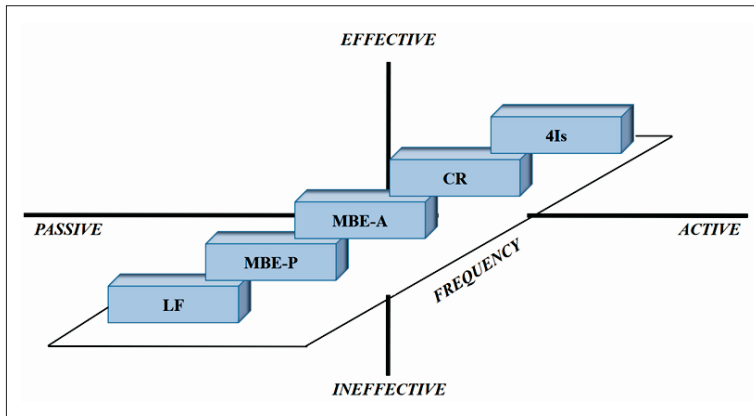

Figure 1.
Model of the Full Range of Leadership: Optimal Profile¹⁶

The graph provides a clear overview of the optimal profile of the full range of leadership described by Bass & Riggio (2006). It comprises the different leadership styles from non-leadership (*Laissez-Faire*) up to the TL with its 4Is on the effectivity and activity coordinates. The dimensions of TAL have also been shown on the graph including passive or active management (MBE-P, MBE-A) by exception and contingent reward (CR). As far as the idea of passive management by exception is concerned, leaders do not act until meaningful problems occur. These leaders act according to the good old motto „*If it ain't broke don't fix it*”¹⁷. Active management by exception on the other hand, means that principals monitor and anticipate possible problems and are ready to introduce the necessary measures to fix them.

Moving on to analyze the relevant features of digitalization, it seems productive to have a closer look at the issue of *whether digitalization matters for national and multinational organizations*. Digital technology is certainly the defining feature for the upcoming decades. Considering military, one can identify that to win the conflicts of

14 Csombók 2020, 18.

15 Bass 1990, 22.

16 Bass 2006, 9.

17 Bass 1985, 20.

the future NATO and its member states armed forces need to “reconcile conventional diplomatic and military power with data as a strategic capability”¹⁸. It means that military, such as other civilian companies, needs to harness digital transformation. The quoted researchers identified seven disruptive technologies which are relevant to the organizational and operational effectiveness of NATO but certainly are relevant for member states’ armed forces, too. These technologies are: “artificial intelligence, autonomy, quantum technology, space technology, hypersonic technology, biotechnology and human enhancement, and novel materials and manufacturing”¹⁹. They also identified that without the intermediary step of digitalization the strategic advantage cannot be realized. Meaning that if the listed disruptive technologies are the locks for NATO’s strategic superiority than digitalization is the key for it. Digitalization can clearly improve NATO’s ability to effectively gain and process information in support of a timely situation awareness even beyond its traditional, functional and regional expertise. And, with that, it can significantly improve NATO’s and its member states’ decision making. Thus, one could conclude that *decision making is the number one beneficiary of digitalization*. NATO can increase its strategic advantage by harnessing disruptive digitalization, increasing creative thinking, and employing new technologies over legacy capabilities. Reynolds & Lightfoot identified five game changers namely: Artificial Intelligence and Machine Learning (hereafter: AI/ML), data factory, footprint and reach, staff & culture, a new (ish) way of war. The game changer staffs & culture is highly relevant because it is crystal clear that NATO needs digital talents in its ranks, the digital transformation cannot be achieved without the relevant digital competencies. To gain and maintain these competencies there is a need to change in talent acquisition and in policies, such as design thinking, research and innovation and flatter hierarchy.²⁰

In sum, as Sheninger (2014) asserted, digitalization is a difficult phenomenon to explain because the properties of it are cross-cultural, interdisciplinary, and virtual as well.²¹ Furthermore, it is not a miracle cure, but it is surely key to enable national and multinational organizations to meet the challenges of the coming decades. *Thus, the digital maturity of senior leaders seems highly essential to drive the digital change.*

As further assessment of the importance of senior leaders’ digital awareness, the next chapter deals with the effects of digitalization on trust relations mainly at micro (interpersonal) level.

The Effects of Digitalization on Trust Relations and Transformational Leadership

Transformational Leadership seems to be the best possible fit to achieve success in complex multinational organizations. It is also gravely relevant for this topic that TL is based on a mutually trustful relationship meaning that without trust between

---

18 Reynolds & Lightfoot 2020, 2.

19 Reynolds & Lightfoot 2020, 2.

20 Reynolds & Lightfoot 2020, 2–4.

21 Sheninger 2014, 8.

a leader and a follower TL is not enabled and leadership will be more transactional which is proven to be far less effective.²² Another crucial aspect of trust, important for this paper, is, defined by Luhmann (1968) asserting that the complexity of modern society requires more trust because “*trust is an effective form of complexity reduction*”.²³ It makes trust certainly a delicate commodity of the Digital Age.

If it comes to recent literature on trust, it is a must to mention Rachel Botsman (2018) one of the world’s well-known experts on trust. In her book, titled *Who Can You Trust* she asserted that *we are at the beginning of the third trust revolution in humankind’s history*. She emphasizes that the history of trust includes three chapters up to now. The first was local trust, this was the time when we lived within local boundaries of small communities. The second chapter was institutional, a sort of intermediate, trust in the Industrial Age when trust ran through different contracts and courts as she puts it “*freeing commerce from local exchange*”. And the third chapter is distributed trust in the Digital Age. This latter will be explained as “*Trust that flows laterally between individuals enabled by networks, platforms and systems*”.²⁴ She also puts a remarkably simple and concise explanation for trust describing it as “*a confident relationship with the unknown*”²⁵. She argues that distributed trust shaped and reshaped by people needs can provide a successful path forward for governments, media & business, as well.²⁶

Thus, if trust is a must-have, then it is certainly constructive to find the specific behaviors that facilitate or inspire trust at micro (interpersonal) and at macro (organizational) level. Concerning micro level, I found a well-applicable vehicle designed by Brené Brown (2018). She identified with a team of researchers seven behaviors that are needed to inspire and build trust, they named it the BRAVING inventory. This is an acronym containing the first letters of the behaviors they identified namely: *Boundaries, Reliability, Accountability, Vault, Integrity, Non-judgement, and Generosity*. Amongst these behaviors there are a couple they seem obvious but also some they need little clarification. The first one (*Boundaries*) means know your boundaries and respect them and if you are not sure about it then ask. The second one (*Reliability*) is be aware of your competencies and limitations and do not over-promise. Do always what you say you will do. The third one (*Accountability*) is about owning your own mistakes, dare to apologize and make amends. The fourth one (*Vault*) means do not share experience or information that are not yours to share. Respect the confidentiality of information about persons. The fifth behavior is (*Integrity*) it is about “*choosing courage over comfort*” and choosing to live your values not only to professing them. The sixth element (*Non-judgement*) is about talking to each other about how you feel or what you need without judgement, and we can ask each other’s help without being judged. The last component (*Generosity*) means you need to be ready for generous interpretation of intentions, actions and words of others.²⁷

---

22 Bass & Riggio 2006, 7.

23 Luhmann 1968, 6.

24 Botsman 2018, 264.

25 Botsman 2018, 264.

26 Botsman 2018, 259.

27 Brown 2018, 225–226.

Charles Feltman is another great contemporary researcher of trust (2021), he described trust in his book titled *The Thin Book of Trust* as follows “*Trust is choosing to risk making something you value vulnerable to another person’s actions*”²⁸. Things we make vulnerable is ranging from promotion to things we hold dear or beliefs or our good name. In his view, whatever we choose to display and make vulnerable to others’ actions, we do it because we want to achieve something together which we cannot accomplish alone. And we only withdraw trust when it is betrayed. Choosing to trust is always a result of either a hasty or even a thorough risk assessment. Considering trust between a leader and a follower, Feltman (2021) points out that building trust is certainly a two-way street meaning that “*you may be trustworthy but if you do not extend trust to others, none is built*”.²⁹ This statement is based on his research findings showing that the problem starts usually with a leader’s lack of trust in members of their team. In this context, it is of key importance that “*building trust is a competency, a set of skills that can be learned and improved*”.³⁰ Therefore, it is an opportunity and of high importance in leadership training to better enable leaders to trust building and with that to strengthen of their transformational leadership approach. Because, as identified in earlier chapters, without trust there is no transformational approach. As Nancy Settle-Murphy, a virtual workplace expert, points out in her cover page quote in Feltman’s book, building and maintaining trust is very challenging especially in the Digital Age where leaders and team members work and meet increasingly in virtual space. Feltman (2021) created not only theories, but he provides great tools for leaders how to be trustworthy and ways to maintain and improve trust at interpersonal level. According to his research findings, trustworthiness will be defined by four key distinctions namely *care, sincerity, reliability, and competence* (See Figure 2.).

To find out what prevents leaders from trusting others we need to assess these attributes. This also works in identifying how trustors are judging trustees’ trustworthiness. To properly understand and address trust, one should analyze distrust, too. It is basically the opposite of trust meaning “*distrust is a choice not to make yourself vulnerable to another person’s actions*”³¹. Distrust is basically a disaster at workplace, it gets in the way of a leader and a follower to work effectively together. Its meaning in terms of leadership perspective is real, simple, no trust no connection and no connection no leadership.

The topic in military environment shows certainly clear signs of research needs. The Multinational Capability Development Campaign (hereafter: MCDC) is a US led platform, including 15 nations and dealing with the enhancement of collaboration amongst nations’ armed forces in order to provide multinational concepts for capability development aiming to close capability gaps in multinational military operations. This initiative put out the research on *Future Leadership* (2020). This paper points out how important it is for military leaders to understand the

28 Feltman 2021, 9.

29 Feltman 2021, 10.

30 Feltman 2021, 9.

31 Feltman 2021, 11.

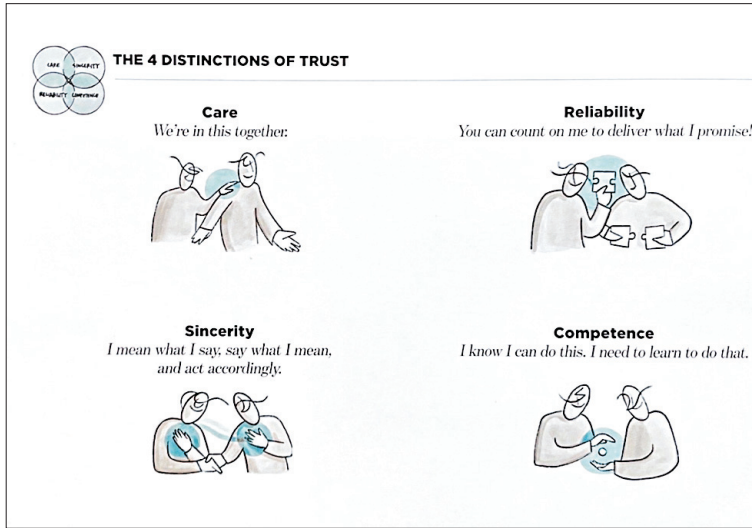

Figure 2.
Feltman's Four Distinctions of Trust³²

challenges of the 21st century one of which is digitalization. As these developments shape the way we think and act, and it is crucial to keep thinking effective. However, *humans are hampered by cultural inertia, and self-deceptive inconsistencies and contradictions. And all these put at risk our ability to rethink or at least challenge leadership practices of the past and present.* Thus, it is fundamental how military organizations can prepare their leaders to meet the challenges of the highly complex operating environment. The digital battlefield is the new operating environment. This research points out the urgent need for all military leaders to examine and re-think all facets of leadership aiming to gain a better understanding of the leadership implications of the so called VUCA³³ environment and the growing use of artificial intelligence technologies in decision preparation and decision-making processes (MCDC 2020, 5). Transformational military leaders in NATO and its member states are challenged when deployed by not only the many different leadership cultures but also by digitalization of processes such as decision preparation, decision-making and teamwork. These challenges are compounded by the rather short deployment periods of leaders and followers, resulting in a constantly changing human make-up within standing but especially in deployed headquarters. These all have the potential to change relation structures even in strictly structured military environments and they seem to compromise trust and, with that, TL approaches.

As the U.S. Army Field Manual 6-22 on Army Leadership (2006) suggests, "*command is about sacred trust*" (US Army FM 6-22, 2-3). It is a powerful expression

³² Feltman 2021, 11.

³³ The future operating environment is described by NATO as, "VUCA", meaning Volatile, Uncertain, Complex and Ambiguous.

about trust in military and shows the significance of it. This manual also suggests that the Army as a military institution is built up of teams and of team of teams. To be effective, especially in warfighting scenarios, but basically in any situations, team cohesion is fundamental. Trust in military organizations gain a much stronger significance because of the life-or-death situations.

Conclusion

As this article points out TL is the most effective leadership approach to lead in national and multinational companies in the Digital Age. Thus, it is essential to keep leadership approach transformational. However, the “sacred trust”, which is the ultimate enabler of TL, is challenged not only in civilian companies but also in military organizations by digitalization of teamwork and decision-making processes. Without trust there is no connection, and no connection means no effective leadership. Trust has the potential to reduce complexity which makes trust a very important commodity in the Digital Age. As Feltman (2021) found “*building trust is a competency, a set of skills that can be learned and improved*”.³⁴ The same has been proven by Bass (1990) concerning transformational leadership when he found that it can be learned³⁵. Thus, it is of key importance to further research and operationalize findings on how digitalization changes trust relations at micro (interpersonal) and macro (organizational) levels. *Senior leaders are facing quite a paradoxical situation because on the one hand, they are not digital natives and sometimes they are not even interested in understanding how digitalization effects the leadership approach but on the other hand, they are expected to drive the change in the Digital Age.*

In sum, since leadership is an essential part of a military capability defined in NATO along the DOTMLPF-I³⁶ it is quint essential to raise digital awareness and improve digital maturity of leaders, especially senior ones by finding ways to integrate digitalization and its effects into leadership trainings. This would enable senior leaders to successfully drive the change in the Digital Age and keep the leadership approach transformational. Moreover, it could contribute to stopping and even shrinking the widening gap between junior and senior leaders.

BIBLIOGRAPHY

Bass, B. M. 1985. Leadership and Performance Beyond Expectations. New York: N.Y. Free Press.

Bass, B. M. 1990. From Transactional to Transformational Leadership: Learning to Share the Vision. Organizational Dynamics, vol. 18, 19-31.

http://discoverthought.com/Leadership/References_files/Bass%20leadership%201990.pdf.

[https://doi.org/10.1016/0090-2616\(90\)90061-S](https://doi.org/10.1016/0090-2616(90)90061-S)

---

34 Feltman 2021, 9.

35 Bass 1990, 27.

36 NATO Joint Analysis Handbook (2016): The eight components of DOTMLPF-I are: Doctrine, Organisation, Training, Materiel, Leadership, Personnel, Facilities, and Interoperability. DOTMLPF-I is a way of describing the essential elements of capability development.

- Bass, B. M./ Riggio, R. E. 2006. *Transformational Leadership* (Second Edition). New York: Taylor & Francis Group, LLC. <https://doi.org/10.4324/9781410617095>
- Bloomberg, J. 2018. Digitization, Digitalization, and Digital Transformation: Confuse Them at Your Peril. https://moniquebabin.com/wp-content/uploads/articulate_uploads/Going-Digital4/story_content/external_files/Digitization%20Digitalization%20and%20Digital%20Transformation%20Confusion.pdf.
- Botsman, R. 2018. *Who Can You Trust*. London: Penguin Random House.
- Brown, B. 2018. *Dare to Lead: Daring Greatly and Rising Strong at Work*. London: Vermillion, an imprint of Ebury Publishing.
- Burns, J. M.G. 1978. *Leadership*. New York: HarperCollins Publishers.
- Csombók, J. 2020. The Effects of Transformational Leadership on Organizational Citizenship Behavior: Challenges of Transformational Leaders in NATO's Deployed Multinational Headquarters. <https://www.natofoundation.org/wp-content/uploads/2021/03/NDCF-János-Csombók-TL-effects-on-OCB.pdf>
- Csombók, J. 2023. Dissertation. Challenges of Transformational Leadership in the Digital Age: The Role of Moral Trust in Maintaining Transformational Approaches. <https://doi.org/10.24405/14925>
- Feltman, C. 2021. *The Thin Book of Trust: An Essential Primer for Building Trust at Work* (2nd Edition). Bend USA: Thin Book Publishing Co.
- Gartner IT Glossary. <https://www.gartner.com/en/glossary>.
- Luhmann, N./King, M. 2017b. *Trust and Power* (1st ed.). Cambridge: Polity Press.
- NATO Science & Technology Organization 2020. *Science & Technology Trends 2020-2040: Exploring the S&T Edge*. Brussels: NATO Science and Technology Organization. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/4/pdf/190422-ST_Tech_Trends_Report_2020-2040.pdf.
- NATO Standardization Agency 2013. *NATO Glossary of Terms and Definitions, AAP 6*. https://www.academia.edu/10269177/AAP-6_NATO_Glossary_of_Terms_and_Definitions_2013.
- Reynolds, Jeffrey, Lightfoot, Jeffrey 2020. *Digitalize the enterprise* <https://www.atlanticcouncil.org/content-series/nato20-2020/digitalize-the-enterprise/> (Accessed on 24 April 2023.)
- Sheninger, E. 2019. *Digital Leadership Changing Paradigms for Changing Times* (second edition). London UK: SAGE Publication Ltd. <https://doi.org/10.21125/inted.2019.2528>
- U.S. Army FM 6-22, 2006. *Army Leadership Competent, Confident, and Agile*. U.S. Army Field Manual. https://usacac.army.mil/sites/default/files/misc/doctrine/CDG/cdg_resources/manuals/fm/fm_22.pdf.
- Zentrale Dienstvorschrift A-2600/1, 2014. *Innere Führung Selbstverständnis und Führungskultur*. <https://www.bmvg.de/resource/blob/14258/a0e22992bc053f873e402c8aaf2efa88/b-01-02-02-download-data.pdf>.

Budapesti nemzetközi védelmi logisztikai konferencia

2023. március 1–2.

A londoni *SEA média csoport* (SEA Media Group, UK) egyik alapvető tevékenysége, hogy a globális szakmai közösségeket olyan konferenciák keretében kösse össze, amelyek témái előremutatók, és megoldásokat kínálnak a jövő üzleti vagy technikai kérdéseire. A konferenciák témakörei a védelemre, a fejlesztésre, a logisztikára, a repülés és az úrhajózás kérdéseire, valamint a gyógyszerkutatásra és az orvosi gyógyászatra fókuszálnak. A konferencián való részvétel előnye, hogy ez az egyetlen régióspecifikus fórum, ahol a vendéglátó ország, illetve régió, valamint a meghívott külföldi stratégiai tervezők, a katonai és politikai döntéshozók szakmai kapcsolatokat építhetnek egymás között.

A Budapesten 2023. március 1-én és 2-án megrendezett tanácskozás résztvevői a logisztika legújabb fejlesztési eredményeit harcászati, hadművelleti és stratégiai szempontból is behatóan tanulmányozták.

A találkozó alatt lehetőség nyílt az ukrajnai konfliktus direkt és indirekt logisztikai következményeinek és a NATO stratégiai reakálásának elemzésére.

A konferencia színvonalát olyan nemzetközileg elismert szakemberek emelték hozzászólásukkal, mint Faith Chamberlain ezredes, az Amerikai Egyesült Államok Védelmi Logisztikai Ügynökségének (DLA) európai–afrikai parancsnoka, Edward Dorman vezérőrnagy, az Amerikai Egyesült Államok szárazföldi haderereje számára missziós parancsnoki kiképző programot támogató S10 cég alelnöke, és Dariusz Ryczkowski vezérőrnagy, a NATO Összhaderőnemi Támogató és Felkészítő Parancsnokság parancsnokhelyettese.

A konferenciáról készített beszámolóink a fenti szakemberek prezentációi alapján készült. Az előadók az elmondottakhoz nem csatoltak szakirodalmi forrásjegyzéket.

A lengyel haderő modernizációja

(Artur Gniadek ezredes, Szervezési és tervezési főosztályvezető)

A közös határ hosszúsága miatt, az Ukrajnában jelenleg folyó háború földrajzi szempontból az egyik legérzékenyebben érintett országa Lengyelország. A lengyel haderőnek (Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej), azon belül kiemelten a logisztikai

rendszerének dinamikus transzformációt kell végrehajtania, hogy a változó biztonsági környezet kihívásainak folyamatosan megfeleljen. E folyamat időhorizontja 2021–2035.

A beszerzéseket erre az időszakra kell ütemezni. A változások hatását nyomon kell követni a logisztikai rendszeren, mert Ukrajna támogatása komoly logisztikai kihívást jelent. A lengyel haderő védelmi képességének jelentős növelése a cél, amelynek alapja a GDP több mint 3%-nak a védelemre történő fordítása. Ehhez új és korszerű hadiipari kapacitásokat is létrehozunk. A 2030-as évekre a hivatásos állomány mellett a területvédelmi erőket is jelentős mértékben megerősítik.

Az ukrajnai háború a lengyel haderő teljes haditechnikai eszközcserejét generálja, ami az Egyesült Államok számára igen jelentős üzletet jelent. A befektetés egyben politikai támogatottságot is élvez. A haderőmodernizációt nem a logisztikai igények, hanem a hadművelési követelmények, és az ukrajnai háborús tapasztalatok gerjesztik.

A logisztikai rendszer megújítása érdekében mind harcászati, mind hadművelési szinten új egységek felállítása várható. A csapatok mobilitását fokozni kell, ehhez háttérként a laktanyákba támogató alegységeket telepítenek, ugyanakkor a fogadó ország támogató egységeit is fejlesztik, valamint a katonai egészségügy átszervezését is tervezik.

Lengyelország és az USA a közelmúltban kiemelt védelmi együttműködési szerződést írt alá, amely tovább bővíti a haditechnikai lehetőségeket.

A lengyel haderő az Ukrajnának biztosított haditechnika szállításában jelentős szerepet játszik.

A rendelkezésre álló szállítási kapacitás:

- légi úton: 1746 repülőgép,
- országúton: 7890 jármű,
- vasúton: 1392 vagon.

Ausztria logisztikai rendszere

(Stefan Lampl dandártábornok, a Logisztikai Iskola parancsnoka)

Ausztria logisztikai rendszerének középpontjában a jól működő osztrák ipar logisztikai rendszere áll, amely egyben a katonai rendszer gerincét adja. Az új katonai koncepció logisztikai területen az erők hatékonyságának biztosítását tűzte ki célként, stabil ellátási láncsal a háttérben.

A következő évtizedben új technikai eszközök kerülnek az osztrák haderő rendszerébe, ezek logisztikai ellátásszervezése lesz a feladat, amelyhez stabil ellátási láncra, képzett szakemberekre és megfelelő infrastruktúrára lesz szükség. A katonai oldal képességének emelését a polgári ipari rendszerre alapozzák, amely már jól bejáratott ellátási láncsal rendelkezik.

Az ipari logisztikai bázis a csapatok ellátását belföldön a laktanyákban, valamint a külföldi missziókban, a területvédelmi kerületekben és a gyakorlatokon biztosítja. Az ipar kialakult kapcsolatokkal rendelkezik az ellátási láncokkal, ez egy állandó folyamat. Ehhez csatlakozik a biztonsági ellátási lánc, amely a csapatok időszakos ellátását biztosítja. Krízis idején ezek a láncok folyamatosan elérhetők és működnek. Ugyanakkor váratlan esetekre és a rendkívüli időjárási helyzetekre is

rendelkeznek tervezési és működtetési tartalék lehetőséggel, ami a rendszer ellenálló képességét nyújtja.

Ausztria vezető országgént többnemzetiségű logisztikai tréninglehetőséget biztosít, amelyen a Magyar Honvédség szakemberei is részt vesznek. A logisztikusképzést egyetemi környezetben biztosítják a haderőnek, ugyanakkor az oktatásra a Nemzetvédelmi Akadémia is nyitott. A NATO és az EU logisztikai képzése magasan minősített, de ezek mellett bilaterális képzés is szervezhető. Ausztria, Csehország és Észak-Macedónia között regionális logisztikai és beszerzési kooperáció működik.

Amerikai Védelmi Logisztikai Ügynökség (Defense Logistics Agency – DLA)

(Faith Chamberlain ezredes,

Amerikai Egyesült Államok Védelmi Logisztikai Ügynökség)

A szervezet tevékenységében – a maradéktalan ellátás biztosítása érdekében – folyamatos verseny van a felhasználható forrásokért. Meg kell teremteni a fogyasztás és a raktározás egyensúlyát, ehhez előretelepítési gyakorlatokat végeznek. A vezérelni a megfelelő időben történő döntéshozatal stratégiai és taktikai szinten.

A megnövelt éberségi aktivitás jegyében olyan típusú erők és eszközök folyamatos telepítése történik az ukrajnai erők megsegítése érdekében, amelyek a szárazföldi erők képességének fenntartásához szükségesek. Ebbe a körbe tartozik a NATO Logisztikai Támogató és Beszerző Ügynökség tevékenységének fokozása is. A fentiek érdekében a régióban Lengyelországban 11 600, a balti országokban 9700, Szlovákiában 1100, Romániában 4700, Bulgáriában 1650 fő tevékenykedik.

NATO Közös Támogató és Felkészítő Parancsnokság

(NATO Joint Support and Enabling Command – JSEC)

(Dariusz Ryczkowski vezérőrnagy, parancsnokhelyettes)

A JSEC létrejöttének szükségessége 2014-ben a walesi csúcson került napirendre, majd a 2016-os varsói csúcson már a NATO parancsnoki rendszerének struktúraváltásával valósult meg, és 2021-től teljes műveleti képességgel működik. A JSEC és a JFC NF Közös Erő Parancsnokság Norfolk, szövetséges műveleti parancsnokság alatt, közvetlen együttműködésben áll.

A JSEC feladata az erők felkészítésének és megerősítésének koordinálása annak érdekében, hogy a felelősségi területén, vagy a konfliktus helyszínén a szövetséges képes legyen az erők telepítésére és fenntartására.

Ez óriási területet és felelősséget jelent 31,5 millió km²-en belül, ahol a feladatokat bármikor meg kell oldani.

A JSEC a logisztikai szervezés csúcsa, mert pénz nélkül végzi a tevékenységét, az iparral – a multinacionalitás ellenére – csak a tagállami ipari kapacitásokon keresztül áll kapcsolatban. A szerződéses tulajdonosai felelnek a teljesítésekért, a JSEC a koordinációt szervezi, azért felelős. A rendelkezésre álló infrastruktúra elemei – úthálózat, vasút, kikötők, repülőterek, raktárak, járművek stb. – döntő szerepet kapnak. A működés alapja egy funkcionális hálózat, amely egy nagykapacitású központi csatornával rendelkezik – ez a fizikai szint, ezt kell precízen koordinálni, hogy a folyamatos

működéshez mindig rendelkezésre álljon. Ebből adódik a nagy kérdés, ki az, aki képes erre pénzt költeni, anyagi háttérrel biztosítani. Mindig meg kell találni a megoldást, a „szűk keresztmetszetet”, és ezt a helyzetet folyamatosan tesztelni kell. Az ukrán háborúban, napjainkban mindez döntő momentum lehet. A lőszer és az üzemanyag biztosítása igen kritikus és meghatározó, ezekhez kell reális kapacitásbiztosítást szervezni. Mindehhez össze kell hangolni a nemzeti képességeket és kapacitásokat, ez a nagy üzlet, ami az ipart mobilizálja.

Az alapkérdés, hogy az ipar és a gazdaság – egy hosszú enyhülési idő után – képes-e logisztikai háttérrel nyújtani a NATO-nak. Az EU gazdasága kevés ehhez a stratégiához, az USA kapacitása a döntő, amelyhez további kapacitások nyerhetők a NATO ausztráliai bővítésével.

Stratégiai légi szállítás

(Harald Struzyna alezredes, Stratégiai légi szállítást koordináló szervezet, Strategic Air Lift Coordination Cell, SALCC)

A stratégiai légi szállítás az ukrain háború miatt kiemelten fontos szerepet kapott. Kilenc ország köztük Magyarország hozta létre a SALIS (Strategic Air Lift Solution) szerződést, amelynek feladatait a 2006-ban létrehozott SALCC-on keresztül szervezik és üzemeltetik. Igen nagy az igény, amelyhez képest kevés a kapacitás. Ukrán és orosz gyártmányú gépek állnak rendelkezésre, az amerikai kapacitás csak esetleges. Jelenleg 10 darab Antonov An-124-100 és 5 darab Iljuszin Il-76-os típusú repülőgép érhető el, amelyekkel Lipcséből (Leipzig) naponta kétszer szállítanak eszközöket Ukrajnába, és ezt egészíti ki 6, illetve 9 naponként még két járat. Az An-124-100 típusú repülőgépek maximális hasznos terhelhetősége 120 tonna, amelyet 4500 km távolságra képes szállítani. A raktérbe harckocsik, páncélozott járművek, helikopterek és kisebb eszközök, például 10-12 darab konténer kerülhet. A 225 tonnás szállítási kapacitású Antonov An-225-ös sajnos a háborúban megsemmisült, és ugyancsak megsérült a 60 tonna teherbírású Antonov An-22-es is. A típusváltozattól függően 42–60 tonna teherbírású Il-76-os típusok működőképesek. A Boeing C-17-es repülőgépek gyártása már leállt, ezért ebből a típusból jelentős kapacitás már nem várható.

A stratégiai katonai légi szállítást koordináló szervezet

(Movement Coordination Centre Europe – MCCE)

(Giacchino Cassara ezredes, ATARES irányító)

A közép-európai stratégiai légi forgalom központjának feladata, hogy a tagországok számára koordinálja a többnemzetiségű légiszállítási, légi utántöltési igényét a lehetőségek szerint úgy, hogy maximalizálják a források legjobb kihasználását, növeljék a bizalmat és a stratégiai mozgás átláthatóságát.

Az MCCE szervezet megalapítása szükségszerű volt, mert ezen a területen teljesen hiányzott a koordináció. A szállítás a nemzeti felelősség és üzlet körébe tartozik, ezért egyedileg, nemzeti szinten történik a finanszírozás. Az MCCE-hez szervesen kapcsolódnak más tevékenységek is, mint a SEOS (SIGINT/EW Operator Simulator), az ATARES (Air Transport & Air to Air Refueling and other Exchanges and

Services), az NMCC NATO Military Command Center. Ezek összehangolt tevékenysége adja a hatékony működés alapját, a tervezést – amely párhuzamos a nemzeti tervezéssel –, és a stratégiai átláthatóságot. A fentiekhez szervesen illeszkedik a Pápán található nehéz szállító ezred, amely három C-17-es szállítórepülőgép kapacitással rendelkezik. Ezt a kapacitást a Stratégiai Légiszállítási Képesség (Strategic Airlift Capability – SAC) hadműveleti ága üzemelteti. Az MCCE-tagság lehetővé teszi, hogy a nemzetek kapcsolatba kerüljenek olyan szervezetekkel, amelyekkel korábban nem volt kapcsolatuk, kialakítsanak katonai képességeket, amelyekkel nem rendelkeznek, és olyan szerződésekhöz csatlakozzanak, amelyekhez eddig nem volt közük. A fenti mozgástér természetesen a logisztikai területre vonatkozik. Ezek a lehetőségek kapacitás-bővítést, ugyanakkor költség-optimalizálást jelentenek, ezért a jövőben tovább kell mélyíteni a NATO és az EU koordinációját.

Az ukrán igények és a valóság

(Timothy Crossland dandártábornok)

A jelenleg folyó orosz–ukrán háború jelentős nyugati fegyverszállításokkal folytatódik. A mennyiségileg és minőségileg is változó ukrán beszerzési igények kielégítése jelentős szervezési feladatokat követel. Ennek vezetését a Nemzetközi Donorkoordinációs Központ (International Donor Coordination Center – IDCC) szervezi, irányítja.

A központ feladata, hogy egy nagykapacitású, jól működő rugalmas szervezetet hozzon létre, majd működtessen, amely képes biztosítani a katonai segílyt Ukrajna számára.

Egy jól működő hálózaton keresztül kell koordinálni a katonai segílyként felkínált anyagok eljuttatását.

Ki kell alakítani, majd fejleszteni kell az ukrainai kapcsolatokat annak érdekében, hogy megértsük az ukrán prioritások lényegét, és megfelelően biztosítsuk számukra ezen képességeket.

Az IDCC 72 órával a háború kitörése után kezdte meg működésének megszervezését. A központban 20 ország képviselteti magát. Az önkéntesek koalícióját Nagy-Britannia vezeti, az IDCC közvetlen kapcsolatban van a UK és a US európai parancsnokságával.

Három terület – az ellátás, a karbantartás és a fenntartás – tevékenységének folyamatos összehangolása zajlik. Valójában ez a legnagyobb NATO-gyakorlat a II. világháború óta. A bejövő ukrán igények osztályozása után a képesség alkalmazhatósága párhuzamosan készül el a küldési tervvel, amely a szállítás módjait is meghatározza légi, földi, tengeri szállítási képességek hozzárendelésével. Az átvétel során – az esetleges karbantartások végrehajtása érdekében – internetes kapcsolatokat alakítottak ki. A szállítmányokat az átvételig követik, a légi szállítási kapacitást a kanadai C-130-as harccsoport is támogatja. A 2023-as ukrán igény az előrejelzések szerint: 1447 darab harckocsi, 2550 darab páncélozott harcjármű, 463 darab 155 mm-es önjáró löveg, 50 darab MLRS (Multiple Launch Rocket System – rakéta-sorozatvető rendszer). Tüzérségi lőszerből 1 739 356 darab 122 mm-es űrméretű, 2 71 500 darab 152 mm-es, 1 996 108 darab 155 mm-es, gyalogsági töltényből pedig 55 900 000 darab 5,56 mm-es az igény.

Az ukrán igényekből – amelyek kezdetben kaotikusak voltak – a NATO egy integrált képességet alakított ki.

A fenntartási cél eléréséhez – a harcászati képesség folyamatos megtartásához – kétszeres tartalékkészlet rendelkezésre állása szükséges.

A karbantartás célja, hogy a meglévő régebbi eszközök is folyamatosan működőképesek maradjanak.

Az integrálás – azaz a gyárak egy nagy céggé alakításának – célja, hogy a szükséges eszközök gyártása előnyös szerződések kötésével prioritást kapjon. Így, a felhasználó tapasztalata alapján az azonos termékek közötti kiválasztás is megtörténik. Ez lesz a jövő, mert ez a piacokon is jelentős előnyt jelent, nemcsak a harctéren. Ez a technikai megoldás még jobban felgyorsítja a termelőkapacitások fejlesztését, és a cég sikerei adják az innováció értelmét. Így végül egyetlen nagy szervezet fogja adni a haderő haditechnikai hátterét Ukrajnában, megszüntetve a jelenlegi széttagolt-ságot. Addig is azonban tényként kell kezelni, hogy a kapacitások és a szükséges eszközök korlátozottak és a források kimerülőben vannak. Erre a finomításra a BAE System ajánlásokat dolgozott ki, ez lesz az önkéntesség ipari koalíciója.

Ráth Tamás

A Magyar Hadtudományi Társaság küldöttgyűlése

A Magyar Hadtudományi Társaság (továbbiakban MHTT) 2023. április 14-én tartotta küldöttgyűlését, amelynek a Nemzeti Közszolgálati Egyetem M. Szabó Miklós díszterme adott otthont. A rendezvényre 110 küldött kapott meghívást. Az összejevetel két kiemelt napirendi pontjaként az elmúlt időszakról szóló beszámoló, valamint a 2023. év feladatainak előterjesztése hangzott el.

A rendezvényt megnyitó prof. dr. Szenes Zoltán, az MHTT elnöke üdvözölte a küldötteket és a meghívottakat, majd megállapította, hogy az összehívott küldöttgyűlés a megjelent 62 fő küldöttel határozatképes.

Az elnök külön köszöntötte Sándor Tamás vezérőrnagyot, a HVK képviselőjét, dr. Tömösváry Zsigmond dandártábornokot, a Felderítő Társaság elnökét, valamint dr. Boda József nb. vezérőrnagyot, a Magyar Rendészettudományi Társaság képviselőjét. Ugyancsak az elnökségben foglalt helyet Hegedűs Henrik, az MHTT alelnöke.

A Társaság elnökének vezetésével lezajlott a tisztségviselők (levezető elnök, jegyzőkönyvvezető és a jegyzőkönyv-hitelesítők) megválasztása, a napirendi pontok elfogadása. Az előzetesen összeállított napirend a szavazás során egyhangú támogatást kapott, egyben a jelenlévők hozzájárultak az eseményen történő hangfelvétel készítéséhez.

Hegedűs Henrik, a küldöttgyűlés levezető elnöke az ügyrendi feladatok lezárását követően röviden tájékoztatta a megjelenteket a rendezvény fontosabb feladatairól, majd ismertette a napirendi pontokat, amelyek a következők voltak:

1. Megnyitó és a tisztségviselők (levezető elnök, jegyzőkönyvvezető, két jegyzőkönyv-hitelesítő, szavazatszámológ) megválasztása, a napirend elfogadása.
2. Az elnökség beszámolója a 2022-ben végzett munkáról, a beszámoló vitája és elfogadása.

Előadó: *prof. dr. Szenes Zoltán* elnök

3. A 2022. évi pénzügyi beszámoló elfogadása.
Előadó: *dr. Kenessey Zsolt* gazdasági elnökhelyettes
4. A felügyelőbizottság beszámolójának elfogadása.
Előadó: *dr. Cséry-Szűcs Péter*, a felügyelőbizottság elnöke
5. Az etikai bizottság beszámolójának elfogadása.
Előadó: *dr. Zán Krisztina*, az etikai bizottság elnöke

6. Az elnökség 2023. évi munkatervének ismertetése, vitája és elfogadása.
Előadó: *prof. dr. Szenes Zoltán* elnök
7. A 2023. évi pénzügyi terv elfogadása.
Előadó: *dr. Kenessey Zsolt* gazdasági elnökhelyettes
8. A Társaság 2022. évi elismeréseinek átadása.
Átadó: *prof. dr. Szenes Zoltán* elnök
9. Laudáció, Tanárky-díjasunk előadása:
Az orosz–ukrán háború és a hadtudomány.
Előadó: *prof. dr. Kis-Benedek József*
10. Határozathozatali javaslatok (tisztelőbeli tagság, a Társaság szegedi tagozatának létrehozatala, tagdíjemelés).
Előadó: *prof. dr. Szenes Zoltán* elnök
11. Egyebek.

Hegedűs Henrik, az MHTT alelnöke, levezető elnök, az 1. napirendi pont lezárását követően, a 2. *napirendi pontra* áttérve felkérte az MHTT elnökét, hogy az elmúlt év feladatairól szóló beszámolóhoz tegye meg szóbeli kiegészítését.

Prof. dr. Szenes Zoltán tájékoztatta a küldöttgyűlést, hogy a beszámolót az elnökség megtárgyalta és jóváhagyta. A 2022. évet az elnökség aktív évnek értékelte, amely az előzetes tervnek megfelelően teljesült. A legfontosabb eredményekről szólva kiemelte, hogy az orosz–ukrán háború kapcsán a hírek iránt fogékony társadalmi körökben az MHTT közismertté vált. A Társaság több szakértője rendszeresen értékeli a háború eseményeit a médiában.

A Társaság gazdálkodása kiegyensúlyozott volt, amihez hozzájárult a 2021. év végén kapott rendkívüli HM-támogatás, valamint az éves támogatás összegének 10 millió Ft-ra történő emelése. Jelezte, hogy a 2023. évre még nem érkezett meg a várt összeg, ezért egyelőre a saját tartalékból kell finanszírozni a kiadásokat.

A Társaság a 2022. márciusi küldöttgyűlésen elfogadott új működési és szervezeti-irányítási rend (ASZ, SZMSZ) alapján dolgozott. A szabályzók felülvizsgálata még folyamatban van. 2022-ben elkészült az első MHTT Évkönyv, amelynek rendszeres kiadásával a Társaság könnyíteni kívánja tevékenységének dokumentálását.

A Társaság taglétszáma év végén 643 fő volt, amelyből 57 fő volt új belépő. Sikerként értékelte, hogy a Társaság tudományos teljesítménye javult, a központi nagy konferencia a *NATO Madrid után*, kiemelkedően sikeres volt. A szakosztályok megrendezték a hagyományos nagy konferenciájukat, amely immár a Civil-katonai kapcsolatok Szakosztály első konferenciájával bővült. A további cél, hogy mind több szakosztály szervezzen a tevékenységi körébe tartozó, aktuális témával foglalkozó rendezvényt, a Társaság központi konferenciája ugyanakkor a jövőben is átfogó témákkal foglalkozzon.

A Társaság az elmúlt évben együttműködési szerződést kötött a Magyar Honvédség Parancsnokságával, ami rendkívül fontos a Társaság működése szempontjából, valamint a székhelyére vonatkozóan is. A Hadtudomány tudományos folyóirat „A” besorolását az MTA IX. Osztály megerősítette. 2022-ben is 4 nyomtatott lapszám (összesen 574 oldal) jelent meg, valamint online változat is készült (284 oldal terjedelemben).

Töretlenül folyik a Társaság kommunikációjának fejlesztése Hajós Dezső és Hegedűs Henrik jóvoltából. 2022-ben a Facebook-on a korábbinál 20%-kal több elérés volt (ez 2700 főt jelent).

Szenes Zoltán bejelentette, hogy elnökváltás történt a Kiss Károly Hadtudományi Klub élén, egyben megköszönte Nagy László munkáját, aki 12 év alatt 100 előadást szervezett a Mindenki Hadtudománya programsorozat keretén belül, 70-80 fős állandó létszámmal. Az elnöki tisztet Hegedűs Henrik vette át.

Az elnök értékelése szerint a szervezeti élet javult, a Debreceni Tagozatot sikerült újjá szervezni, vezetői váltás történt a Haditechnikai Szakosztály és a Hadtörténelmi Szakosztály élén. Az új SZMSZ szerint, a szakosztályok vezetői is két ciklus idejéig tölthetik be a tisztségüket. A tagság közösségi kapcsolatainak erősítése érdekében új hagyományt teremtettek a jubileumi születésnapok ünneplésével, rendezvények szervezésével.

Néhány szó elhangzott a problémákról is. Szenes Zoltán rámutatott arra, hogy a szakosztályok működése között nagyok a különbségek. A gyengébben működő szakosztályok helyzetét az elnökség vizsgálni fogja, és megpróbál javító megoldásokat keresni. A gondok között említette, hogy elmaradt a honlap megújítása, továbbá nem fejeződött be a társasági szabályozók felülvizsgálata, amely feladatokra év végéig lezáródó ütemtervet kell készíteni.

A szóbeli kiegészítéshez hozzászólás nem történt, a tagság a beszámolót egyhangúlag támogatta.

A 3. napirendi pontban Kenessey Zsolt gazdasági elnökhelyettes röviden összefoglalta az előző év pénzügyi eseményeit.

A 2022. év gazdálkodása kiegyensúlyozott volt, amely a 2021. év végén kapott kiegészítő támogatásnak, és a megalapozott tervezésnek köszönhető. 2022-ben a Honvédelmi Minisztérium 10 millió Ft támogatást nyújtott a Társaságnak. A Magyar Tudományos Akadémia 880 ezer Ft-tal, a Nemzeti Kulturális Alap 1 millió Ft-tal járult hozzá a Társaság működéséhez. A Honvéd Vezérkar Hadtudományi Alapítvány 5 millió Ft-ot bocsátott a Társaság rendelkezésére az úrkutatással kapcsolatos kötet megjelentetésére. Az elszámolásokhoz a beszámolókat a Társaság határidőig benyújtotta, azokat az érintett szervezetek befogadták, kifogás nem merült fel. A Társasági tagság 2022. évben mintegy 2,2 millió forint tagdíjjal járult hozzá a szervezet működéséhez. A kiadások között a Hadtudomány folyóirat kiadási költsége a legjelentősebb, több mint 5 millió Ft.

A küldöttek a beszámolót hozzászólás nélkül, egyhangúlag támogatták.

A 4. napirendi pontban Csery-Szűcs Péter, a felügyelőbizottság elnöke foglalta össze a bizottság beszámolóját, amelyet egyhangúan támogattott a küldöttgyűlés.

Az 5. napirendi pontban Zán Krisztina, az etikai bizottság elnöke ismertette a bizottság beszámolóját. A beszámolót támogatta a küldöttgyűlés.

A 6. napirendi pontban Szenes Zoltán az elnökség 2023. évi munkatervéhez tett szóbeli kiegészítést.

Az elnök elmondta, hogy a korábbi évhez hasonlóan a munkaterv 2023-ban is 14 fő feladatot tartalmaz, amelynek közel a felét a Társaság már megvalósította.

A fő feladatok mellett a munkaterv tartalmazza a szakosztályok, tagozatok, klubok kiemelt programjait is. A rendezvények közül kiemelte a 2023. május 09–10. között, a Ludovika dísztermében megrendezésre kerülő nemzetközi, angol nyelvű úrkonferenciát, amelynek szervezője az MHTT Haditechnikai szakosztálya és az NKE Világúrjog és Politika Kutatóintézet. Ez évben két kiadvány megjelentetését tervezi a Társaság, az egyik 40 éves Kiss Károly Hadtudományi Klub jubileumi kiadványa, a másik a Társaság 2022. évi tevékenységét összefoglaló Évkönyv. Jelezte, hogy a munkatervhez csatolva megtalálhatók a Társaság 2023. évi kutatási témái, amelyekhez várják a publikációkat. A HM Katonai Örökség Főosztályával és a Honismereti Szövetséggel – amellyel a Társaság a napokban ír alá a együttműködési megállapodást – programsorozat szervezése kezdődik a *Vármegyék 1000 éve a haza védelmében* címmel. 2023. április 06-án Kecskeméten, a Repülőorvosi-, Alkalmasság-vizsgáló és Gyógyító Intézetnél, együttműködésben az MH Légierő Parancsnoksággal, sor került prof. dr. Szabó József vezérőrnagy, az MHTT volt elnökének emléktábla-avatására. A Társaság a Műszaki Szakosztály kezdeményezésére megállapodást írt alá a Magyar Robbantástechnikai Egyesülettel. Az egyesület komoly kutatással, háttérrel és forrással rendelkezik. Az elnök bejelentette továbbá, hogy Ráth Tamás vezetésével megalakult a Nemzetközi Tanácsadó Testület. Jelezte, hogy kapcsolatot kell kialakítani a nagy cégekkel és forrásokat szerezni a Társaság működése számára. Ez az év fontos a Társaság számára, mert sok változás történt a haderőátalakítás, fiatalítás során. Újra kell építeni a személyes kapcsolatokat.

A munkatervvel kapcsolatban kérdés nem merült fel. Az elhangzottakhoz Szabó Gyula, a Belügyi Szakosztály küldötte szolt hozzá. A munkatervet a küldöttgyűlés egyhangúan elfogadta.

A 7. napirendi pontban Kenessei Zsolt gazdasági elnökhelyettes ismertette a Társaság 2023. évi pénzügyi tervét. Kiemelte a támogatások fontosságát (Honvédelmi Minisztérium, Magyar Tudományos Akadémia, Nemzeti Kulturális Alap) mert a Társaság azok nélkül nem tud működni. Jelezte, hogy megtörtént mindhárom támogatóhoz a pályázatok benyújtása, az igényelt támogatások azonban még nem érkeztek meg a Társaság számlájára. Az ígért összegek beérkezését követően megfontolt és óvatos költségekkel kell számolni ebben az évben, hogy ne legyenek likviditási gondjai a Társaságnak. Az egyéb pénzügyi forrásokat növelni kell, a tagdíj-emeléssel a Társaság a saját bevételét növeli.

A küldöttgyűlés a beszámolót és a tervet egyaránt támogatta.

A 8. napirendi pontban a Társaság 2022. évi elismeréseinek átadására került sor.

A Magyar Hadtudományi Társaság elnöksége, a szakosztályok javaslatára, a hadtudomány szolgálata érdekében, huzamos időn át végzett aktív tudományszervező munkájuk elismeréseként Életműdíjban részesítette: dr. Muhoray Árpád vezérőrnagyot, Tanárky Sándor-díjban részesítette prof. dr. Kiss-Benedek József ezredest.

Oklevél és névre szóló „Hadtudományért Emlékplakett” elismerésben részesült: dr. Isaszegi János vezérőrnagy, dr. Pohl Árpád dandártábornok, Kocsis László ezredes, Csóka Ferenc alezredes és dr. Pető Zsolt.

Oklevél és könyvjutalom elismerésben részesült: dr. Hábermajer Tamás tü. ezredes, Vájlók László r. alezredes, Pályi József alezredes, dr. Derzsényi Attila alezredes, dr. Bányász Péter és Dub Máté.

Az elismeréseket a Társaság elnöke adta át.

Az átadást követően a 9. napirendi pontban a Tanárky-díjas Kis-Benedek József munkásságát méltatta Szenes Zoltán. A laudációt követően a levezető elnök felkérte prof. dr. Kis-Benedek Józsefet „Az orosz-ukrán háború és a hadtudomány” című előadás megtartására.

Előadásában Kis-Benedek professzor a háború katonai vonatkozásaival, és a hadtudomány feladataival foglalkozott. Kiemelte, hogy a közelünkben zajló háború komoly tapasztalatokkal szolgál, amely nagy hatással lesz a jövőbeni műveletekre és a hadtudományra is. Röviden felvázolta azokat a fontosabb témákat, amelyekkel a Társaságnak foglalkoznia kell a tudományos kutatások során.

A 10. napirendi pontban határozathozatali javaslatok ismertetésére került sor. A Társaság elnökének felterjesztésére a küldöttgyűlés egyhangúlag odaítélte dr. Benkő Tibornak a „Társaság tiszteletbeli tagja” címet, továbbá támogatta a Szegedi Tagozat létrehozását.

A felügyelőbizottság javaslatára a küldöttgyűlés ellenszavazat és tartózkodás nélkül döntött arról, hogy 2024. január 1-től a Társaság tagdíját az aktív tagok esetében: 5000 Ft-ról 6000 Ft-ra, a hallgatói viszonyal rendelkezők és a nyugállományú esetében: 2500 Ft-ról 3000 Ft-ra felemeli. Csery-Szücs Péter jelezte, hogy a jelenlegi tagdíjak 2012 óta változatlanok.

Az „Egyebek” napirendi pontban témák nem merültek fel.

A küldöttgyűlés zárszavában a levezető elnök gratulált a díjazottaknak és jó munkát, aktív tudományos életet kívánt minden szakosztálynak a 2023. évre. Kiemelte, hogy az elnökségnek továbbra is fontos célja a folytonosság biztosítása, a kutatások fellendítése, a fiatalítás és az együttműködés erősítése a különböző partnerekkel.

Az ülést követően a résztvevőket az elnökség büfébédre invitálta, ahol Sándor Tamás vezérőrnagy mondott pohárköszöntőt. Szólt a honvédségnél folyó változásokról és azok kezelésének fontosságáról, majd köszöntötte az elismerésben részesülteket.

Felházi Sándor

EMLÉKTÁBLA AVATÁSA

Dr. Szabó József vezérőrnagyra emlékezünk

A Magyar Hadtudományi Társaság és az MH Légierő Parancsnokság 2023. április 6-án a kecskeméti Repülőorvosi-, Alkalmasságvizsgáló és Gyógyító Intézet (MH RAVGYI) aulájában avatta fel dr. Szabó József vezérőrnagy, aranykoszorús vadászpilóta, a Magyar Néphadsereg volt repülőfőnöke, a magyar űrrepülés szervezője, a Magyar Hadtudományi Társaság egykori elnöke, egyetemi tanár emléktábláját.

Az avatóbeszédet sorát prof. dr. Szenes Zoltán ny. vezérezredes, a Magyar Hadtudományi Társaság elnöke kezdte, majd dr. Koller József dandártábornok, az MH Légierő Parancsnokság parancsnoka vette át a szót. Az avatóbeszédet részletesen méltatták dr. Szabó József vezérőrnagy kiemelkedően eredményes katonai pályafutását és rendkívül széles körű tudományos munkásságát. A megemlékezés a beszédeket követően koszorúzással folytatódott.

Az emléktábla-avató ünnepségen részt vettek Szabó József tábornok családjának tagjai, valamint dr. Sasi Ágnes orvos ezredes, a Repülőorvosi-, Alkalmasságvizsgáló és Gyógyító Intézet intézetvezető főorvosa, továbbá első űrhajósunk Farkas Bertalan ny. dandártábornok, Kilián Nándor vezérőrnagy, Ugrik Csaba dandártábornok, Gróf Gergely alezredes, az MH vitéz Szentgyörgyi Dezső 101. Repülődandár parancsnoka, dr. Hegedűs Henrik alezredes, az MHTT alelnöke, dr. habil. Szabó Sándor András orvos ezredes tanszékvezető egyetemi docens, prof. dr. Óvári Gyula ny. ezredes egyetemi tanár, dr. Jónás János alezredes, az emléktáblabizottság tagja, és az MHTT vezetőségének és Légierő Szakosztályának (MHTT LSZO) több tagja is.

Az ünnepi rendezvényt követő díszebéden – amelyre a kecskeméti MH vitéz Szentgyörgyi Dezső 101. Repülődandár hajózó étkezdéjében került sor – Kilián Nándor vezérőrnagy mondott ünnepi beszédet.

Egész pályáját a magyar repülésnek szentelte

Prof. dr. Szabó József Zoltán repülő vezérőrnagy 1928. október 20-án, a Borsod megyei Szentsimon községben született. Karcagon a nyolcosztályos Református Nagykun Gimnázium tanulója lett. 1947-ben kezdett vitorlázó repülőgépet vezetni. Ugyanabban az évben – az orvosi vizsgálaton megfelelvén – jelentkezett a Honvéd Kossuth Akadémia repülőképzésére, amelynek gyakorlati oktatása a mátyásföldi repülőtéren zajlott. Szabó József az első, 10 fős repülőosztály hallgatója lett. A Honvéd Kossuth

*Az emléktáblaavatáson résztvevő tábornokok:
Ugrik Csaba dandártábornok, dr. Szenes Zoltán ny. vezérezredes,
Farkas Bertalan dandártábornok, Kilián Nándor vezérőrnagy és
dr. Koller József dandártábornok*

Akadémia (a mai Ludovika épülete) repülő tagozatán 1949. március 14-én avatták alhadnaggyá.

1950-ben az 1. vegyes repülőezred 2. századában kezdett repülni. Repülő rajparancsnoki beosztásából vezényelték a Monyinói Repülő Akadémiára, amelyet 1955-ben kiváló eredménnyel végzett el, és főhadnagyi rendfokozattal tért haza. Századossá léptették elő, és az 1957-ben rendezett nyári nagy gyakorlaton már a légi hadsereg repülőfőnöki beosztásban dolgozott. A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Repülőtan-székén – immár őrnagyi rendfokozatban – főtanárként tanított egy évet. A pápai repülőezreddel 1961-ben részt vett az első szuperszonikus repülőgépre történő át-képzésen. Elsőként repült az új, Mikojan–Gurjevics MiG–21F-13 típusal, később a következő típusváltozattal, a MiG–21PF vadászgéppel, és első osztályú képesítést szerzett. Vadászipülőgép-vezetőként összesen több mint 5000 órát repült. A légcsa-varos-motoros típusokat követően 1951–1975 között – MiG–15 és MiG–21 típusokkal – elérte az Aranykoszorús I. osztályú repülő hajózó címet.

Szabó József ezt követően számos parancsnoki beosztást töltött be a magyar katonai repülésben. Előbb kiképzési osztályvezetőnek nevezték ki a Légierő Parancsnokságon, majd őrnagyi rendfokozatban az 1. Honi Légvédelmi Hadosztály repülőfőnöke lett. Öt éven keresztül alosztályvezetői feladatokat látott el a vezérkarnál, azt követően két évig volt a Magyar Néphadsereg repülőfőnöke.

Gagarin űrrepülésének is szerepe volt abban, hogy 1961-től autodidakta módon megismerkedett az űrdinamika legfontosabb kérdéseivel. 1976-tól részt vett az első szovjet–magyar űrrepülés előkészítésében. Szakértőként 1980-ig tagja volt az űrprog-ram szervezéséért felelős Űrkutatási Állami Bizottságnak. Részt vett az űrhajósok

kiválasztásában és a szovjet–magyar űrprogram menedzselésében. Bajkonurban részt vett az űrutazás tudományos kutatási programjának összeállításában, illetve azzal összefüggésben – a Pille műszerrendszer létrehozásában – együttműködött a Központi Fizikai Kutató Intézettel. Jelentős szerepet játszott az első magyar űrhajós, Farkas Bertalan repülésének előkészítésében. 1978 januárjában közvetlenül irányította Moszkvába kiküldött négy űrhajósjelölt hazai végső felkészítését.

1984-ig szolgált a Magyar Néphadseregben. Szolgálati évei alatt 16 különféle kitüntetést kapott. Nyugállományba vonulását követően a Veterán repülő és ejtőernyősök Fejér megyei Egyesületének elnökhelyettese volt.

Tudományos tevékenysége során 1969-ben kandidátusi, majd 1988-ban az MTA doktora tudományos fokozatot szerzett. Kutatási területei közé tartozott a légierők hadműveleti alkalmazása, az űr dinamika, valamint a világűr gazdasági és katonai vonatkozásai. Az 1990-ben megalakult a Magyar Hadtudományi Társaság alapító alelnöke volt. 1990 és 2004 között, három egymást követő ciklusban töltötte be az elnöki tisztséget. Tudományos tevékenységét a Honvédelmi Minisztérium Zrínyi Miklós-díjjal, a Magyar Hadtudományi Társaság Tanárky Sándor-díjjal ismerte el. Elsőként kapta meg 1994-ben a Magyar Repüléstudományért Emlékérmet, majd 1995-ben a Magyar Űrkutatásért Emlékérmet. Alapító tagja volt a Magyar Asztronautikai Társaságnak. Tagja volt a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottságnak.

Címzetes egyetemi tanárként a repülés és az űrrepülés elméletével ismertette meg hallgatóit. A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen a repülőharcászat, a repülőhadviselés fejlődéstörténete, az űr dinamika és az aerodinamika tárgyakat tanította. 2017-től az űr dinamika oktatása elindul a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen is. 1992-től a Repülőgépek és Hajók Tanszék címzetes egyetemi tanárként, a Budapesti Műszaki Egyetemen elindította az űr dinamikai oktatást. Később a BME-n a mérnökjelölteknek biztonságpolitikát is tanított 2015-ig. Az Óbudai Egyetem Mechatronikai és

Járműtechnikai Intézetében, illetve a Kandó Karán és a Biztonságtechnikai Mérnöki Karon tanított úrdinamikát. A Szegedi Tudományegyetem orvostudományi karán az úrorvostanhoz kötődően tartott előadásokat. A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem doktori és habilitációs tanácsának is tagja volt. A BME Kandó Kálmán Doktori Iskolán oktató volt.

Pályafutása során több mint 200 tudományos publikációt (cikket, tanulmányokat és könyveket) jelentetett meg, több mint 3200 oldal terjedelemben. Műveiben nagy súlyt fektetett a tudományos ismeretterjesztésre is, különös tekintettel a fiatalok repüléssel és űrhajózással kapcsolatos tudásának megalapozására, bővítésére. Főszerkesztője volt az 1995-ben megjelent *Hadtudományi Lexikonnak*, amelyben 150 szócikk szerzője is volt. De részese volt az *Új Hadtudományi Lexikon* (2019) és az *Űrhajózási Lexikon* (1981) létrehozásának is. Főszerkesztőként jegyezte a kétkötetes, nagy-sikerű *Repülési Lexikont* is, amelyben 200 szócikket jegyzett. A repülőfegyvernem történetét M. Szabó Miklós akadémikussal közösen írták meg *A magyar katonai repülés története 1938–2008* címen. További fontos munkája a Remes Péter és Grósz Andor katonai repülőorvosokkal közösen írt *A magyar repülő- és úrorvostan története* című kötet. Éveken keresztül szerkesztette a *Repülés Világa* és 1966–2004 között a kanadai emigrációból hazahozott *Magyar Szárnyak* című folyóiratot.

Dr. Benkő Tibor honvédelmi miniszter a honvédelem érdekében huzamos időn át végzett eredményes tevékenységéért, a Magyar Honvédség nyugállományú tagjainak szervezetei érdekében végzett áldozatos tevékenysége elismeréséül 2018. október 16-án az Aranykor Kitüntető Cím arany fokozatát adományozta dr. Szabó Józsefnek. A nyugállományú vezérőrnagy 93 éves korában, 2021-ben hunyt el.

Hegedűs Ernő, Druzsín József

Az MHTT bosznia-hercegovinai tanulmányútja

A Magyar Hadtudományi Társaság elkötelezett abban, hogy az érintett tudományterületek összefogása mellett segítse tagjait tudományos eredményeik gyakorlatba történő átültetésében, illetve biztosítsa szakmai továbbképzésüket. 2020-ban e küldetés jegyében fogalmazódott meg az egyesület vezetésében egy közös bosznia-hercegovinai szakmai tanulmányút gondolata. A koronavírus-járvány, majd az orosz–ukrán háború kitörése nehezítette a szervezést, ezért az EUFOR Althea béketámogató műveletnek is otthont adó Camp Butmir látogatásával egybekötött utazásra végül 2023 áprilisában került sor.

A negyvenfős társaság április 20-án, a délelőtti órákban lépte át Bosznia-Hercegovina északi határfolyóját, a Szávát. Néhány kilométerrel odébb máris a délszláv háború nyomaival és az európai szemnek kissé különleges vallási és kulturális emlékekkel találkozhattunk. Hornyik Anna idegenvezető útközben a rövid történelmi áttekintésen túl jugoszláviai személyes gyerekkori emlékeinek felidézésével hozta közelebb a hallgatósághoz az 1990-es évek hangulatát, és az ott élők háborús emlékezetét. Utunk első szakaszán Bosznia-Hercegovina többségében szerbek lakta területén haladtunk, amire a gyakorta felbukkanó szerb zászlók és a nagy számban látható ortodox templomok is látványosan emlékeztettek. Az országot a jugoszláv háborút lezáró daytoni egyezmény (1995) két entitásra, az ország 49%-át kitevő és többségében szerbek lakta Boszniai Szerb Köztársaságra (Republika Srpska), illetve az ország 51%-án elterülő, bosnyák-horvát többségű Bosznia-Hercegovinai Föderációra osztotta (Federacija Bosne i Hercegovine).

A társaság a kora délutáni órákra érte el Bosznia-Hercegovina fővárosát, ahol előbb a 176 méter magas Avaz Twist Towerről tekintettük meg Szarajevót, majd rövid városnézés keretében idegenvezetőnk nyújtott részletes tájékoztatást a multikulturális ország történelmi, vallási és etnikai sajátosságairól. A városnézés során a csoport meglátogatta a Latin hidat, ahol 1914. június 28-án Gavrilo Princip szélsőséges szerb diák merényletet követett el Ferenc Ferdinánd trónörökös ellen; a 16. századi Gazi Husrev bég dzsámiját, valamint a Vječna vatrát (az Öröklángot), amely a II. világháború katonai és polgári áldozatainak állít emléket Szarajevóban. Az idegenvezetés során a társaság tagjai számos történetet idéztek fel az Osztrák–Magyar Monarchia boszniai okkupációját követő szarajevói fejlesztésekről, illetve a délszláv válság eseményeiről. Bár az időkeret nem engedte, hogy az MHTT tagjai felkeressék a meghatározó történelmi

A magyar katonák mostari Öreg-híd újjáépítésében végzett segítségét megőrkítő emléktáblaa koszorúzása 2023. április 22-én

(A szerző felvétele)

helyszíneket, a városban tett séta során szóba került az 1896-ban megnyílt, majd 1992-ben teljesen kiégett ikonikus épület, a Vijećnica (tanácsháza); a Sarajevó környéki dombra emelt egykori kaszárnya, illetve a Miljacka folyó jobb partján elterülő, monarchiabeli lakónegyed, amely a budapesti Belgrád rakpart hangulatát idézi.

A Magyar Hadtudományi Társaság csoportja másnap szakmai program keretében ellátogatott az EUFOR ALTHEA misszióknak, és a sarajevói NATO Parancsnokságnak helyet adó Butmir táborba. A látogatás során az MHTT-t dr. Hajós Dezső ezredes, az MHTT kommunikációs elnökhelyettese fogadta, aki jelenleg az EUFOR összekötő részlegének vezetőjeként teljesít szolgálatot a műveleti területen. A látogatás során Somogyi Zoltán dandártábornok, az EUFOR törzsfőnöke, dr. Horváth Gábor politikai tanácsadó, Mák András alezredes, a NATO HQ HR tanácsadója, Márki Gábor alezredes, EUFOR összekötő tiszt, valamint Balogh László alezredes, az EUFOR-misszió táborparancsnoka részletesen tájékoztatta a résztvevőket Bosznia- Hercegovina biztonsági kihívásairól, az ország politikai struktúrájáról, az etnikai alapon rendeződő politikai pártok okozta feszültségekről, valamint az ország euroatlanti integrációs törekvéseinek korlátairól. Az egyedülálló államszerkezet által indukált politikai, társadalmi és gazdasági nehézségek megismerésén túl, a látogatók a 2006-ban alakult, és kivételesen állami szinten működő Bosznia-Hercegovina Fegyveres Erőinek kihívásaival is megismerkedtek. A szakmai program során prof. dr. Szenes Zoltánt, az MHTT elnökét hivatalos látogatás keretében fogadta Helmut Habermayer vezérőrnagy, az Európai Unió bosznia-hercegovinai békefenntartó erőinek parancsnoka, valamint Bakir Bekiroglu ezredes, a sarajevói NATO Parancsnokság parancsnokhelyettese.

A Magyar Hadtudományi Társaság csoportja Butmir táborban

(A szerző felvétele)

2023. április 22-én a magyar katonáknak a mostari Öreg-híd (Stari Most) újjáépítésében végzett munkáját megörökítő emléktábla koszorúzására került sor a hercegovinai város polgármesteri hivatalának parkjában. A Magyar Műszaki Kontingens 1997 szeptembere és 1999 decembere között elsősorban a lerombolt híd elemeinek folyóból történő kiemelésében játszott kiemelkedő szerepet. Segítségüknek, illetve a széles körű nemzetközi összefogásnak köszönhetően az újjáépített Stari Most 2004. július 23. óta nem csupán a város, de a megbékélés jelképeként pompázik újra a Neretva folyó felett.

A Magyar Hadtudományi Társaság képviselői április 23-án helyi tárlatvezető kíséretében Tito elnök egykori atombunkerébe látogattak. A délszláv válságot megelőző időszakban az ún. „titoizmus” Jugoszlávia-szerte hamis biztonságérzetet keltett az emberekben, Josip Broz Tito államelnök azonban számtalan vészhelyzeti tervvel rendelkezett, amelyek következtében bunkerek százai maradtak hátra a volt Jugoszlávia utódállamaiban. Ezek közül is kiemelkedik a bosznia-hercegovinai Konjic városa közelében található Tito Bunker, amelynek építését Tito akkor rendelte el, amikor a második világháborút követően a Szovjetunió és a Nyugat közötti nukleáris fegyverkezési verseny kezdett elmérgesedni. Az atomkonfliktus esetén akár 350 embernek – a tagköztársaságok vezetőinek és az elnök körének – is védelmet nyújtó építményben lakóhelyiségek, konferenciaterem, irodák, illetve stratégiai tervezési helyiségek is rendelkezésre álltak. A bunker létezése egészen Jugoszlávia felbomlásáig államtitok volt.¹

A négynapos szakmai kirándulás kiváló alkalmat biztosított arra, hogy a különböző területek szakértői más-más perspektívából, mégis közösen vitassák meg a régió lehetőségeit, kihívásait. A résztvevők abban a reményben tértek vissza a sikeres szakmai utazásról, hogy az MHTT a jövőben más országokba, régiókba is szervez tanulmányutat.

Fülöp Dóra

1 bunker.ba – a konjici Tito Bunker hivatalos honlapja

Brazília nem kezdőknek való – Rend és Haladás

(RECENZÍÓ – Szilágyi István: *Modernizációs stratégiák és kivételes állam Brazíliában (1955–1985)* című könyvéről. Publikon Kiadó, Pécs, 2022. 203 oldal)

Szilágyi István professzor¹ a Mediterráneumhoz, az Ibériai-félsziget államaihoz és Latin-Amerikához kötődő, azt több évtizede kutató szakember. Brazília, Portugália, Spanyolország és Magyarország különböző egyetemein, intézeteiben és könyvtáraiban folytatott több mint 15 éves kutatómunka eredménye e kötet.

Brazília (República Federativa do Brasil) a dél-amerikai kontinens és Latin-Amerika legnagyobb területű (8 516 000 km²) és legnépesebb (215 831 519 fő) országa,² amelyet viharos történelme, és a 20. század eseményei tesznek számunkra érdekessé. Tíz országgal – kettő kivételével az összes dél-amerikai állammal – határos, délről Uruguay, délnyugaton Argentína, Paraguay és Bolívia, nyugaton Peru és Kolumbia, északon Venezuela, Guyana, Suriname és Francia Guyana, valamint északkeleten, keleten és délkeleten mintegy 7500 kilométer hosszan az Atlanti-óceán határolja. Brazília területe 91-szer nagyobb hazánknál, a fővárosa Brazíliaváros, a legnagyobb városa São Paulo (21 846 507 fő). Brazília kapcsán az Amazozas, az őserdő, a riói karnevál, a Megváltó Krisztus szobra, a szamba, a labdarúgás, Pelé, Garrincha, Zico, Ronaldo, Ronaldinho, a kávé, a manióka, Brazília nemzeti itala a caipirinha, a pão de queijo, a brazil sajtos kenyér jut eszünkbe.

Miért lehet a brazil történelem egy szeletének megismerése, megértése Magyarország számára fontos? A 21. században a globális, többpólusúvá vált nemzetközi rendszerben

1 Szilágyi István a Pécsi Tudományegyetem nyugalmazott egyetemi tanára, a politikatudományok doktora. Kutatási területe: a geopolitika, az összehasonlító geopolitika, a nemzetközi viszonyok elmélete, a kulturális diplomácia, a Mediterráneum a XX. században, a demokrácia-építés és modernizáció Latin-Amerikában, Dél-Európában és Kelet-Közép-Európában, az EU kohéziós és regionális politikája. Kiemelkedő nyelvismerettel rendelkezik (spanyol, angol, orosz, olasz, portugál). Témavezető a Pécsi Tudományegyetem Interdiszciplináris és Földtudományi Doktori Iskolájában. Eddigi munkássága során 17 könyv, 138 könyvfejezet, 201 tanulmány szerzője. Vendégoktató spanyol (Cádiz, Granada, La Laguna, Madrid, Valencia, Valladolid), portugál (Coimbra, Lisszabon), brazil (Rio de Janeiro Katolikus Egyetem, Rio de Janeiro Szövetségi Állami Egyetem) egyetemeken, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetemen. Tagja számos hazai és nemzetközi társaságnak, többek között: a Magyar Politikatudományi Társaságnak, a Nemzetközi Politikatudományi Társaságnak, az MTA Politikatudományi Szakbizottságának, az MTA Nemzetközi Tanulmányok Doktori Bizottságának, a Magyar Latin-amerikanisták Társaságának; a Mediterrán Történészek Nemzetközi Társaságának.

2 World Population Review 2023, <https://worldpopulationreview.com/countries/brazil-population> (Megnyitva 2023. január 11.).

a közepesen fejlett, nyitott gazdaságú, kis területű, évezredek államisággal rendelkező hazánk számára lényeges lehet más országok fejlődési folyamatainak tanulmányozása. Ezen belül a világ egyik félperifériális régiójában, Latin-Amerikában végbement modernizációs folyamatok, stratégiák és alternatívák megismerése is lényeges, újszerű ismereteket adhat. Szilágyi István négy fejezetre tagoló könyve ebben segíti az olvasót.

A könyv alapozását a „*Modernizációs modellek és alternatív stratégiák Latin-Amerikában a huszadik században*” című első fejezet szolgálja. Lényeges, alapvető fogalmakat tisztáz a szerző, többek között az új militarizmus fogalmát, amely a dél-amerikai kontinensen a brazil fegyveres erők 1964. április 1-jei katonai beavatkozásával kezdődött. Az új militarizmus jellemzője a katonai hatalomátvétel, a fegyveres erők intézményes hatalomgyakorlása, ahol a hadsereg a társadalom totális, minden szférára kiterjedő újjászervezésére, átszervezésére és újra alapítására vállalkozott, kivételes államokat és autoritárius rendszereket létrehozva. A bevezető fejezetben a szerző ismerteti a modern, latin-amerikai tekintélyuralmi-bürokratikus állam jellemzőit és funkcióit. Taglalja a modernizációs modelleket és stratégiákat, a rendszer elemei közötti kohéziót, differenciálódást és adaptációt. Ismerteti az AGILS³ modellt, amelyben az adaptációs (gazdasági), a célelérő (politikai), az integrációs (jogi) és a látens mintafenntartó (ideológiai-kulturális) alrendszer a szociális-jóléti szférával egészülnek ki. A fejezetben a szerző a modernizáció történelmi fejlődése során kialakult három – a német, a brit és a latin – modellt ismerteti.

A könyv második fejezete – *A katonai hatalomátvétel előzményei Brazíliában* – részletesen elemzi a katonai hatalomátvétel elméleti megalapozásában kiemelkedő szerepet betöltő Legfelső Hadi Akadémia (Escola Superior de Guerra) tevékenységét. Az akadémia, amelyet 1949. augusztus 20-án alapítottak, fontos elméleti kutatóműhelye volt a brazil geostratégiai, geopolitikai és nemzetpolitikai gondolkodás megalkotásának, emellett jelentős szerepe volt az új militarizmus kivételes államának fenntartásában is.

Brazíliában az 1920-as és 1930-as években központi kérdés volt a nemzetbiztonság belső, regionális és globális aspektusa, a nemzeti egységet erősítő és gyengítő tényezők, a brazil nagyhatalmi törekvések és a latin-amerikai geopolitikai törésvonalak vizsgálata. A szerző részletesen elemzi és ismerteti Everardo Backhauser és Marío Travassos geopolitikus munkásságát.

A brazil geopolitikai gondolkodás 1957-ben kezdődő aranykorának három kiemelkedő teoretikusa: Golbery do Couta e Silva és Carlos de Meira Mattos tábornokok, valamint Therezinha de Castro. Szilágyi István részletesen ismerteti a teoretikusok munkásságát, Couto e Silva a nemzetközi geopolitikai gondolkodás klasszikusává vált, Brazília geopolitikájáról írt könyvét. Meira Mattos Brazíliát a „trópusi civilizációt” megteremtő és jelképező, növekedésben lévő nagyhatalomnak, a világ egyik legfontosabb fejlődési pólusának tartja. Az ország földrajzi jellegzetessége, népessége, természeti kincsei, tudományos és technikai teljesítőképessége és belső kohéziója miatt világhatalomnak tekinthető. Meira Mattos elmélete arra kereste a választ, hogy egy adott állam világhatalmi súlyát, pozícióját és befolyását milyen tényezők határozzák meg. Elméleti formulája szerint egy adott ország elismert hatalomként történő meghatározása az alábbi formulával írható le:

$$Eh = (Krt + Gk + Kk) \times (Sc + A + Kh),$$

Ahol: Eh = Államok elismert hatalma; Krt = kritikus tömeg – népesség és terület; Gk = gazdasági képesség; Kk = katonai képesség; Sc = az állam stratégiai koncepciója; A = nemzeti akarat; Kh = kényszerítő hatalom.

A brazil geopolitikai triász harmadik tagja, Therezinha Castro, szintén Brazília nagyhatalmi státuszának elvét vallja. A fejezet második részében a szerző Juscelino Kubitschek elnökségének tapasztalatait elemzi, amely nemcsak a brazil, de a kontinens reformprogramjainak

3 AGILS=A=Adaptation, G=Goal attainment, I=Integration, L=Lattent pattern maintenance, S=Social Service System.

kezdetét is jelentette. Jânio Quadros rövid elnöksége után részletesen értékeli João Goulart elnök modernizációs reformprogramját is.

1964. március 31-én a brazil hadsereg átvette a hatalmat az országban, ezzel megkezdődött Latin-Amerikában a professzionalizálódott hadseregek intézményes beavatkozásának korszaka. A könyv harmadik fejezete három, egymást váltó katona-elnök államfői időszakát ismerteti. A Humberto Castello Branco kormányzat (1964–1967) alapvető célja a rezsim kiépítése, valamint a gazdaság stabilizálása volt. Artur da Costa e Silva (1967–1969) a rendszer konszolidációjára törekedett, a brazil gazdasági csoda Emilio Garrastazu Medici tábornok elnökségének időszakában valósult meg (1969–1974).

A szerző részletesen elemzi a brazil és a nemzetközi történetírás által óloméveknek (anos do chumbo) nevezett 1968–1974 közötti évek történéseit, a katonai diktatúra legkeményebb időszakát. A kifejezést az állami terrorra és erőszakra, a politikai és gazdasági radikalizálódás és elnyomás szimbólumaként Latin-Amerika kivételes államaira, elsősorban Argentínára, Brazíliára és Chilére alkalmazták. Ekkor terjesztették ki Braziliában a hatalom megtorló intézményrendszerét, kegyetlenül léptek fel a demokratikus, az ellenzéki és a baloldali erőkkal szemben. De ez volt a brazil gazdasági csoda időszaka is, ami Antonio Delfim Netto pénzügyminiszterhez köthető. Ebben az időszakban a gazdasági beruházások egy része presztízs jellegű volt, például az itaipui vízi erőmű, valamint a Guanabara-öblöt átívelő, Artur da Costa e Silva nevét viselő híd megépítése. A brazil nagyhatalmi aspirációkat és katonai célokat is szolgáló nukleáris program (atomerőmű-építés) is a gazdasági csoda időszakában indult.

A brazil elemzők az országban akkor lezajlott folyamatokat a konzervatív modernizáció koncepciójával írták le. A szerző az elméleti viták tükrében értékeli a gazdasági csoda megítélését, egyrészt Luiz Carlos Bresser-Pereira által leírt iparosodott elmaradottsági modellt, valamint Ruy Mauro Marini a latin-amerikai és brazil fejlődés kapcsán kidolgozott szubimperializmus koncepciója elemzésével.

A könyv negyedik, egyben utolsó fejezete, „Politikai átmenet és a posztdemokrácia – a kivételes állam vége” az Ernesto Beckmann Geisel elnök által meghirdetett ellenőrzött, fokozatos és biztonságos nyitás és demokratizációs folyamat elindításával, valamint a katonai diktatúra utolsó elnöke, João Baptista de Oliveira Figueiredo idején a kivételes állam megszűnésével és az önkizárásos politikai átmenet megvalósításával foglalkozik. Vizsgálja a két elnök tevékenységének prioritásait, a demokratizációs folyamatok és a politikai átmenet kapcsolatát, az ország gazdasági helyzetét a nyitás és az átmenet időszakában (1974–1985), a politikai rendszer fokozatos változását, a pártok megjelenését, a választásokat, a politikai és gazdasági rendszer jellemzőit, és a kivételes állam megszűnésének körülményeit a hatalomváltás és a hatalomátadás időszakában. Geisel elnökségének két fontos célkitűzése volt, az egyik a diktatúra politikai és intézményrendszerének fokozatos átalakítása, a másik a nyitás folyamatához kapcsolódó törvényi és jogszabályi háttér átalakítása. Figueiredo elnöksége idején a folytonosság, a megbékélés és egy demokratikus ország megteremtése volt a cél.

A modernizáló diktatúra időszakát 1985-től a hibrid posztdemokrácia periódusa követte Braziliában. Eközben megváltoztak a nemzetközi viszonyok, a latin-amerikai államok többségében új (hibrid) demokráciák születtek. Dél-Amerikában megjelentek az új típusú regionális és szubregionális integrációk (Mercosur, Unasur, Petrocaribe, Comunidad Andina), és megnyíltak a demokratikus fejlődés lehetőségei. Brazília a régió vezető hatalma, a BRICS országcsoport tagja lett, nemcsak a nemzetközi viszonyok rendszerében nőtt meg a befolyása, hanem a latin-amerikai kontinensen is. Diverzifikálódtak Brazília nemzetközi kapcsolatai is, napjainkban, az országról mint potenciális nagyhatalomról, feltörekvő hatalomról beszélnek, amely a hetedik/nyolcadik helyet foglalja el a világ hierarchiájában.

Braziliában az első gazdasági csoda részleges sikere hozzájárult az 1990-es évek második felében a részleges gazdasági fellendüléshez. A változások és a végbement modernizáció ellenére a politikai rendszerben fennmaradtak a történelmileg örökölt tekintélyuralmi enklávék,

nem csökkentek a gazdasági és szociális egyenlőtlenségek, és jelen van – a mindennapok része – a korrupció.

Szilágyi István Brazília három évtizedes történelmének bemutatását, értékelő elemzését Tom Jobim, a neves riói dalszerző szavaival kezdi: „*Brazília nem kezdőknek való*” és keretes szerkezetben ezzel is fejezi be.

A kiadó egyszerűen elegáns könyvborítóval adta közre a könyvet. A szerző mondandóját 58 ábra – amelyek egy része fénykép és táblázat – teszi szemléletesebbé. A könyvet a szerző által készített képek színesítik. Talán a kiadói takarékosági megfontolások miatt a könyvet többségében fekete-fehér ábrákkal illusztrálták.

A könyv fontos erénye, hogy minden fejezet végén megtaláljuk a vonatkozó szakirodalmat és forrásokat, a végén pedig 12 oldalon keresztül, tematikus felsorolásban tekinthetjük át a felhasznált irodalmat. A hivatkozó és magyarázó jegyzetapparátus segítségével értékes információt szerezhetünk az egyes fejezetekben és témakörökben való elmélyüléshez. A könyv a tudományos nyelvezete ellenére olvasható, stílusa könnyed.

A könyv jól hasznosítható a nemzetközi kapcsolatok, a nemzetközi tanulmányok, a nemzetközi biztonság- és védelempolitika, valamint a politológia szakok alap- és mesterképzésében. Kiválóan felhasználható a Nemzeti Közszerzési Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, a Pécsi Tudományegyetem Interdiszciplináris és Földtudományi Doktori Iskola kutatási területein, a doktorandusz hallgatók képzésében is. A könyv a megjelenése pillanatában önálló életre kelt, mert folyamatosan inspirálja a szerzőt, és az olvasóközönséget egyaránt. Az előbbit arra, hogy a latin-amerikai kontinens más országait is mutassa be, az utóbbit arra, hogy befogadja ezt a mély tartalmú munkát. Bízom benne, hogy a hiánypótló könyv még számos kiadást megél, a jelen recenzió pedig – reményeim szerint – biztatás lesz az igényes olvasók számára is.

Siposné Kecskeméthy Klára

HUNGARIAN MILITARY SCIENCE

Periodical of the Hungarian Association of Military Science, and of
the Committee on the Military Science of the Hungarian Academy of Sciences

Contents

MILITARY ART

Imre Négyesi

Possibilities of using virtual reality technology in skills development 3

Tamás Bakos

NATO requirements of counter-improvised explosive device (C-IED) training 17

Miklós Mihály Nagy

Clausewitz's military theory in relation to recent years 30

Zsolt Kenesei, György Gulyás

Changes of customs formalities affecting military movements
and their impact on support to operations 47

MILITARY HISTORY

Csaba Baucsek

Assumptions and ideas related to the bombing of Kassa,
then and now, based on Slovak archival sources 60

Sándor Fórizs

The last years of conscripts at the Hungarian Border Guard 73

Zoltán Mokánszki

Combat Training of the Assault Troops of the Austro-Hungarian Monarchy 85

SOCIAL SCIENCES

János Csombók

Framing Leadership Challenges in the Digital Age: The Role of Senior Leaders 95

FORUM

Defence Logistics Central and Eastern Europe Conference in Budapest (*Tamás Ráth*) . . 107

ASSOCIATION NEWS

Meeting of the delegates of the Hungarian Association of Military Science (*Sándor Felházi*) . 113

Inauguration of a memorial plaque: commemorating Major General József Szabó
(*Ernő Hegedűs, József Druzsín*) 118

MHTT study trip to Bosnia and Herzegovina (*Dóra Fülöp*) 122

REVIEW

István Szilágyi: Modernization strategies and an exceptional state in Brazil
(*Klára Siposné dr. Kecskeméthy*) 125

Az MHTT Kiss Károly Hadtudományi Klub

MINDENKI HADTUDOMÁNYA

című szabadegyetemi előadás-sorozat 2023. második félévi programja

A Magyar Hadtudományi Társaság ősszel folytatja szabadegyetemi előadás-sorozatát.

A rendezvények minden alkalommal csütörtökönként 17 órakor kezdődnek

az MH vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandár

Honvéd Kulturális Központ Pódium bájrában

(Budapest XIV., Stefánia út 34.)

A TERVEZETT ELŐADÁSOK

2023. szeptember 7., 17 óra

Dr. Porkoláb Imre dandártábornok (VIKI)

Modernizáció és az innováció a haderőreform szolgálatában

2023. október 12., 17 óra

Prof. dr. Szenes Zoltán ny. vezérezredes (MHTT)

A NATO vilniusi csúcstalálkozója: döntések, feladatok és kihívások

2023. november 9., 17 óra

Lőrincz Gábor dandártábornok

(MH Szárazföldi Parancsnokság parancsnoka)

Küldetésorientált vezetés a szárazföldi haderőnemnél

2023. december 14., 17 óra

Dr. Forgács Balázs, PhD, őrnagy (NKE HHK)

A magyar hadtudósok szerepvállalása a hadtudomány hazai fejlődésében

Prof. dr. Szenes Zoltán ny. vezérezredes (MHTT)

**40 éves a Kiss Károly Hadtudományi Klub,
az ünnepi kiadvány bemutatása**